

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
М. Є. ЖУКОВСЬКОГО «ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

*читай,
аналізуй,
спостерігай,
опановуй,
підкорюй,
імпровізуй,
самовдосконалюйся !*

науково-виробничий журнал

№ 3 (43), 2021

Харків 2021

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

№ 3 (43) 2021

Науково-виробничий журнал

засновано у 2010 році

Співзасновники: Східноукраїнський національний університет імені В. Даля; Національний аерокосмічний університет імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Серія KB № 23547-13387 ПР

від 31.08.2018 р.

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORMS

№ 3 (43) 2021

The scientific and production journal was founded in 2010

Founders: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
Registered by the Ministry of Justice of Ukraine

Registration Certificate

KB № 23547-13387 ПР

dated 31.08.2018

ISSN 2221-8440 (Print)

ISSN 2663-2896 (Online)

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України № 1301 від 15 жовтня 2019 р.

Журнал індексується міжнародними наукометричними базами :

Index Copernicus International (*Польща*);

Ulrich's Periodicals Directory (*США*);

Research of Bible (*Японія*);

Scientific Indexing Services (*США–Австралія*);

Google Scholar; CrossRef; WorldCat;

Eurasian Scientific Journal Index;

Open Academic Journal Index;

International Innovative Journal Impact Factor.

Головний редактор:

Т. В. Калінеску, д-р екон. наук, проф.,

заслужений діяч науки і техніки України, Scopus ID 57201301529

Відповідальний редактор:

Г. С. Ліхоносова, д-р екон. наук, проф., Scopus ID 57201290872

Редакційна колегія:

Л. А. Костирко, д-р екон. наук, проф. (*заступник головного редактора*); С. К. Рамазанов, д-р екон. наук, д-р техн. наук, проф. (*голова редакційної колегії*); М. Г. Безпарточний, д-р екон. наук, доц.; І. Р. Бузько, д-р екон. наук, проф.; В. В. Дружиніна, д-р екон. наук, проф.; Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф.; І. В. Заблудська, д-р екон. наук, проф.; О. В. Панухник, д-р екон. наук, проф.; Е. Гамс, Ph.D. in Economic, проф. (*Естонія*); В. Драшківич, Ph.D. in Economic, проф. (*Чорногорія*); Ю. Закжевський, Ph.D. in Economic (*Польща*); Н. М. Іманов, д-р екон. наук, проф. (*Азербайджан*); М. Т. Койчуєва, д-р екон. наук, проф. (*Киргизстан*); В. Г. Папава, д-р екон. наук, проф. (*Грузія*); П. Димова Пеева, д-р наук, проф. (*Болгарія*); А. Ф. Расулев, д-р екон. наук, проф. (*Узбекистан*); М. У. Рахімбердінова, Ph.D. in Economic (*Казахстан*); Б. Сегаль, Ph.D. in Economic, проф. (*Угорщина*); Л. Стемплевська, Ph.D. in Economic (*Польща*); А. Стратан, д-р екон. наук, проф. (*Молдова*); Сузі Сухендра, Ph.D. in Economic (*Індонезія*); У. С. Хикматов, д-р екон. наук, проф. (*Таджикістан*); Н. Цогані, Ph.D. in Economic (*Греція*).

Відповідальний за випуск: Ю. Ю. Д'яченко, д-р екон. наук, проф. (*Україна*).

Рекомендовано до друку та поширенню в мережі Internet:

Вченою радою Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» (протокол № 2 від 29 вересня 2021 р.).

Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 2 від 28 вересня 2021 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

© Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2021

© National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», 2021

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons із зазначенням авторства — Некомерційна 4.0 Міжнародна.

Номер пропонує
БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Калінеску Т. В.
Експертиза на якість освіти чи допит з пристрастю? _____ 5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ

• *Економіка*

Abdullayeva M.
Innovative potential of Uzbekistan: development of entrepreneurship _____ 6

Васильченко А. О., Дем'янов С. О.
Аналіз економіко-географічних підходів до ідентифікації регіональних кластерів _____ 11

Кузум М., Doronina M., Doronin A.
Terminological provision and paradigm of research of the tracking Ukraine's trap _____ 22

Калінеску Т. В., Ревенко Д. С., Підмогильний С. С.
Парадигма формування механізму зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності _____ 35

• *Облік і оподаткування*

Кудріна О. Ю., Божкова В. В.
Розвиток податкового потенціалу промислових підприємств у нових умовах господарювання _____ 42

Ліхоносова Г. С.
Таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання _____ 48

Омельяненко В. А.
Інституційні аспекти управління податковим потенціалом промисловості _____ 58

Прозоров Д. В., Юрченко О. С.
Комплексний аналіз сталого розвитку підприємств на основі інтегрованої звітності _____ 68

• *Фінанси, банківська справа та страхування*

Mustafayev A., Naydenov N., Naydenova T., Zakhariev R.
Investment potential is an element of the economic system of the agro-industrial complex of the northern regions _____ 76

• *Менеджмент*

Ivanov V.
Basic approaches to rural development in the northern region _____ 87

Kadirova Sh., Ismailkhojaev A.
Innovation management as a factor in the development of Uzbekistan's economy _____ 95

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Податкова знижка на навчання: особливості отримання _____ 100

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ

Нові видання економічної літератури _____ 102

Перелік рецензентів поточного випуску журналу _____ 104

Вимоги щодо змісту та оформлення статей до науково-виробничого журналу
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Sentence of number
BLOG SHEFF-EDITOR

Calinescu Tetyana

Is there examination on quality of education or it is an interrogation with passion? _____5

TOPICAL SUBJECTS

• *Economy*

Abdullayeva M.

Innovative potential of Uzbekistan: development of entrepreneurship _____6

Vasylichenko A., Demyanov S.

Analysis of economic and geographical approaches to the identification of regional clusters _____11

Kyzym M., Doronina M., Doronin A.

Terminological provision and paradigm of research of the tracking Ukraine's trap _____22

Calinescu T., Revenko D., Pidmohylny S.

Paradigm of forming the mechanism of strengthening the economic security of entrepreneurial activity _____35

• *Accounting and taxation*

Kudrina O., Bozhkova V.

Development of tax potential of industrial enterprises under new management conditions _____42

Likhonosova G.

Targeting accounting and financial interaction of business entities _____48

Omelyanenko V.

Institutional aspects of industry tax potential management _____58

Prozorov D., Yurchenko O.

Comprehensive analysis of sustainable development of enterprises based on integrated reporting _____68

• *Finance, banking and insurance*

Mustafayev A., Naydenov N., Naydenova T., Zakhariev R.

Investment potential is an element of the economic system of the agro-industrial complex of the northern regions _____76

• *Management*

Ivanov V.

Basic approaches to rural development in the northern region _____87

Kadirova Sh., Ismailkhojaev A.

Innovation management as a factor in the development of Uzbekistan's economy _____95

NEWS SCIENCE AND PRACTICE

Tax discount on training: features of obtaining _____100

EDITORIAL BOARD RECOMMENDS

New edition of economic literature _____102

The list of reviewers of the journal's current issue _____104

REQUIREMENTS the content and the articles to scientific production journal
"TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC REFORM"

Експертиза на якість освіти чи допит з пристрасстю?

Досить часто приходиться чути від своїх колег як після проведеної експертизи щодо визначення якості освіти за певними рівнями і спеціальностями, більшість гарантів лікують не тільки свою нервову систему, але й заводять свого психотерапевта. І це не просто балачки, а й дійсна реальність... Бо методи проведення експертизи нагадують процес допиту з пристрасстю, з певними підозрами, із залученням великої кількості інструментів бюрократії щодо підтвердження усього того, що дійсно немає ніякого значення для якості освітнього процесу. Сам гарант, в процесі експертизи, почувається як злочинець, котрому увесь час потрібно доказувати, що він, як і група забезпечення освітньої програми, не зробили нічого кримінального, а тільки намагались як можна якісніше і досконаліше навчити своїх здобувачів всім тим передовим компетенціям, що має наразі наша держава, освітній процес, що постійно реформується, та інші сфери діяльності на рівні регіонів й закладів вищої освіти.

Досить часто запитували мене стейкхолдери задля чого ми їх примушуємо разом з нами відчувати отой негатив, що навколо кожної проведеної експертизи і переживати ті стреси, що і ми? Бо вони не мають часто досконалої техніки на своїх підприємствах, щоб з відео і звуком заходити на експертні зустрічі, а вимушені неодноразово доказувати, що вони дійсно надають нам й бази практики, й місця для працевлаштування, мають угоди з нами та різні інші напрями співробітництва на безкоштовній основі, на ентузіазмі (бо поки іншого шляху для співробітництва не існує). Та їм не потрібні такі експертні зустрічі, на яких вони, як свідки, мають щось доказувати!

Я вже не кажу за методики проведення відкритих зустрічей, на яких більшість з нас була присутня, щоб підтримати своїх колег, які проходять акредитації, з якими склалися довготермінові напрями співробітництва і не тільки зафіксовані на папері. І чи маємо ми змінювати свої підходи до співробітництва саме тим чином, що нам нав'язуються Національним агентством з якості освіти та диктуються експертними комісіями в процесі таких зустрічей? Це дуже суб'єктивна точка зору! І саме суб'єктивність – ось головний висновок, який виникає після отримання так званих «рекомендацій» (зауважень) в процесі проходження акредитації.

Так, наша вища освіта переживає складні часи. І замість того, щоб мотивувати та розвивати класичні школи, напрями, що склалися в кожному регіоні, які відомі далеко за межами України, робиться все те, щоб ніяк не сприяє ні іміджу нашої вищої освіти, ні дружнім партнерським відносинам між закладами освіти, Міністерством та Національним агентством з якості освіти. Саме останні повинні допомагати та підтримувати все те найцінніше, що має наразі вітчизняна освіта, та не знищувати все те, що ще й досі цінується у ближньому і далекому зарубіжжі, а саме – якість та професіоналізм нашої освіти! Не вбивати останнє, що ще залишилось у кожного колективу викладачів (гарантів та групи забезпечення) – повагу до себе, любов до своєї справи, щире ставлення до освітньої діяльності з тією самовіддачею і патріотизмом, що намагаємось виховати у кожному здобувачеві.

То ж тримаємось і сподіваємось донести, що ті, хто не вірить у свої сили і корисність своєї праці, то й ніколи не заставить повірити в це й інших. А певні спілкування із зарубіжними ЗВО у формальній і неформальній формі, дозволяють нам сказати, що наша вітчизняна вища школа є найкращою і з точки зору отримання професійних компетенцій у сфері вищої освіти і за людськими морально-етичними цінностями!

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т. В. Калінеску

УДК 332.14

JEL Classification: E02, L22

ABDULLAEVA M.¹

INNOVATIVE POTENTIAL OF UZBEKISTAN: DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

DOI: 10.32620/cher.2021.3.01

Formulation of the problem. The article examines the factors that determine the strategic efficiency of industrial enterprises, the criteria and ways of investment support for their sustainable development. *The purpose of the study* is to analyze the factors of sustainable development of an industrial enterprise based on increasing its innovative potential in Uzbekistan. The study used the *methodology* of logical, historical, statistical and comparative analysis, methods of expert assessments, economic modeling, a method for assessing the reliability of qualitative and quantitative statistical indicators. *The main hypothesis* of the study was the assumption that with the intensive transformation of innovation into a determining factor of sustainable development, an effective means of increasing the competitiveness of an industrial enterprise is the use of innovative potential. *Presentation of the main material.* The sustainable development of the enterprise is ensured by the possibilities of accumulating resources in the innovation sphere, their rational use within the framework of the selected priorities, that is, by increasing the innovative potential. *The practical significance* of the work lies in the application by the executive authorities of the research results when drawing up medium-term and long-term programs for the socio-economic development of regions. *Conclusions and prospects for further research.* The modern model of sustainable development of enterprises presupposes the systemic integration of the scientific and technical sphere into the processes of economic and social development. Proposals for ensuring sustainable development based on increasing the innovative potential in practice will make it possible to reasonably revise the strategic guidelines of an industrial enterprise and increase its sustainability, expressed in a change in the level of innovative potential.

Key words:

industrial enterprises, innovative development, potential, sustainable development, investment support, strategy.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УЗБЕКІСТАНУ: РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

Постановка проблеми. У статті розглядаються фактори, що визначають стратегічну ефективність промислових підприємств, критерії та шляхи інвестиційного забезпечення їх сталого розвитку. *Мета дослідження* – проведення аналізу факторів стійкого розвитку промислового підприємства на основі підвищення його інноваційного потенціалу в Узбекистані. У дослідженні використовувалися *методологія* логічного, історичного, статистичного і порівняльного аналізу, методи експертних оцінок, економічного моделювання, методу оцінки достовірності якісних і кількісних статистичних показників. *Основною гіпотезою* дослідження стало припущення, що при інтенсивній трансформації інноваційної діяльності у визначальний фактор сталого розвитку ефективним засобом підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства є використання інноваційного потенціалу. *Виклад основного матеріалу.* Сталий розвиток підприємства забезпечується можливостями акумулювання ресурсів в інноваційній сфері, їх раціональним використанням в рамках обраних пріоритетів, тобто підвищенням інноваційного потенціалу. *Практична значимість* роботи полягає в застосуванні органами виконавчої влади результатів дослідження при складанні середньострокових і довгострокових програм соціально-економічного розвитку регіонів. *Висновки і перспективи подальших досліджень.* Сучасна модель сталого розвитку підприємств передбачає системну інтеграцію науко-

¹ Абдуллаєва Матлуба Нематівна, канд. екон. наук, доцент кафедри, Ташкентський інститут інженерів залізничного транспорту, м. Ташкент, Узбекистан.

Abdullayeva Matluba, Ph.D. in Economic, Associate Professor, Tashkent Institute of Railway Engineers, Tashkent, Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0001-4284-8925

e-mail: econ1943@yandex.ru

во-технічної сфери в процесі економічного і соціального розвитку. Пропозиції щодо забезпечення сталого розвитку на основі підвищення інноваційного потенціалу на практиці дозволять обґрунтовано переглянути стратегічні орієнтири промислового підприємства і підвищити його стійкість, яка виражається в зміні рівня інноваційного потенціалу.

Ключові слова:

промислові підприємства, інноваційний розвиток, потенціал, сталий розвиток, інвестиційного забезпечення, стратегія.

**ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ УЗБЕКИСТАНА:
РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

Постановка проблемы. В статье рассматриваются факторы, определяющие стратегическую эффективность промышленных предприятий, критерии и пути инвестиционного обеспечения их устойчивого развития. *Цель исследования* – проведение анализа факторов устойчивого развития промышленного предприятия на основе повышения его инновационного потенциала в Узбекистане. В исследовании использовались *методология* логического, исторического, статистического и сравнительного анализа, методы экспертных оценок, экономического моделирования, метода оценки достоверности качественных и количественных статистических показателей. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что при интенсивной трансформации инновационной деятельности в определяющий фактор устойчивого развития эффективным средством повышения конкурентоспособности промышленного предприятия является использование инновационного потенциала. *Изложение основного материала.* Устойчивое развитие предприятия обеспечивается возможностями аккумулирования ресурсов в инновационной сфере, их рациональным использованием в рамках выбранных приоритетов, то есть повышением инновационного потенциала. *Практическая значимость работы* заключается в применении органами исполнительной власти результатов исследования при составлении среднесрочных и долгосрочных программ социально-экономического развития регионов. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Современная модель устойчивого развития предприятий предполагает системную интеграцию научно-технической сферы в процессы экономического и социального развития. Предложения по обеспечению устойчивого развития на основе повышения инновационного потенциала на практике позволят обоснованно пересмотреть стратегические ориентиры промышленного предприятия и повысить его устойчивость, выражаемую в изменении уровня инновационного потенциала,

Ключевые слова:

промышленные предприятия, инновационное развитие, потенциал, устойчивое развитие, инвестиционное обеспечение, стратегия.

Problem statement. The main factor in the global economic dynamics of recent decades is the widespread use of innovations. Focusing on intellectual rather than raw materials allows us to ensure high rates of economic growth, preserve the natural ecosystem, reduce the number of harmful and hazardous industries, and achieve consistent economic, environmental and social goals that guarantee self-sustaining, balanced development. Today, it is generally recognized at the state level that it is impossible to increase the competitiveness of the national economy of Uzbekistan in the world market without activating innovative processes.

Analysis of recent research and publications. Among the factors that determine the strategic efficiency of enterprises, the main place is currently acquired by the level of implementation of innovations that cause a fun-

damental renewal of production technology, the release of new types of products. Opportunities for innovative development are determined not only by the financial condition and characteristics of the resource potential of the enterprise, the level of development of the innovative infrastructure in the region, but, above all, by the existing management methods.

The purpose of the article is analysis of the factors of sustainable development of an industrial enterprise based on increasing its innovative potential in Uzbekistan.

Presentation of the main material. Innovation activity, as the most promising type of changes, which makes the greatest contribution to improving the efficiency of the enterprise, can serve as a basic factor of development. The level of development and dynamism of the innovation sphere - science, new tech-

nologies, high-tech industries and enterprises actively introducing new innovations provide the basis for sustainable economic growth. With the intensive transformation of innovation into a determining factor for sustainable development, an effective means of increasing the competitiveness of an industrial enterprise is the use of innovative potential. The sustainable development of the enterprise is ensured by the possibilities of accumulating resources in the innovation sphere, their rational use within the framework of the selected priorities, that is, by increasing the innovative potential. The modern model of sustainable development of enterprises presupposes the systemic integration of the scientific and technical sphere into the processes of economic and social development. At the same time, the process of increasing the innovative potential of national enterprises, considered as a necessary prerequisite for sustainable development, is faced with the absence of a formalized apparatus for making effective decisions of an innovative nature and assessing their consequences.

In our opinion, the criteria for sustainable development of a modern industrial enterprise are:

- high innovation potential, corresponding to the required development pace;
- the ability of an enterprise to manage intellectual property in accordance with strategic development goals;
- the possibility of introducing innovative technology, taking into account the prospects for the development of the enterprise;
- the possibility of increasing the sustainability of the enterprise development on the basis of restructuring.

One of the important conditions for the formation of the innovative potential of an enterprise is the presence of planning and setting adequate goals for innovative activities, in relation to which the use of specific indicators (cost, natural), long-term intentions, achievability, synergy is required. Often, innovative activity at enterprises is a rather tense and conflicting process, which is realized in the form of overcoming personnel resistance to changes and the need for additional efforts. The loyalty of employees of any organization to innovations increases if they are familiar with its

main goals (strategy) and represent their contribution to its implementation.

The sustainable development strategy can be defined as a model of actions necessary to ensure the sustainable development of an enterprise based on the choice of criteria for increasing its innovative potential. Thus, the implementation of the strategy is a controlled process of increasing the innovative potential of the enterprise in accordance with the current and strategic goals of sustainable development. The formation of a sustainable development strategy provides for the selection and justification of areas of innovation, the volume and structure of innovative projects, the timing of their implementation, assessment of the state of organizational structures for innovation management. The process of choosing the most rational strategy for sustainable development in specific economic conditions is based on the results of assessing all forms of innovation, manifested in innovations of various types.

The most important factors in the effectiveness of a sustainable development strategy are:

- innovative potential, directions and scope of implementation of possible and potentially effective innovations, readiness of the enterprise to introduce innovations;
- flexible organizational forms that allow combining the decentralization of management, which is necessary for the effective development of innovations, and the centralization necessary for the development of innovative technologies;
- learning processes that ensure the accumulation of specific competencies as a result of experience, analysis of external and internal factors and phenomena, the development of new technologies;
- the availability of resources that meet the needs of sustainable development, and the creation of opportunities for the future enterprise.

The use of the developed tools for ensuring the sustainable development of an enterprise based on the formation and use of a monitoring system of innovative potential in practice makes it possible to reasonably revise the strategic guidelines of the enterprise for the introduction of innovations and obtain an eco-

conomic effect expressed in ensuring the sustainable development of the enterprise, strengthening its position in the market, increasing the efficiency of its functioning ...

The development of innovation requires the implementation of a set of various measures that form the basis of the innovation process, starting with the generation of new ideas and the development of human resources and ending with financial, material and technical, informational, legislative, methodological and organizational support [1, p. 30-34].

Along with this, the possibilities of innovative development of the enterprise are associated with the state of the innovative infrastructure and the innovative potential of higher-level systems. The introduction of innovations involves the restructuring of the main and auxiliary processes of the enterprise, requires a change in the size and structure of the cost, depreciation, changes external and internal logistics, marketing and management processes.

Considering the organizational aspect of innovation potential, it should be pointed out that innovation is always associated with risk, which is caused by a number of factors, the impact of which cannot be accurately determined in advance. In general, the risk in innovation can be defined as the probability of losses arising from investment in the production of new goods and services, in the development of new equipment and technologies that may not find the expected demand in the market.

Investment activity is closely related to the objects of investment activity, which are newly created or modernized fixed assets, working capital in sectors and spheres of the national economy, securities, earmarked cash deposits, scientific and technical products, and other objects of property, including property rights. and intellectual property rights. In turn, the efficiency of the investment activity of an industrial enterprise is naturally determined by the degree of improvement of the industry economy in a more favorable direction, which in turn directly affects the further improvement of the investment process.

One of the ways of investment support for the development of industrial enterprises could be the unfreezing of the main part of the

income from the export of raw materials, which is currently in reserves, as a result of which the infrastructure and high technologies are underfunded.

To improve the efficiency of the investment activities of industrial enterprises, it is advisable to use a strategic approach that allows to significantly enhance their investment attractiveness within a number of indicators (by stages of the life cycle; by indicators of profitability and efficiency; by the level of prospects for their development). It should be noted that the main goal of investment and innovation development is the production of competitive products. To increase demand for competitive products sold, the strategy should be based on four components: production, investment, production modernization, development and expansion of scientific and technical potential.

The strategic investment and innovation activity of the enterprise involves the formation of successive, penetrating into each other five main factors: assessment of the financial and production state of the enterprise; selection of innovative projects; planning the parameters of innovative monitoring and forecasting the implementation of innovative projects; analysis of current and future innovative activities; strategic orientation. The conducted monitoring will provide an opportunity to take into account the market conditions, the impact of inflation on the internal and external environment. Sustainable development based on increasing the innovative potential is a prerequisite for the effective operation of any business entity, since the use of innovations makes it possible to effectively use the resources of an industrial enterprise.

An assessment of the resource possibilities for the implementation of innovative technologies, including the choice of a technological innovation option for implementation, taking into account the analysis of the prospects of a new technology on the market and consideration of alternative options, will allow the effective use of enterprise resources to ensure the sustainability of its development.

Modern industrial enterprises are characterized by a constant need for transformation, expressed in the implementation of various restructuring processes. Restructuring is car-

ried out not only to overcome the crisis situation of the enterprise, but also for the timely and effective adaptation of the enterprise to the changing market conditions. Currently, the processes of restructuring, as well as the innovative activities are a constant component of the sustainable development of an industrial enterprise.

Conclusions and prospects for further research. The above proposals for ensuring sustainable development based on increasing innovative potential in practice will make it possible to reasonably revise the strategic guidelines of an industrial enterprise and increase its stability, expressed in changing the level of innovative potential, strengthening the company's position in the market, and increasing its functioning efficiency.

References

1. Kremkov, M. & Voronin, S. and Umarov, A. (2010). Factors of innovative development of the national economy. *Market, money and credit*, 8, 30–34.
2. Shaismamova, M. R., Ibragimova, S. A. (2013). Increase of competitiveness of the enterprise in the conditions of globalization. Materials of the scientific-methodological seminar on "Development of the sphere of information and communication technologies in the Republic of Uzbekistan in the conditions of modernization of the national economy", Tashkent, 175–176.
3. Nasyrhodzhaeva, D. S. (2010). Formation of a competitive strategy of industrial enterprises in the sectoral markets. Tashkent: FAN, 66.
4. Postyushkov, A. V. (2009). Odified scheme of strategic break-even. *Economic analysis. Theory and Practice*. Moscow: Finance and Credit, 32, 2–5.
5. Denisova, A., Ulyakhin, T. (2006). Management of the competitiveness of an industrial enterprise: quality aspects. Tambov:

Стаття надійшла

до редакції : 20.04.2021 р.

Publishing house of Tamb. State. Tech. University, 120.

6. Analytical report of the Center for Economic Research (2016). Retrieved from: www.ser.uz

7. Frolov, A. (2016). The development of small business as one of the fundamental factors of employment in the Republic of Uzbekistan. *Vectors of the development of modern science*, 1 (3), 166–168.

Література

1. Кремков М., Воронин С., Умаров А. Факторы инновационного развития национальной экономики. *Рынок, деньги и кредит*. 2010. №8. С. 30–34.
2. Шаисламова М. Р., Ибрагимова С. А. Повышение конкурентоспособности предприятия в условиях глобализации. Материалы науч.–метод. семинара на тему «Развитие сферы информационно-коммуникационных технологий в республике Узбекистан в условиях модернизации национальной экономики». Ташкент, 2013. С. 175–176.
3. Насырходжаева Д. С. Формирование конкурентной стратегии промышленных предприятий на отраслевых рынках. Ташкент: ФАН, 2010. С. 66.
4. Постюшков А. В. Модифицированная схема стратегической безубыточности. *Экономический анализ. Теория и практика*. Москва: ООО «ИД Финансы и кредит». 2009. № 32. С. 2–5.
5. Денисова А. Л., Уляхин Т. М. Управление конкурентоспособностью промышленного предприятия: аспекты качества. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. 120 с.
6. Аналитический доклад Центра экономических исследований. 2016 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.ser.uz
7. Фролов А. В. Развитие малого бизнеса как один из основополагающих факторов обеспечения занятости в Республике Узбекистан. *Векторы развития современной науки*. 2016. № 1 (3). С. 166–168.

Стаття прийнята

до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Abdullaeva M. Innovative potential of Uzbekistan: development of entrepreneurship / M. Abdullaeva // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3 (43). – С. 6–10.

УДК 33.332.1

JEL Classification: R11; R58; O18

ВАСИЛЬЧЕНКО А. О.¹, ДЕМ'ЯНОВ С. О.²

АНАЛІЗ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ КЛАСТЕРІВ

DOI: 10.32620/cher.2021.3.02

Постановка проблеми. Ця стаття присвячена дослідженню проблематики економіко-географічних підходів до ідентифікації кластерів на регіональному рівні. Більшість сучасних наукових досліджень ідентифікації регіональних кластерів направлено на вивчення економічних аспектів, практично повністю ігноруючи геопросторові чинники. *Метою даного дослідження є аналіз економіко-географічних підходів до ідентифікації кластерів на регіональному рівні з урахуванням проблеми змінності одиниць площі. Предметом дослідження виступає дослідження підходів щодо ідентифікації кластерів на регіональному рівні. В ході дослідження застосовано такі методи як: порівняльний, статистичний, описовий, системний, аналіз і синтез. Гіпотеза дослідження.* Виявлення методичних обмежень методів ідентифікації кластерів на регіональному рівні в контексті економіко-географічних підходів дозволить більш комплексно розглядати кластерний потенціал території, визначати довірчий інтервал і ідентифікувати кластерні структури на різних рівнях агрегації. *Вклад основного матеріалу.* У цій статті розглядаються економічні та економіко-географічні методичні підходи до ідентифікації регіональних кластерів (модель міжгалузевого балансу, мульти-секторний аналіз, коефіцієнти локалізації та спеціалізації, індекс Еллісона-Глейзера, метод найменших відстаней Дюрантон-Оверман, показники Пропульсивнуу і ін.); подано класифікацію методів ідентифікації регіональних кластерів, які враховують агрегацію територій; запропонована методика первинної оцінка кластерного потенціалу території та типологія галузей промисловості по співвідношенню регіональних і галузевих умов розвитку; аналізується індекс просторової кластеризації. *Практична значимість* даного дослідження обумовлена урахуванням геопросторових чинників кластеризації (MAUP) при проведенні ідентифікації регіональних кластерів, що дозволяє визначати географічні кордони і унікальний поріг кластеризації для кластерів на різних рівнях агрегації. Аналіз економіко-географічних підходів до ідентифікації регіональних кластерів з урахуванням геопросторових аспектів кластеризації дозволяє визначити ступінь концентрації / дисперсії на певних інтервалах відстаней з обґрунтуванням порогових значень кластеризації на різних рівнях агрегації територій. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Економіко-географічний підхід до ідентифікації регіональних кластерів, на відміну від економічного, враховує фактор MAUP, що дозволяє використовувати її на різних рівнях агрегації і визначати географічні межі і унікальний поріг кластеризації. Однак, потребується подальше дослідження методик ідентифікації регіональних кластерів з метою розробки комплексного підходу, який враховуватиме якомога більше факторів та дозволить максимально точно ідентифікувати потенційно можливі утворення кластерних формувань.

Ключові слова: регіональні кластери, економіко-географічний підхід, агрегація, просторові чинники, ідентифікація, кластерні структури.

ANALYSIS OF ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL APPROACHES TO IDENTIFICATION OF REGIONAL CLUSTERS

Formulation of the problem. This article is devoted to the study of economic and geographical

¹ **Васильченко Анастасія Олегівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Поліський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Vasylichenko Anastasiia, Ph.D. of Economic, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing and International Management, Polesky State University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-2765-9214

e-mail: vasilchenko.2012@inbox.ru

² **Дем'янов Сергій Олександрович**, старший викладач кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту, Поліський державний університет, м. Пінськ, Республіка Білорусь.

Demyanov Sergey, Senior Lecturer of the Department of Marketing and International Management, Polesky State University, Pinsk, Republic of Belarus.

ORCID ID: 0000-0002-3839-9622

e-mail: damienne@mail.ru

approaches to cluster identification at the regional level. Most modern research on the identification of regional clusters is aimed at studying economic aspects, almost completely ignoring geospatial factors. *The aim of the research* is to analyze economic and geographical approaches to the identification of clusters at the regional level, taking into account the problem of variability of area units. *The subject of the research* is the study of approaches to the identification of clusters at the regional level. The study used such *methods* as: comparative, statistical, descriptive, systemic, analysis and synthesis. *Research hypothesis*. Identifying methodological limitations of cluster identification methods at the regional level in the context of economic and geographical approaches will allow a more comprehensive consideration of the cluster potential of the territory, determine the confidence interval and identify cluster structures at different levels of aggregation. *The statement of basic materials*. This article considers economic and economic-geographical methodological approaches to the identification of regional clusters (model of intersectoral balance, multi-sector analysis, localization and specialization coefficients, Ellison-Glaser index, Duranton-Overman method of the smallest distances, Propulsive indicators, etc.); the classification of methods of identification of regional clusters which take into account aggregation of territories is given; the technique of primary estimation of cluster potential of the territory and typology of industries on a parity of regional and branch conditions of development is offered; the index of spatial clustering is analyzed. *The originality and practical significance of the research* is due to the geospatial factors of clustering (MAUP) in the identification of regional clusters, which allows to determine the geographical boundaries and the unique clustering threshold for clusters at different levels of aggregation. Analysis of economic and geographical approaches to the identification of regional clusters taking into account the geospatial aspects of clustering allows to determine the degree of concentration / dispersion at certain intervals of distances with justification of clustering thresholds at different levels of aggregation. *Conclusions and perspectives of further research*. The economic-geographical approach to the identification of regional clusters, in contrast to the economic one, takes into account the MAUP factor, which allows to use it at different levels of aggregation and to determine geographical boundaries and a unique clustering threshold. However, further research is needed on methods for identifying regional clusters in order to develop an integrated approach that will take into account as many factors as possible and allow the most accurate identification of potential cluster formations.

Key words:

regional clusters, economic-geographical approach, aggregation, spatial factors, identification, cluster structures.

АНАЛИЗ ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ПОДХОДЫ К ИДЕНТИФИКАЦИИ РЕГИОНАЛЬНЫХ КЛАСТЕРОВ

Постановка проблемы. Эта статья посвящена исследованию проблематики экономико-географических подходов к идентификации кластеров на региональном уровне. Большинство современных научных исследований идентификации региональных кластеров направлено на изучение экономических аспектов, практически полностью игнорируя картографические факторы. *Целью данного исследования* является анализ экономико-географических подходов к идентификации кластеров на региональном уровне с учетом проблемы сменности единиц площади. *Предметом исследования* выступает исследование подходов к идентификации кластеров на региональном уровне. В ходе исследования применены такие *методы* как: сравнительный, статистический, описательный, системный анализ и синтез. *Гипотеза исследования.* Выявление методических ограничений методов идентификации кластеров на региональном уровне в контексте экономико-географических подходов позволит более комплексно рассматривать кластерный потенциал территории, определять доверительный интервал и идентифицировать кластерные структуры на различных уровнях агрегации. *Изложение основного материала.* В этой статье рассматриваются экономические и экономико-географические методические подходы к идентификации региональных кластеров (модель межотраслевого баланса, мульти-секторный анализ, коэффициенты локализации и специализации, индекс Эллисона-Глейзера, метод наименьших расстояний Дюрантон-Оверман, показатели Пропульсивную и др.) представлена классификация методов идентификации региональных кластеров, учитывающих агрегацию территорий; предложена методика первичной оценка кластерного потенциала территории и типология отраслей промышленности по соотношению региональных и отраслевых условий развития; анализируется индекс пространственной кластеризации. *Практическая значимость данного исследования* обусловлена учетом геопространственных факторов кластеризации (MAUP) при проведении идентификации региональных кластеров, позволяет определять географические границы и уникальный порог

кластеризации для кластеров на разных уровнях агрегации. Анализ экономико-географических подходов к идентификации региональных кластеров с учетом геопространственных аспектов кластеризации позволяет определить степень концентрации / дисперсии на определенных интервалах расстояний с обоснованием пороговых значений кластеризации на различных уровнях агрегации территорий. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Экономико-географический подход к идентификации региональных кластеров, в отличие от экономического, учитывает фактор MAUP, что позволяет использовать ее на различных уровнях агрегации и определять географические границы и уникальный порог кластеризации. Однако, требуется дальнейшее исследование методик идентификации региональных кластеров с целью разработки комплексный подход, учитывать как можно больше факторов и позволит максимально точно идентифицировать потенциально возможные образования кластерных формирований.

Ключевые слова:

региональные кластеры, экономико-географический подход, агрегация, пространственные факторы, идентификация, кластерные структуры.

Постановка проблеми. Територіально-просторове розміщення продуктивних сил призвело до поступового економічного розвитку одних регіонів і відставання у відповідному розвитку інших, тобто до сформування своєрідної нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів. Це сталося внаслідок ряду причин, серед яких: наявність чи відсутність корисних копалин, можливість їх вилучення і доступності, сприятливий клімат, територіальна концентрація суб'єктів господарювання та інфраструктури, чисельність населення, рівень освіти, кваліфікаційний склад, матеріально-виробничий потенціал та ін. умови, що сприяють розвитку економіки регіону. Рівень соціально-економічного потенціалу країни визначається розвитком її територіальних утворень (регіонів), а ключовими параметрами регіонального розвитку виступають інноваційність і конкурентоспроможність, які забезпечують сталий розвиток регіону.

Для забезпечення стабільно високих темпів сталого розвитку регіону та підвищення його конкурентоспроможності доцільне застосування кластерного розвитку економіки. При ефективному формуванні внутрішньокластерних коопераційних зв'язків він принесе синергетичний ефект від діяльності суб'єктів господарювання та сприятиме розвитку профільних галузей економіки та формуванню багатогалузевої структури виробництва. Кластер стає ефективним засобом для подолання зацикленості на внутрішньофірмових проблемах, інертності, негнучкості та змов між конкуруючими структурами, які знижують або повністю блокують позитивний вплив конкуренції та появу нових суб'єктів підприємницької діяльності [1, с.43]. Відповідно, необхідна розробка державних програм регіонального кластерного розвитку, підтримки малого та середнього бізнесу, від ефективності реалізації яких залежить розвиток економіки країни.

Для застосування кластерного підходу необхідна оцінка потенціалу кластерного розвитку регіону, заснована на методиках ідентифікації регіональних кластерів. Відсутність логіко-структурної основи опису чітких меж кластерних структур породжує одночасно універсальність і розмитість застосування даної категорії. Впровадження механізмів системи державно-приватного партнерства реалізує два способи формування регіональних кластерів «зверху-вниз», так звана диригентська модель кластерної політики – при безпосередній участі держави і здійсненні формування кластерних утворень на підставі директивної політики держави і «знизу-вгору» або ліберальна модель кластерної політики – заснована на створенні сприятливих умови для об'єднання організацій схожих галузей господарювання, формування між ними ефективних коопераційних і колабораційних зв'язків.

Ліберальна модель характерна для країн з ліберальною економічною системою, яка близька до чистого капіталізму втілена в США, Австралії, Великобританії, Канади. Диригентська модель організації кластерної політики характерна для Японії, Південної Кореї, Франції, Сінгапуру. Основна відмінність між даними моделями полягає в посиленні (диригентська) і ослабленні (ліберальна) ролі держави в процесах утворення регіональних кластерів. Однак, важливо розуміти, що в різних країнах історично склалися різні умови для застосування тієї чи іншої моделі через відмінності в економіці, законодавстві та ін. факторах формування державності, тому те, що підходить одній державі абсолютно не підходить іншій. Крім того, кластерні формування всередині однієї держави також не є ідентичними, тому, необхідний детальний аналіз підходів до вивчення кластерного потенціалу регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальними дослідницькими напрямками ідентифікації регіональних кластерів є методичні підходи, засновані на системному аналізі теоретичних і методичних аспектів ідентифікації кластерів, розробка комплексної моделі кластерної ідентифікації, а також оцінка рівня розвитку кластерів в Республіці Білорусь.

Е. Віітамо говорить про існування так званих жорстких (hard), м'яких (soft) методів, а також інструментарію М. Портера [2].

Підходи до ідентифікації кластерів, засновані на кількісних методиках, що спираються на економічне моделювання відносяться до числа жорстких методів і представлені в роботах Е. Бергмана, А. Джейфа, М. Ландмарка, Й. Лінквіста, Т. Маззарола, Е. Маркона, Д. Поуера, Е. Фезера. Ключовою особливістю підходів даних вчених є генералізуючий спосіб ідентифікації регіонального кластера, заснований на індустріалізації, регіоналізації та інновації.

Принципово відмінна точка зору (м'який метод) представлена в роботах Р. Ін, Н. Літзель, А. Маркусена, Б. Робертса, П. Скрантона, О. Солвела, Р. Стімсона, Ю. Тераца, також в проектах, ініційованих Кластерною обсерваторією і Гарвардською школою бізнесу, які фокусували свою увагу на вивченні конкретного кластера з метою отримання якісної інформації про особливості його розвитку за допомогою експертів, побудові генеалогічного древа кластера.

До жорстких методів ідентифікації регіональних кластерів відносять:

1) ідентифікацію регіональних кластерів, засновану на теоретичних принципах економіки локалізації Маршалла, яка пізніше заново знайшла своє відображення в працях М. Портера, який розглядав її як фактор міжнародної конкурентоспроможності;

2) ідентифікацію регіональних кластерів, засновану на розрахунках різних спеціалізованих індикаторів (спеціалізації регіону, розроблена Європейською обсерваторією кластерів, локалізаційні коефіцієнти, коефіцієнти для географічної концентрації та ін.);

3) ідентифікацію регіональних кластерів, засновану на визначенні міжгалузевих відносин за допомогою таблиць «витрати-випуск»;

4) ідентифікацію регіональних кластерів, засновану на комплексному просторовому економічному аналізі.

До м'яких методів відносять:

1) кейси;

2) опитування експертів та учасників кластеру;

3) Метод Дельфі, проведення фокус-групового дослідження;

4) анкетування.

Однак, необхідно зауважити, що кількісні методи орієнтовані на ідентифікацію існуючих кластерів, в той час, як якісні – на опис існуючих зв'язків і структур всередині кластера. Відповідно, дві групи жорстких і м'яких методів необхідно розглядати як єдине ціле так як вони описують процес ідентифікації регіонального кластера з різних сторін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель «витрати-випуск» являє собою матрицю, елементами якої є величини взаємного обміну продукцією або послугами між галузями або окремими територіями. Вона дозволяє виявити залежність між внутрішньою системою виробництва і споживання від зовнішнього ринку. Аналіз проводиться у вигляді таблиці, яка розбивається на 4 квадранта:

- перший відображає споживання кожної задіяної в економіці галузю всіх видів вироблених продуктів (проміжне споживання);

- другий-кінцевий попит у різних його елементах (споживання домашніх господарств, споживання держави і некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства, валове накопичення основного капіталу, зміна запасів, чистий експорт (експорт мінус імпорт));

- у третьому представлена додана вартість кожної галузі (оплата праці, податки на виробництво за вирахуванням субсидій, підприємницький дохід, валовий прибуток);

- у четвертому часто відображається перерозподіл національного доходу.

Математично це виражається за допомогою моделі міжгалузевого балансу (модель Леонтьєва) і виглядає наступним чином (формула 1):

$$X=AX+Y \tag{1}$$

де

$X = \begin{pmatrix} X_1 \\ \vdots \\ X_2 \end{pmatrix}$ – вектор валового випуску;

$A = \begin{pmatrix} a_{11} & \dots & a_{1j} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{i1} & \dots & a_{ij} \end{pmatrix}$ – матриця прямих витрат;

$Y = \begin{pmatrix} Y_1 \\ \vdots \\ Y_i \end{pmatrix}$ – вектор кінцевого споживання.

Коефіцієнти прямих витрат a_{ij} показують, скільки одиниць продукції i -ої галузі витрачається на виробництво однієї одиниці продукції в

галузі j . Вважається, що технології виробництва у всіх галузях залишаються незмінними (в розглянутий період часу), відповідно коефіцієнти прямих витрат також постійні. Стійкість галузевих технологій в моделі Леонтьєва дозволяє використовувати таблиці «витрати-випуск» не тільки на галузевому, а й на регіональному рівнях.

Для аналізу динаміки та структури показників зв'язку між учасниками регіонального кластера використовуються графічні методи, однак, вони можуть бути побудовані не тільки використовуючи інструменти теорії графів, а й застосовуючи звичайні мережеві графіки та діаграми.

Для ідентифікації регіональних кластерів використовують також спеціальні показники пропульсивності. Одним з таких показників є коефіцієнт еластичності, який розраховується на основі кореляційно-регресійного моделювання, тобто відбувається оцінка зміни результату на основі факторної ознаки (формула 2):

$$\varepsilon_{xi} = a_i \times \frac{\bar{X}_i}{\bar{Y}} \quad (2)$$

де \bar{X}_i – середнє значення відповідної факторної ознаки; \bar{Y} – середнє значення результативного ознаки; a_i – коефіцієнт регресії при відповідній факторній ознаці.

Застосовуючи теорію порівняльних переваг розраховуємо коефіцієнт спеціалізації, який показує можливість «точок зростання» за рахунок орієнтації регіону на певний вид діяльності (формула 3):

$$C_{ir} = \frac{\alpha_{ir}}{\alpha_r} \quad (3)$$

де C_{ir} – коефіцієнт спеціалізації i -ї галузі в регіоні r ; α_{ir} – частка регіону r в обсязі випуску i -ї галузі (виду економічної діяльності); α_r – частка регіону r в обсязі валового випуску в країні.

Формула Л. А. Стрижкової дозволяє визначити кількісне значення показника норми заміни трудових ресурсів основними виробничими фондами як один з показників пропульсивності (формула 4):

$$N(t, t-1) = \frac{(\Phi_B(t) - \Phi_B(t-1))}{\frac{P_T(t)}{P_T(t-1)} - 1} \quad (4)$$

де $N(t, t-1)$ – норма заміни за період; $\Phi_B(t)$, $\Phi_B(t-1)$, $P_T(t)$, $P_T(t-1)$ – фондоозброєність і продуктивність праці в кінці і на початку періоду, відповідно.

Один з методів просторової описової статистики використовується з метою інтерпретації кількісного аналізу даних з використанням географічних інформаційних систем. Мірою просторової однорідності є проста імовірнісна модель (процес Пуассона) на площі з постійною функцією інтенсивності. Для виявлення відхилень від просторової однорідності використовується K - і L - функції Ріплі, де функція K – оцінка просторової однорідності на підставі вибірки визначається наступним чином (формула 5):

$$\hat{K}(t) = \lambda^{-1} \sum_{i \neq j} \frac{I(d_{ij} < t)}{n} \quad (5)$$

де d_{ij} – евклідова відстань між i - й j - й точками в наборі даних з n точок, t – радіус пошуку, λ – середня щільність точок (зазвичай оцінюється як n / A , де A – площа, що містить всі точки), а I – індикаторна функція (1 - якщо її операнд істинний, 0 в іншому випадку). У двох вимірах, якщо точки приблизно однорідні, вони повинні бути приблизно рівні πt^2 .

Модифікацією K -функції є L -функції (формула 6).

$$\hat{L}(t) = \left(\frac{K(t)}{\pi} \right)^{\frac{1}{2}} \quad (6)$$

K -функція Ріплі допомагає визначити, чи мають точки випадковий, розосереджений або кластерний зразок розподілу в певному масштабі.

Підхід, заснований на принципах економіки локалізації Маршалла, дозволяє ідентифікувати кластери за допомогою визначення регіональної локалізації. Визначальним методом в даному підході є метод фактору розташування.

Методично даний підхід має ряд переваг і обмежень: до переваг слід віднести доступність статистичних даних, простоту розрахунку та інтерпретації показників; до недоліків – відсутність уявлень про самодостатність еталонного регіону, складність обліку транспортних витрат всередині регіону, неможливість визначення вкладу підприємств в галузевий обсяг виробництва.

У сучасних економічних і економіко-географічних дослідженнях просторовий економетричний аналіз даних здійснюється досить рідко. Більшість досліджень проблематики ідентифікації регіональних кластерів обмежується порівняльним аналізом різних макроекономічних показників, не зачіпаючи просторові аспекти.

Методичний інструментарій оцінки географічної концентрації та регіональної спеціалізації включає кілька десятків методів. Однак питання агрегування досліджуваних територій і зміни даних в різних географічних масштабах ігноруються в більшості економіко-географічних і економічних досліджень.

Проблема змінності одиниць площі (МАUP) є однією з слабовивчених проблем сучасної економіко-географічної методології ідентифікації регіональних кластерів. Дана методична проблема була піднята ще в 1934 р. [3], і детально вивчена С. Оупеншоу, який позначив основні методичні обмеження методів ідентифікації промислової концентрації і процесів агломерування промисловості [4].

Ще однією проблемою, яка істотно знижує цінність результатів, є переривчастість простору. Економіко-географічні дослідження вра-

ховують неоднорідність і переривчастість географічного простору. Внаслідок цього, отримані дані залежать від вибору меж досліджуваного району і цілей дослідження.

МАUP ілюструє необхідність обліку безперервності географічного простору і відходу від штучних одиниць просторової звітності. Аналіз, представлений в таблиці 1, відображає можливості та обмеження використання кожного з методів ідентифікації кластерів, в різному ступені враховують проблему змінності одиниць площі.

Таблиця 1 – Методичні обмеження методів ідентифікації кластерів

Метод ідентифікації	Методичні обмеження і можливості застосування
1	2
МАUP (проблеми змінності одиниць площі) (1934, 1981)	1) Проблема змінюваних одиниць площі (МАUP) є джерелом статистичної похибки, яка може вплинути на результати статистичних гіпотез; 2) МАUP впливає на результати досліджень, коли точкові дані, засновані на вивченні просторових явищ, об'єднуються в райони. Отримані підсумкові значення МАUP впливають на визначення меж району; 3) Проблема зміни результатів досліджень залежно від масштабів території.
Модель «витрати-випуск» за матеріальними і нематеріальними витратами	1) Дозволяє формально виміряти взаємозв'язки між галузями і виявити передумови створення кластера; 2) Не враховує потоки інформаційного обміну, обміну знаннями та людськими ресурсами.
Мульти-секторний якісний аналіз MSQA	1) Використовується для обґрунтування в основному політичних рішень регіонального управління з підтримки та розвитку ключових галузей і кластерів, які можуть посилити конкурентоспроможність регіону в силу економічного ефекту виробничих зв'язків між підприємствами кластера і синергетичного ефекту
Коефіцієнти локалізації та спеціалізації	1) Свідчать про концентрацію / спеціалізацію галузі в регіоні, а не про наявність кластерів; 2) Необхідно доповнювати іншими методами; 3) Немає чіткого порогового значення
Коефіцієнт Джині	1) Індекс дозволяє виміряти нерівномірність розподілу доходів і кількісно виміряти рівень концентрації доходів у найбільш високому квінтилі порівняно із середнім доходом; 2) Індекс з побудовою кривої Лоренца відображає ступінь концентрації економічної активності в регіоні; 3) Математична складність розрахунків і чутливість результатів до агрегації території.
Індекс концентрації Кругмана	1) Свідчить про концентрацію / спеціалізацію галузі в регіоні, а не про наявність кластерів; 2) Необхідно доповнювати іншими методами; 3) Немає чіткого порогового значення.
Індекс Еллісона-Глейзера	1) Індекс дозволяє виміряти надлишкову географічну концентрацію по відношенню до промислової концентрації і відобразити ефект регіонального розташування; 2) Індекс порівнює між галузями та інваріантний до змін просторової класифікації.

1	2
Метод найменших відстаней Дюрантона-Овермана	1) У порівнянні з просторово-агрегованими показниками, Індекс найменших відстаней дозволяє визначити тільки просторові розміри кластера, тому що відображає значення просторової концентрації / дисперсії для окремих інтервалів.
Графічні методи	1) Відносна простота і наочність; 2) Чіткі правила формування моделей; 3) Гнучкість і універсальність; 4) Не завжди дає детальну інформацію про об'єкт дослідження.
Показники пропульсивності (коефіцієнт спеціалізації, показник норми заміни, коефіцієнт еластичності та ін.)	1) Допомагають визначити спеціалізацію регіону; 2) Визначають ступінь залежності і взаємозв'язку між різними показниками; 3) Характеризують рівень технічної субституції або «запасу економічної міцності» за напрямом економічної діяльності; 4) Мають вузьку спеціалізацію, не дають повної картини аналізу ринку регіону.

Джерело: розроблено авторами на підставі [5-7]

При використанні методологічного інструментарію ідентифікації кластерів значний вплив на достовірність і об'єктивність отриманих результатів надають такі Обмежуючі фактори:

1. Результати ідентифікації кластерів залежать від обраного рівня агрегування. Отримані дані при переході з одного рівня агрегування на інший можуть значною мірою відрізнитися;

2. Індeksi не забезпечують чітке формулювання порогу спеціалізації, що вказує на наявність кластерів;

3. Індeksi не можуть виявити просторові розміри кластера, за винятком локальних територій з високим рівнем спеціалізації.

Порівняльний аналіз методів ідентифікації регіональних кластерів з урахуванням просторового фактора MAUP дозволяє виділити 3 категорії методів (рисунок 1).

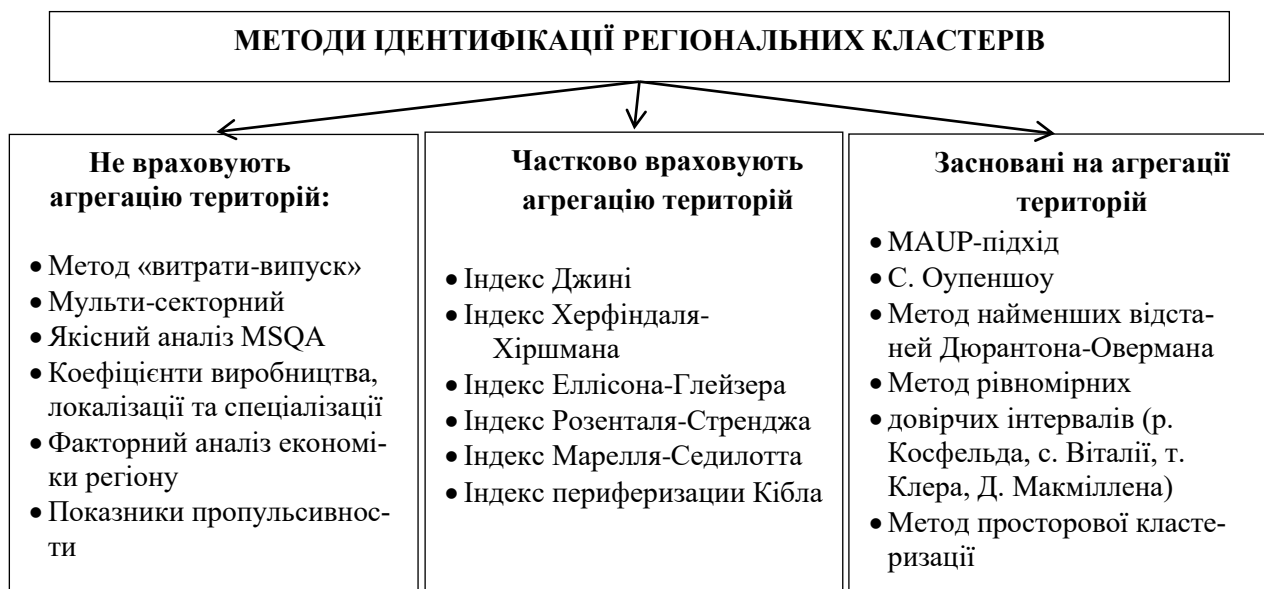

Рисунок 1 – Класифікація методів ідентифікації регіональних кластерів

Джерело: розроблено авторами

Геопросторовий аналіз на різних таксономічних рівнях дозволяє визначити географічні межі і структурні елементи кластера як системи з достатньою деталізацією ядра і стейкхолдерів.

Ідентифікація регіональних кластерів також передбачає факторний аналіз економіки

регіону. Факторний аналіз дозволяє визначити внесок національного, регіонального та галузевого факторів у зміни значень змінної (таблиця 2).

Таблиця 2 – Первинна оцінка кластерного потенціалу та факторний аналіз економіки

Метод	Показник	Формула розрахунку показника	Інтерпретація результатів
Оцінка ступінь локалізація	Індекс локалізації (LQ _{index})	$LQ_i = \frac{l_i/l}{L_i/L}$ <p>де l_i – зайнятість в i галузі в регіоні; l – загальна кількість зайнятих в регіоні; L_i – зайнятість в i галузі в країні; L – загальна кількість зайнятих в країні.</p>	Якщо величина LQ більше 1, то галузь володіє кластерним первинним кластерним потенціалом.
Метод структурних зрушень (Shift-Share аналіз)	Національний фактор (NS)	$NS = l_{t-1}^i \left(\frac{L_t}{L_{t-1}} - 1 \right)$ <p>L_t і L_{t-1} – загальна кількість зайнятих в країні в періоди t і $(t-1)$ відповідно l_{t-1}^i – зайнятість в i галузі в регіоні в період $(t-1)$ L_t^i і L_{t-1}^i – кількість зайнятих в i галузі в країні в період t і $(t-1)$ відповідно</p>	Національний фактор відображає ступінь впливу національних тенденцій зростання змінної на регіональні тенденції зростання.
	Галузевий фактор (IM)	$IM = l_{t-1}^i \times \left(\frac{L_t^i}{L_{t-1}^i} - \frac{L_t}{L_{t-1}} \right)$ <p>L_t і L_{t-1} – загальна кількість зайнятих в країні в періоди t і $(t-1)$ відповідно l_{t-1}^i – зайнятість в i галузі в регіоні в період $(t-1)$ L_t^i і L_{t-1}^i – кількість зайнятих в i галузі в країні в період t і $(t-1)$</p>	Галузевий фактор показує ступінь впливу національних галузевих тенденцій зростання на регіональні галузеві тенденції.
Метод структурних зрушень (Shift-Share аналіз)	Регіональний фактор (RS)	$RS = l_{t-1}^i \times \left(\frac{l_t^i}{l_{t-1}^i} - \frac{l_t^i}{L_{t-1}^i} \right)$ <p>L_t і L_{t-1} – загальна кількість зайнятих в країні в періоди t і $(t-1)$ відповідно l_{t-1}^i – зайнятість в i галузі в регіоні в період $(t-1)$ L_t^i і L_{t-1}^i – кількість зайнятих в i галузі в країні в період t і $(t-1)$ відповідно</p>	Галузі промисловості, що характеризуються високими значеннями RS, мають значний кластерний потенціал і відносяться до пропульсивних; галузі з негативними значеннями регіонального фактора є аутсайдерами
	Структурний зсув (SS)	$SS = NS + IM + RS$	SS дозволяє визначити загальний приріст змінної з урахуванням впливу Національного, галузевого та регіонального факторів

Джерело: розроблено авторами на підставі [8]

Національний фактор відображає ступінь впливу національних тенденцій зростання змінної на регіональні. Галузевий фактор для ідентифікації галузевих кластерів є вкрай важливим і дає уявлення про вплив галузевих тенденцій національного рівня на тенденції на регіональному рівні. Регіональний фактор відіграє визначальну роль в ідентифікації регіональних кластерів, оскільки дозволяє визна-

чити пропульсивні і депресивні галузі в регіоні на основі зіставлення показників темпу зростання змінної на національному та регіональному рівнях.

З метою виділення лідируючих галузей, які здатні створити ядро кластера, доцільно використовувати типологію галузей промисловості по співвідношенню показників RS і IM, представлену в таблиці 3.

Таблиця 3 – Типологія галузей по співвідношенню показників RS і IM

Тип галузі	Співвідношення показників	Інтерпретація показників
1	$RS > 0, IM > 0$	Сприятливі регіональні та галузеві умови розвитку
2	$RS > 0, IM < 0$ $ RS > IM $	Сприятливі регіональні умови розвитку переважають над менш сприятливими галузевими умовами зростання
3	$RS < 0, IM > 0$ $ RS < IM $	Сприятливі галузеві умови розвитку переважають над менш сприятливими регіональними умовами зростання
4	$RS > 0, IM < 0$ $ RS < IM $	Сприятливі регіональні умови розвитку не можуть перевищити несприятливі галузеві умови зростання
5	$RS < 0, IM > 0$ $ RS > IM $	Сприятливі галузеві умови розвитку не можуть перевищити несприятливі регіональні умови зростання
6	$RS < 0, IM < 0$	Несприятливі регіональні та галузеві умови розвитку

Джерело: розроблено авторами на підставі [8]

Перший і другий типи галузей промисловості відносяться до числа регіональних лідерів. Галузі першого типу мають найбільший кластерний потенціал, галузі другого типу також здатні сформувати ядро кластера. Галузі третього типу в меншій мірі мають здатність утворити ядро кластера, оскільки регіональні умови зростання не стільки сприяють, скільки перешкоджають їх розвитку. Галузі четвертого і п'ятого типів не в змозі утворити ядро кластера.

Для візуалізації результатів проведеного факторного аналізу галузей промисловості будуються карти кластерних компонентів відповідно до значень регіонального та галузевого факторів і масштабуванням ключових компонентів кластера за індексом локалізації.

Побудова карт кластерних компонентів необхідна для коректного відбору лідируючих кластерних компонентів. Даний відбір здійснюється на основі трьох критеріїв, представлених в таблиці 4.

Таблиця 4 – Критерії віднесення галузей промисловості до ключових компонентів

Показник	Критерій
Індекс локалізації (LQ)	$LQ > 0,8$ не менше двох разів протягом аналізованого періоду
Регіональний компонент (RS)	$RS > 0$ не менше двох разів протягом аналізованого періоду
Співвідношення регіонального та галузевого компонентів (RS и IM)	Співвідношення компонентів дозволяє зарахувати галузь до 1, 2 або 3 типу

Джерело: розроблено авторами

Відсутність конкретного порогу значень агломераційних ефектів для ідентифікації кластерів і неможливість статистичного підтвердження реальної локалізації підприємств не дозволяють отримати достовірний результат. Як рішення зазначених недоліків вимірювань представляється необхідним використання методу найменших відстаней.

Метод дозволяє визначити географічні параметри регіонального кластера за допомогою аналізу даних концентрації і дисперсії конкретних об'єктів на окремих інтервалах відстаней. Обмеженням даного методу служить неможливість обліку просторового розміщення підприємств при визначенні ступеня

дисперсії або концентрації на певній відстані. Однак просторові агреговані метрики дозволяють визначити вузькоспеціалізовані регіони, де рівень концентрації досить високий.

Індекс просторової кластеризації заснований на загальних принципах методу ортодромічних відстаней, однак відрізняється за методикою розрахунку та інтерпретації обчислюваних відстаней.

Слід визначити ключові властивості оцінки ступеня просторової кластеризації:

1) Індекс просторової кластеризації демонструє геолокацію підприємств з високим ступенем кластеризації, що дає уявлення про межі і просторовому вимірі кластера;

2) Індекс просторової кластеризації відносно невисокі обчислювальні вимоги в порівнянні з іншими методами, і може бути використаний на різних рівнях агрегації;

3) методичний підхід до розрахунку індексу просторової кластеризації дозволяє визначити ступінь концентрації або дисперсії підприємств у географічному просторі;

4) інтерпретація розрахунків індексу просторової кластеризації дозволяють визначити ступінь концентрації / дисперсії промислових підприємств у просторі;

5) Методика розрахунку дозволяє визначити унікальний поріг кластеризації для кожного окремого підприємства як інтервал масштабованої змінної.

Методика розрахунку індексу просторової кластеризації передбачає визначення геопросторової локалізації суб'єктів кластера за допомогою обробки даних GPS і вимірювання ортодромічних відстаней між усіма можливими парами підприємств на заданому рівні агрегації. Відповідно до даної методики, розрахунок унікального порога концентрації / дисперсії проводиться для кожного потенційного суб'єкта кластера за такою формулою 7:

$$ISC_i = \frac{1}{j-1} \sum_{j=1}^j (f(d_{i,j}))^{-1} \quad (7)$$

де ISC_i – Індекс просторової кластеризації; $f(d_{i,j})$ – означає всі можливі перевернуті функції, які обчислюють ортодромічну відстань між двома точками; j – число унікальних пар об'єктів.

Особливістю даного методу є розрахунок довірчого інтервалу для кожного з підприємств з метою визначення концентрації або дисперсії суб'єктів кластера на певній відстані. Розрахунок індексів повинен спиратися на знаходження середнього значення для кожного унікального суб'єкта, що дозволить визначити середній довірчий інтервал для регіону, який може бути витлумачений як поріг кластеризації. Ідентифікація регіональних кластерів за допомогою розрахунку індексу просторової кластеризації дозволяє найбільш повно розглянути економіко-географічні аспекти формування кластерів і максимізувати прив'язку розрахункових показників до конкретної території або регіону.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведених науко-

вих досліджень слід зробити наступні висновки:

1. Неможливість математичного вираження певних процесів формування регіонального кластера і відсутність комплексних методик ідентифікації регіональних кластерів значно ускладнюють наукові дослідження даної проблематики. Більшість розроблених методик ідентифікації кластерних структур не враховує фактор MAUP, що є методичним обмеженням для вивчення кластерів на різних рівнях агрегації.

2. Методика ідентифікації регіональних кластерів припускає використання як традиційних методів оцінки просторової концентрації (первинний аналіз кластерного потенціалу, факторний аналіз, побудова карт кластерних компонентів), так і оцінку просторової кластеризації, що дозволяє визначити географічні межі кластера за допомогою оцінки ступеня концентрації/дисперсії на певних інтервалах відстаней з обґрунтуванням порогових значень кластеризації для різних рівнів агрегації території з урахуванням проблеми змінності одиниць площі.

3. Економіко-географічний підхід до ідентифікації регіональних кластерів, на відміну від економічного, враховує фактор MAUP, що дозволяє використовувати її на різних рівнях агрегації і визначити географічні межі і унікальний поріг кластеризації.

Література

1. Соколова И. С. Кластерный подход в формировании конкурентных преимуществ субъектов малого предпринимательства. *Российское предпринимательство*. – 2010. – № 5. – С. 40-44.
2. The International Institute for Applied Systems Analysis. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.iiasa.ac.at/Publications/Documents/IR-01-016.pdf>
3. Gehlke C. E., Biehl K. Certain effects of grouping upon the size of the correlation coefficient in census tract material. *Journal of the American Statistical Association*. 1934. № 29 (185A). P. 169–170.
4. Openshaw S. The modifiable areal unit problem. *Concepts and Techniques in Modern Geography*. 1984. Vol. 38.

5. Duranton Gilles, Overman Henry G. Testing for Localization Using Micro-Geographic Data. *Review of Economic Studies*. 2005. № 72. P. 1077–1106.

6. Krugman P. *Development, geography and economic theory*. Cambridge: MIT Press, 1995. 127 p.

7. Porter M. E. Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*. 1998. November–December. P. 77–90.

8. Ковалева Т. Ю. Алгоритм идентификации и оценки кластеров в экономике региона. *Вестник Пермского университета*, 2011. Вып. 4. С. 30–39.

References

1. Sokolova, I. S. (2010). Cluster approach in the formation of competitive advantages of small business entities. *Moscow: Russian entrepreneurship*, 5, 40-44.

2. The International Institute for Applied Systems Analysis (2021). Retrived from:

<http://www.iiasa.ac.at/Publications/Documents/IR-01-016.pdf>

3. Gehlke, C. E., Biehl, Katherine (1934). Certain effects of grouping upon the size of the correlation coefficient in census tract material. *Journal of the American Statistical Association*, 29 (185A), 169–170.

4. Openshaw S. (1984). The modifiable areal unit problem. *Concepts and Techniques in Modern Geography*, 38.

5. Duranton, Gilles, Overman, Henry G. (2005). Testing for Localization Using Micro-Geographic Data. *Review of Economic*, 72, 1077–1106.

6. Krugman, P. (1995). Development, geography and economic theory. *Cambridge: MIT Press*, 127.

7. Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, November–December, 77–90.

8. Kovaleva, T. Yu. (2011). Algorithm of identification and evaluation of clusters in the economy of the region. *Bulletin of the Perm University*, 4, 30–39.

Стаття надійшла до редакції : 15.06.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Васильченко А. Аналіз економіко-географічних підходів до ідентифікації регіональних кластерів / А. О. Васильченко, С. О. Дем'янов // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3 (43). – С. 11–21.

**TERMINOLOGICAL PROVISION AND PARADIGM OF RESEARCH
OF THE TRACKING UKRAINE'S TRAP**

DOI: 10.32620/cher.2021.3.03

Formulation of the problem. Unfortunately, the planned construction of an effective strategy for Ukraine's independence was not implemented. There were no constructive changes in the rules of economic life, the institutional structure of the state. Exit from crisis situations of various spheres of society, restoration of their vital activity were not provided with mechanisms of balance of economic efficiency and social justice. Thus, the problem of bringing the country out of the "trap of backwardness" has become extremely relevant. However, public authorities are left without a reliable program to address this problem. The backwardness is growing, so there is a need for a thorough review of the main ideas and technologies for diagnosing ways out of it. *The purpose of the study* is to determine the terminology and paradigm of theoretical and methodological support for bringing Ukraine out of the "trap of backwardness", to unite the efforts of all those interested in finding reserves to restore sustainable development of society. *The methodological basis of the study* were the methods of dialectics, methods and principles of interdisciplinary scientific knowledge of a complex subject, the rules of paradigm construction and its terminological support. *The main idea of the study* - theoretical and methodological justification for the withdrawal of Ukraine from the "trap of backwardness" must be built on the basis of an appropriate model of the paradigm and its terminology. *Presenting main material.* The main formulations of the research are formulated in the article, the stages of construction of the paradigm of bringing Ukraine out of the "trap of backwardness" are given, their content and rules of realization are determined. Particular attention is paid to the technology of reviewing the proposed options for defining terms in published works on the topic of the article. *The originality and practical significance* is confirmed by the proposed algorithm for building a paradigm model, terminological support for the study of a complex topic, which is at the phenomenological stage. *Conclusions and prospects for further research.* A constructive association of those wishing to determine the reserves for the restoration of sustainable development of society is possible provided that the model of the paradigm and its terminology is clarified. Further research on the topic should focus on clarifying the institutional basis that can really streamline the limitations of the system of traps in society.

Key words:

backwardness trap, ways out, paradigmatic support, main idea, research hypotheses, terminology, terminological support.

¹ Кизим Микола Олександрович, д-р екон. н., професор, проректор з науково-педагогічної діяльності, економіки та стратегічного розвитку, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна.

Kuzym Mykola, Doctor of Economic Science, Professor, Vice-Rector for Research and Teaching, Economics and Strategic Development, Beketov Kharkiv National University of Municipal Economy, Kharkiv, Ukraine.

e-mail: ndc_ipr@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8948-2656

² Дороніна Майя Степанівна, д-р екон. наук, професор, старший науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку Національної Академії наук України, м. Харків, Україна.

Doronina Maya, Doctor of Economic Science, Professor, Senior Research Fellow, Research Center for Industrial Development Problems, National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

e-mail: doroninamas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8074-375X

³ Доронін Андрій Віталійович, д-р екон. наук, професор кафедри менеджменту, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Doronin Andrew, Doctor of Economic Science, Professor, Professor of Management Department, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, Ukraine.

e-mail: andrej.doronin@khai.edu

ORCID ID: 0000-0003-2257-4278

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ ПАСТКИ ВІДСТАЛОСТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Запланована свого часу побудова ефективної стратегії незалежності України, на жаль, не реалізувалася. Не відбулися конструктивні зміни правил господарського життя, інституційного устрою держави. Вихід з кризових ситуацій різних сфер суспільства, відновлення їх життєдіяльності не були забезпечені механізмами збалансованості економічної ефективності та соціальної справедливості. Отже, набули надзвичайної актуальності проблеми виведення країни з «пастки відсталості». Однак державні органи влади залишаються без надійної програми вирішення цієї проблеми. Відсталість посилюється, тому існує потреба ґрунтовного перегляду головних ідей і технологій діагностики шляхів виходу з неї. *Мета дослідження* полягає у визначенні термінології та парадигми теоретико-методологічного забезпечення виведення України з «пастки відсталості», в об'єднанні зусиль усіх зацікавлених у знаходженні резервів відновлення сталого розвитку суспільства. *Методологічною основою дослідження* стали методи діалектики, способи та принципи міждисциплінарного наукового пізнання складного за якістю предмета, правила побудови парадигми та її термінологічного забезпечення. *Головна ідея дослідження* – теоретико-методичні обґрунтування виведення України з «пастки відсталості» необхідно будувати на основі відповідної моделі парадигми та її терміносистеми. *Виклад основного матеріалу.* У статті сформульовано головні гіпотези дослідження, наведено етапи побудови парадигми виведення України з «пастки відсталості», визначено їх зміст і правила реалізації. Особливу увагу надано технології перегляду запропонованих варіантів визначення термінів в опублікованих роботах за темою статті. *Оригінальність і практична значущість* підтверджується запропонованим алгоритмом побудови моделі парадигми, термінологічного забезпечення дослідження складної теми, яке знаходиться на феноменологічному етапі. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Конструктивне об'єднання бажаючих визначити резерви відновлення сталого розвитку суспільства можливе за умови уточнення моделі парадигми та її терміносистеми. *Подальші дослідження за темою доцільно орієнтувати на уточнення інституційних підстав, здатних реально впорядкувати обмеження системи пасток суспільства.*

Ключові слова:

пастка відсталості, шляхи виходу, парадигмальне забезпечення, головна ідея, гіпотези дослідження, термінологія, терміносистема.

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ И ПАРАДИГМА ИССЛЕДОВАНИЯ ЛОВУШКИ ОТСТАЛОСТИ УКРАИНЫ

Постановка проблемы. Запланирована в свое время построение эффективной стратегии независимости Украины, к сожалению, не реализовалась. Несостоявшиеся конструктивные изменения правил хозяйственной жизни, институционального устройства государства. Выход из кризисных ситуаций различных сфер общества, восстановление их жизнедеятельности не были обеспечены механизмами сбалансированности экономической эффективности и социальной справедливости. Итак, получили чрезвычайную актуальность проблемы вывода страны из «ловушки отсталости». Однако государственные органы остаются без надежной программы решения этой проблемы. Отсталость усиливается, поэтому существует потребность основательного пересмотра главных идей и технологий диагностики путей выхода из нее. *Цель исследования* заключается в определении терминологии и парадигмы теоретико-методологического обеспечения вывода Украины из «ловушки отсталости», в объединении усилий всех заинтересованных в нахождении резервов восстановления устойчивого развития общества. *Методологической основой исследования* стали методы диалектики, способы и принципы междисциплинарного научного познания сложного по качеству предмета, правила построения парадигмы и ее терминологического обеспечения. *Главная идея исследования* - теоретико-методические обоснования вывода Украины из «ловушки отсталости» необходимо строить на основе соответствующей модели парадигмы и ее терминисистемы. *Изложение основного материала.* В статье сформулированы главные гипотезы исследования, приведены этапы построения парадигмы вывода Украины из «ловушки отсталости», определено их содержание и правила реализации. Особое внимание уделено технологии просмотра предложенных вариантов определения сроков в опубликованных работах по теме статьи. *Оригинальность и практическая значимость* подтверждается предложенным алгоритмом построения модели парадигмы, терминологического обеспечения исследования сложной темы, которое находится на феноменологическом этапе. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Конструктивное объединение желающих определить резервы восстановления устойчивого развития общества возможно при условии уточнения модели парадигмы и ее терминисистемы. Дальнейшие исследования по теме целесообразно ориентировать на уточнение институциональных оснований, способных реально упорядочить ограничения системы ловушек общества.

Ключевые слова:

ловушка отсталости, пути выхода, парадигмальное обеспечения, главная идея, гипотезы исследования, терминология, терминосистема.

Problem statement. The modern world is going through a difficult period of transformation. They generate ambiguous consequences in all spheres of life, often accompanied by crisis phenomena. Given these circumstances, the recommendations of science on the adaptation of society to new conditions become extremely necessary.

Ukraine once chose the path of independence, the mastery of which depended and depends on a special system of measures. The purpose of such measures is to ensure the sustainable development of the state. It was planned to be based on a social market economy with a strong middle class, small and medium enterprises. The transition period provided for a significant change in the rules of economic life, the foundations of the institutional structure of society. However, this strategy during the years of independence, unfortunately, was not implemented. Instead, there was a massive loss of scientific, technical and innovative potential of the country, the imbalance of social consolidation.

Analysis of recent research and publications. The work of such scientists as: V. Polterovych [1–3], G. Bashnyanin [4], J. Berezhny [5], S. Korablin [6], the team of authors under the leadership of G. Vasylytsiv and R. Lupak [7] and others. However, most of their proposals reveal some aspects of the problem without taking into account the need to combine knowledge and technology of different scientific schools. The emergence of new complex problems in society requires additional research, actualizes the problem of finding the prerequisites for building a new paradigm, taking into account its terminological support.

The purpose of the article is to determine the terminology and paradigm of theoretical and methodological support for bringing Ukraine out of the "trap of backwardness", to unite the efforts of all those interested in finding reserves to restore sustainable development of society.

Statement of basic materials. Non-standard unpredictable changes and problems of life have always actualized the emergence of new directions of theory and methodology of their study.

At one time, they led to the development of ideas for post-industrial, network, information models of society. The search for a cognitive

model is currently being intensified. Its practical implementation is complicated by the fact that the global cognitive-information society is extremely intensifying communication processes. They begin to ambiguously affect its functioning, in certain situations restrain timely streamlining. The realization has already come that this new topical problem of practice and science can be solved by creating conditions for a productive exchange of ideas through special information structures in which knowledge about the world can be provided. The main requirement for such structures - they must be understandable to most users with different development of cognitive potential. Their main goal in Ukraine is to facilitate effective communication between all those who wish to participate in the restoration of the country's sustainable development trends and the harmonization of its relations with the outside world.

The development of an appropriate national program to bring the country out of the "trap of backwardness" depends on a clear understanding of the mechanisms that "drove" the crisis and keep society in it. So far, there are no convincing answers to the question: how to get out of this crisis; how to restore or create the potential for sustainable economic development; how to create mechanisms for activating social institutions, socially responsible business and socially responsible state power.

It is impossible to solve all these problems at once. It is necessary to build a step-by-step plan, the implementation of which will achieve a synergistic effect of joint efforts of stakeholders.

The analysis of the relevant literature showed the reasons for the need to improve the terminology to clarify the nature and content of these problems. Among them are the following.

First, under the influence of scientific and technological progress there has been an accelerated growth of information in communications. According to scientists, they are now doubling every five to seven years, and the life cycle of knowledge is reduced to 2-3 years. This causes the so-called "terminological explosion" - the emergence of a large number of new terms that hinder the effective exchange of ideas for solving urgent problems.

Secondly, the collective search by scientists for ways out of a difficult situation is hin-

dered by the lack of a common understanding of the basic terms not only in the disciplines related to the subject of study, but even in each of them.

Third, the scientific community is not yet fully aware of the critical state of terminological support of scientific activity in general. And it already needs development, formation of the corresponding theory, methodology. A clear understanding of the terms "professional language", "terminology", "terminology", "terminology" will promote the appropriate use of terms in scientific publications and speeches, will positively affect the perception of the text by representatives of various disciplines, as well as the scientific value of critical research.

Here are the opinions of some scientists on this subject. "Terms are an indicator of the level of development of scientific language in society and, consequently, science in general," - said the famous Ukrainian language specialist G. Onufrienko [8, p. 53]. Another Ukrainian professional in the field of terminology - L. Symonenko - clarifies the problem: "The study of terminology at the present stage is in two directions - theoretical and practical. The theoretical problems of terminology include the study of the nature of the term, patterns of terminological vocabulary. A practical direction in terminology is the creation of branch terminological dictionaries" [9, p. 18-19].

After analyzing the problems of economics, R. Elemesov concludes that it is appropriate to increase attention to its terminological support, as one of the main postulates of any scientific discipline is the rigor of terminology [10, p. 4].

Scientific practice has long mastered the procedure of clarifying terminology. "Almost every dissertation contains an improvement of the term in terms of clarifying its definitions... or the introduction of a new term. As a result, each scientist uses in his own research a new definition formulated by him, based on the specific objectives of his research and using his own understanding of the object, based on their own knowledge of professional language. So, different researchers - different interests - different definitions", - notes L. Chyzhevska [11, p. 391].

At the same time, M. Ginzburg and S. Kovalenko draw the attention of scientists to the existence of the national standard of terminology: "Terminology is one of the main means of mutual understanding and cooperation of specialists working in the same or related subject areas. In view of this, in DSTU 3966: 2009 one of the requirements for the terms is their harmonization,

ie the consistency of the signs of closely related concepts from different subject areas "[12, p. 3].

Such coherence is especially important for interdisciplinary research, when representatives of different scientific fields in the study of their own means of a complex situation must effectively share technology and results with partners. It is the difference in timing that can be a significant obstacle to such an exchange.

Usually, a representative of professional knowledge considers all words related to his profession. At present, he does not always think about the need to systematize them, the use of different options in different situations and audiences.

Terminology has not yet been introduced as mandatory in the system of higher education disciplines. Modern classical textbooks do not present ideas, theories and practical recommendations for building terminological systems. Many scientists and practitioners do not have the necessary terminological competencies. According to the results of diagnostics of their condition in scientists and specialists in various fields of science and practice, conducted in 2019, it is established: terminological competencies are absent in 67% of respondents, 17% have some idea of terms, 12% have low terminological knowledge, skills and abilities. Only 4% have a qualitative level of their development. At the same time, 87% of respondents are ready to develop their terminological potential, and only 13% ignore this possibility [13].

In connection with the above, we will perform some preliminary clarifications of the main problems, concepts and rules of construction of terminological support of scientific research in general and "traps of backwardness" in particular.

First of all, we note that a significant part of terminological problems (ambiguity, inaccuracy, lack of systematics in the construction of terms) is due to the difference in terminological fields in the sciences, which are used by scientists in the study of complex problems.

Scientific terminology is a special set of terms, ie words or phrases that serve the field of scientific and research activities. In Ukraine, it combines a wide range of Ukrainian words and many words of foreign origin. There is an urgent need for theoretical and practical solutions to the problems of adaptation, unification and standardization of their own, foreign terms and their combinations.

This process is provided by understanding the essence and purpose of such constructive

elements of scientific language as concept, term, definition. Further, according to the text, the definitions of the first and second elements are borrowed from Wikipedia, the third - from the dictionary of the Ukrainian language [14].

Concept - a form of thinking that reflects the essential properties, connections and relationships of objects and phenomena in their contradiction and development; a generalized thought or system of thoughts distinguishes objects of a certain class according to certain general and collectively specific features. That is, the concept is not a word, not the object itself, but its imaginary image. This is a logical form of thought about the subject.

The scientific term accurately and unambiguously defines a clearly defined special concept of any branch of science, technology, art, social life, etc. and its relationship with other concepts within a special field. A term is a special word that has a definition.

Definition - a concise logical definition, which contains the most significant features of the defined concept [14, p. 259].

The specific meaning of the concept defined by the term becomes clear only through the definition - a concise logical definition of the essential features of the concept, ie its content, and the limits of use. It acts as a kind of leading element that allows you to combine patterns, phenomena, processes, objects of the world and people's ideas about it all.

For example, crisis research uses the terms "problem", "barrier", "crisis", "chaos", "funnel". Recently, the concept of "trap" has become very common in publications on the problems of public life. Despite its widespread use, its interpretation is extremely "vague" and needs to be improved. The only option adopted to transform it to the level of the situation in society is given in the Russian economic dictionary: "A trap is an economic situation that resembles a vicious circle; a situation in which an attempt to get out of a trap in one way leads to another in the same trap "[15].

Almost all scholars who use this word do not specify its essence and meaning. First, they combine it with the name of the subject in respect of which it is observed: "poverty trap", "oligarchic trap", "activity trap", "raid trap"... and so on. Secondly, almost all authors of publications combine the problem of traps with the lack of institutionalization of the sphere of its functioning. If we take into account this feature of publications, there is a problem of clarifying the meaning of the term "institution", in which it is used in a particular study.

The first problem of institutionalization was formulated by V. Polterovych, who for a long time analyzed the term "institutional trap" [1-3]. In 2007, he defined this term as follows: "balanced, stable, but inefficient norm of behavior or inefficient institution" [3, p. 76]. Currently, some dictionaries have already included this term in their list (Table 1).

Table1 – Definition of the term "institutional trap" in dictionaries

Author / Source	Definition
G. Litvintseva Dictionary of terms on institutional economics	Inefficiency of the formed institutes, steady rules; that is, repetitive passage of behavioral attitudes, which leads to adverse economic consequences; in other words, a stable inefficient institution
I. Borodina Management. Glossary of books	Acquisition of a stable nature of certain negative consequences, initially dictated by the good intentions of macroeconomic decisions. Unexpected results of conscious actions arise due to ignoring the institutional constraints of political decisions - both formal and informal
V. Kovnir, I. Murzina Economics in terms, concepts and concepts	Ineffective, but a stable norm that has a self-supporting character. The essential reason for the existence of institutional traps is the divergence of short-term and long-term interests of economic agents. May be formed as a result of decisions and actions taken by economic agents in conditions of insufficient (ineffective) control in order to obtain unjustified economic benefits

Source: compiled by the authors

Dialectics, which no one denies, recommends to ensure the constructiveness of concepts to give them a definition in the coordinates of "general - special - specific." Comparing different interpretations and outlining the specific scope of the term, a modern scientist could justify an acceptable option. However, this requirement regarding the concept of "trap", and even more so - "trap of backwardness", is almost impossible to meet. First, the number of publications is not yet sufficient to reliably summarize the problem. Secondly, using the word "trap", scientists do not specify its meaning to a level that would form the basis of its scientific research. In popular dictionaries, this word is given very simply, with reference to the works of famous writers: "Device for catching animals, birds, rarely - fish" (Lesya Ukrainka), "Such a place from which there is no way out, you can not get out, get out" (Oles Potter). As for the word "backward", dictionaries and publications associate it with human mental development. Thus, the above definitions of the trap and backwardness do not create opportunities to build a system of terms, special scientific terminology for collective use in the study of the causes of the "trap of backwardness" of Ukraine.

At the same time, linguists draw attention to the need for a clear definition of terms before combining them into a terminology system. For example, I. Kochan, emphasizing the role of terms in the paradigm of modern Ukrainian science, notes: "a clear definition of the term - a necessary condition for it to become a component of a certain terminological system" [16, p. 32].

This article focuses on the concept of "backwardness trap". Generalization of the literature [1–15] created grounds to propose for discussion the following version of this concept / term: "The trap of backwardness is a mechanism for preserving the negative state of society in general and its economic system in particular, authors. The victims are the majority of the population of Ukraine, which suffers, firstly, due to low financial status, secondly, due to the impossibility of honest development and realization of their potential, and thirdly, due to the loss of trust in the government. The authors of the mechanism are incompetent, socially irresponsible public figures and government officials. "

Figure 1 shows a variant of the model of building a paradigm of ways out of Ukraine from the "trap of backwardness".

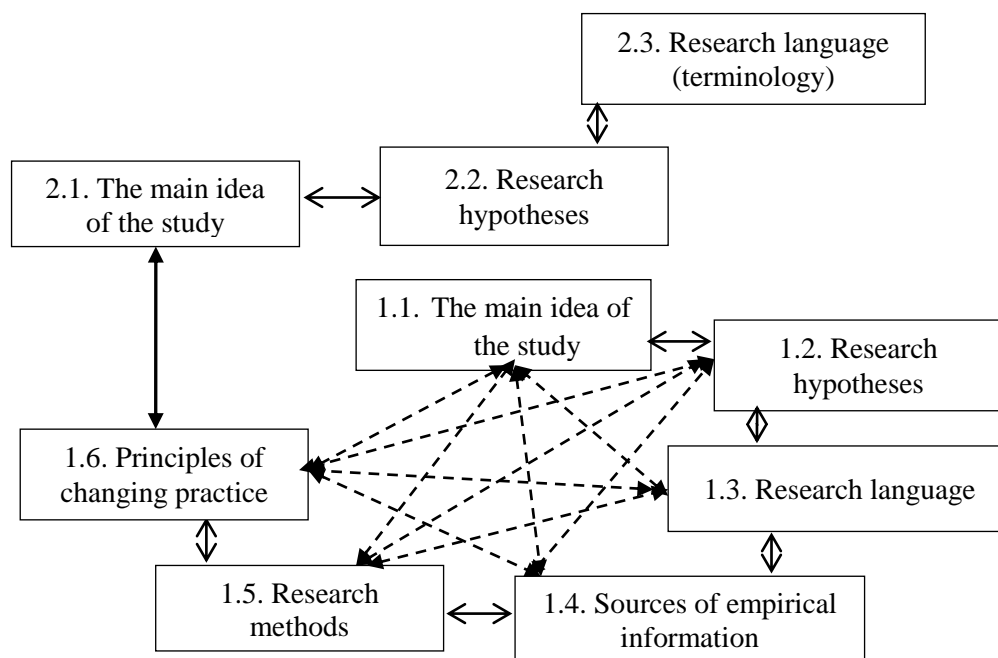

Figure 1 – Model of paradigm construction ways out of Ukraine from the "trap of backwardness" *

Note: * used our own experience in determining the possibilities of transition from the phenomenological stage of problem analysis to the construction of paradigmatic foundations for the development of science [19].

Legend: \longleftrightarrow the relationship between successive stages of formation of paradigm elements;
 \dashrightarrow the relationship between the elements of the paradigm.

Source: compiled by the authors

A review of the relevant publications convincingly shows that bringing Ukraine out of the "trap of backwardness" requires a qualified scientific justification. This problem has no paradigm, it is at the phenomenological stage of cognition [17; 18].

The paradigm is not a stable construct. It is formed and refined by users in the process of complicating the subject of research and the methods

they use at the stage of its evolutionary development. When forming a certain element of the paradigm, it is advisable to check the consistency of its content with the following and previous elements. Radical changes in the subject form a new stage in the development of science. Figure 2 shows the order of development of science through change, the development of paradigms.

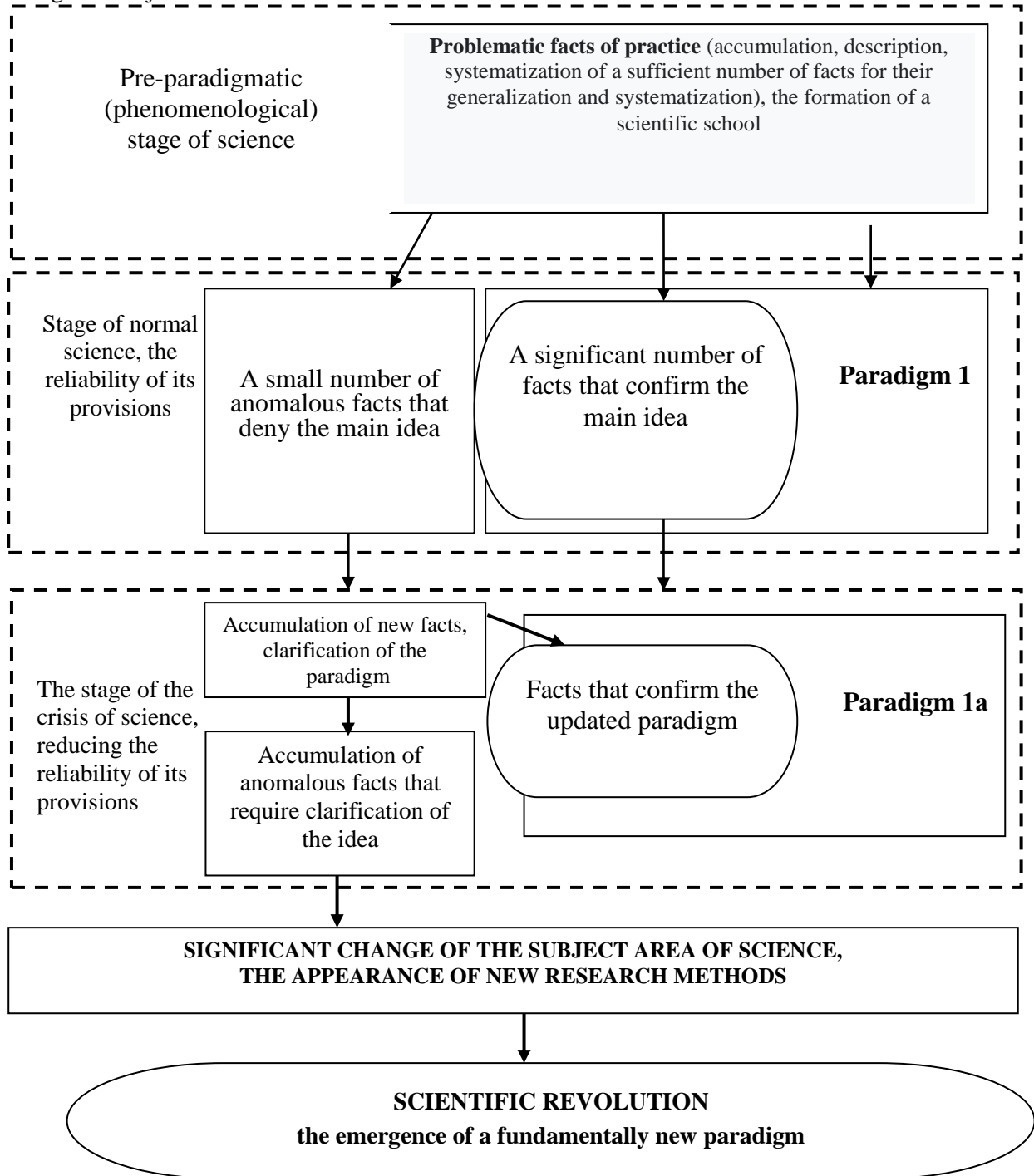

Figure 2 – The process of development of science through the evolutionary change of paradigms and their development

Source: compiled by the authors

The focus of the article presupposes the need to perform an analysis and content of the system of concepts that have already entered the modern thesaurus of the humanities to pre-determine the procedure for constructing the paradigm. Next, we provide an explanation of the elements of the paradigm on the topic of the article.

The main idea of the study: theoretical and methodological justification for removing Ukraine from the "trap of backwardness" must be built on the basis of an appropriate model of the paradigm and its terminology.

Research hypotheses:

- the reliability of diagnosing the "trap of backwardness" is ensured by the perception of it as a unique system in which elements of different nature (economic, social, socio-economic) interact organically;

- selection in the sources of formation of the "trap of backwardness" of the elements capable of

overcoming the crisis, and the elements blocking such an exit, will create the basis for the appropriate allocation of resources for the gradual restoration of sustainable development of society;

- clarification in the model of the paradigm of overcoming the "trap of backwardness" of Ukraine in the language of research in the form of a special terminology will ensure a productive exchange of ideas of scientists;

- the constructiveness of the terminology of the paradigm is ensured by compliance with the algorithm of its formation.

As for the language of research (terminological systems), scientific societies associated with the study of certain areas of society, to ensure a constructive exchange of ideas already create such a language (for example [20; 21]). Practice has shown that in the formation of terminological systems it is advisable to follow the algorithm shown in Figure 3.

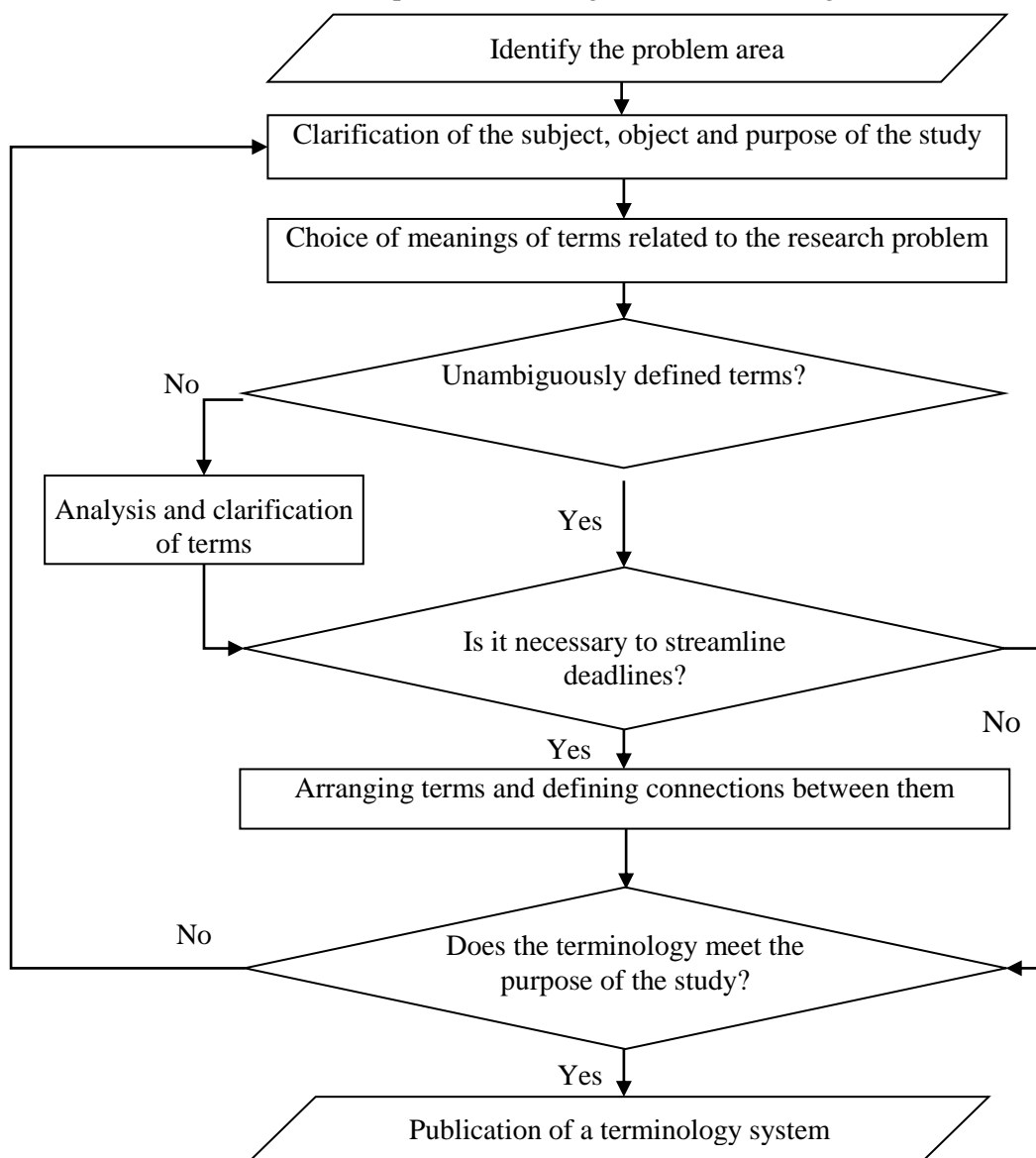

Figure 3 – Algorithm for terminological system formation
Source: compiled on the basis of [22; 23]

Usually, to clarify the terminological support of the study of a new problem, an analysis of options for defining individual terms in published works is performed. Google is sometimes used to select them. Initially, it publishes data on the number of publications that use a certain term. Then, for a more detailed analysis, you can choose publications that are similar in subject, subject and purpose of the study.

Analysis of keywords of publications, one way or another related to the search for ways out of the state / society from the "trap of backwardness", showed the spread of the following concepts: trap (P), backwardness of socio-economic development of Ukraine (VR), identification of problems the trap of backwardness (SP), the structuring of the problems of falling into the trap of backwardness (SP), the concept of socio-economic development and the creation of traps for backwardness (KR), the trap of backwardness of Ukraine (PU), the trap of backwardness of Ukrainian society (PE), the trap of backwardness of social development of Ukrainian society (SR), the trap of backwardness of socio-economic development of Ukraine (SE).

The Google search engine has published the following number of sources, which use these concepts: P – 20700, VR – 18700, IP – 6100, SP - 1960, KR – 13700, PV – 17700, PS – 14700, PE – 20300, SR – 21400, CE – 18700.

These data indicate the urgent need to create scientifically based technologies for identification (IP) and structuring the problem of the backward trap (SP). The number of publications in the first is 4%, in the second - only 1.3% of their total.

There is a restriction on the use of the information obtained through the Google system. First, reviewing the full list of sources is extremely time consuming. Secondly, their previous sample analysis showed that the authors of most of them use the relevant concepts without substantiating their meaning. The way out is to analyze the publications of representatives of scientific schools working with similar research and the relevant disciplinary dictionaries they use [11; 16; 22-24].

Much attention to building the preconditions for the paradigm of overcoming the "trap of backwardness" of society requires the stage of providing research with empirical information. This information can be obtained by combining technologies from several disciplines. Each of

them traditionally uses practice-proven information sources. Since, according to the results of the analysis of the "backwardness trap", it is necessary to agitate members of society for changes in the situation, it is first of all expedient to determine their possible perception of such changes. In this case, an acceptable technology for generating source information can be considered foresight technology. They have long been analyzed in the publications of humanitarian specialists. For example, back in 2007, an article by O. Sokolov was published, in which the author described in an accessible form the various forms of foresight and the results of its use in different countries [25]. At present, the potential of this method of obtaining source information has grown significantly due to the relevant information and computer technology.

The research methods provided in the model of paradigm construction (see Figure 1) must be chosen taking into account the real knowledge and skills of those who perform this work. The theory of their diagnosis with practical examples can be found in the relevant manuals [26]. Additional development of the cognitive potential of middle-aged and older people is possible through the organization of andragogical education. The stimulus of its spread were the processes of gradual formation of a new sub-branch of science - neo-economics, whose characteristic feature is to supplement the knowledge of traditional factors of production. That is, factors such as land, labor, and capital are not ignored, but simply become secondary. The knowledge factor comes first. Today, not perfect technology and not information saturation of management ensure the reliability of non-standard decisions. Unique knowledge is transformed into such a resource. At present, the procedures for their use are becoming more complicated, because, firstly, the life cycle of such knowledge is rapidly declining. Second, they are often protected by ownership through deposit and transfer to secret status ("know-how").

The development of theoretical and methodological adult education has become a positive trend in domestic science. In the textbook of authoritative educators of Ukraine O. Dubaseniuk, O. Samoilenko highlights the current trends in the management and organization of adult education; the essence, subject and tasks of andragogy as a branch of scientific knowledge about adult learning are revealed; the adult is characterized as a subject of study; foreign experience of adult education functioning is given; method-

ological aspects of adult education and features of training in this area of public life are identified [27]. The authors are convinced that adult education provides a real and necessary connection between education and upbringing and the political, economic and social system of the country. The textbook A. Marchuk [28] presents current aspects of adult education and training as a component of human lifelong learning; theoretical and methodological problems of andragogy are revealed; definitions of this field of knowledge are considered; methods, technologies and forms of organization of adult education are characterized.

As for the principles - the sixth element of the model of bringing the country out of the "trap of backwardness" (see Figure 1), some of their options can be selected from the scientific and methodological recommendations given in the study of principles by specialists in the humanities. This element of the paradigm is used as an important structural component of any science, along with laws, concepts, categories. Each researcher must determine in what sense he uses the concept of "principle", what feature of this scientific tool he takes into account when interpreting and using it. In the table. 1 shows a variant of the principles of democratic governance.

Table 1 – Features, principles, functions of democratic governance

Symptoms	Principles	Function
The employee has a certain freedom of communication, availability of information, knowledge	Freedom of development and improvement of professional abilities	Training of employees to organize the means and factors of their own activities
	Freedom of disposal of an individual's own human capital	Coordination of collective activity strategy
Equality of workers' rights	Equality of relations between the organization and the employee	Formation of a positive atmosphere of interaction, conditions of effective partnership
		Providing employees with the necessary resources, setting priorities
Involvement of employees in management, implementation of the initiative, support of collective decisions	Coordination of interests and goals of the employee with organizational	Making and supporting general decisions, holding consultations, providing recommendations, overcoming resistance
High level of employee responsibility for the results of feedback, transparency, support	Accountability of the subordinate manager within the limits of the accepted obligations	Distribution of managerial workload, development of competence, professionalism of employees

Source: compiled by the authors

An important source of change in practice can be considered the renewal of institutional support for the productive use of certain reserves to bring Ukraine out of the "trap of backwardness." This problem has already been reflected in the research of domestic scientists. For example, a member of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, President of the Ukrainian Association of Educational Researchers S. Shchudlo in the monograph singled out a special section "Neoinstitutionalism as a methodological basis for sociological analysis of higher education", which first analyzed the neoinstitutional approach to higher education -second, - the qual-

ity of higher education in the coordinates of the theory of institutional traps, thirdly, - neoinstitutional analysis of the subjects of educational space [29, p. 57–107].

The problem of the need to update the institutional basis for regulating society remains in the field of view of scientists. For example, in 2017 A. Vasina published a monograph "Structural reform of the national economy: methodological and institutional aspects" [30]. Given the results of the generalization of publications on the Google system, which showed the need for in-depth analysis of structural economic reform to bring Ukraine out of the "trap of backward-

ness", this work deserves special attention. A. Vasina agrees with the opinion of scholars, who emphasize such shortcomings of structural reform on the basis of the Washington Consensus, as: the universal nature of the recommendations without due regard for the specifics of individual countries; ignoring the link between institutional development and macroeconomic policy; undeveloped approaches to the formation of market institutions; insufficient attention to issues related to the high costs of reforms; unclear recommendations on the pace and sequence of reforms; reassessment of the role of privatization in ensuring the efficiency of the economy; unclear definition of the role of the state in the reform process; omission of the issue of using tariffs to protect domestic production while emphasizing the need to liberalize foreign trade; deregulation without proper consideration of the level of development of the financial sector [30, p. 39].

In 2019, the work of N. Grazhevska and A. Zavazhenko "Institutional traps of market reform of Ukraine's economy" was published, which emphasizes that the experience of market reform of post-socialist countries has shown that institutional changes based on competition between inefficient weak and effective strong institutions, have not been implemented in many transition economies. New economic relations, formed in the inadequate institutional environment of these countries, have acquired specific features and taken root as informal interactions associated with the shadow economy, corruption, non-payment, tax evasion and other anomalies "[31, p. 3].

Conclusions and prospects for further research. Unfortunately, the construction of an effective strategy for the development of Ukraine's independence, which was planned at the time, was not implemented. There were no constructive changes in the rules of economic life, the institutional structure of the state. Unusual unforeseen problems in the life of Ukrainian society require the development of an appropriate national program to bring the country out of the "trap of backwardness" on the basis of qualified scientific justification. In order to constructively unite those who, want to determine the reserves for the restoration of sustainable development of society, it is necessary to clarify the model of the relevant paradigm and its terminology. Further research will be aimed at clarifying the institutional basis that can really streamline the limitations of the system of traps in society.

References

- 1 Polterovich, V. M. (1999). Institutional traps and economic reforms. *Economics and mathematical methods*, 35, 2, 1–37.
2. Polterovich, V. M. (1998). Institutional dynamics and the theory of reforms. *Evolutionary economics and the "mainstream"*: III International Symposium (Pushchino, May 30–31, 1998). Moscow.
3. Polterovich, V. M. (2007). *Elements of the theory of reforms*. Moscow: Publishing House "Economics", 447.
4. Bashnyanin, G. I., Shevchyk, B. M. (2015). The poverty trap and economic orientalism. *Bulletin of the Lviv Commercial Academy. The series is economical*, 49, 185–193.
5. Berezhny, J. V. (2015). Institutional traps and the development of the institutional crisis in Ukraine. *Economy and state*, 9, 46–50.
6. Korablin, S. O. (2017). *Macroeconomic dynamics of Ukraine: a trap of raw materials markets: a monograph*. Kyiv, 308.
7. Vasylytsya, T. G., Lupaka, R. L. (2019). *Mechanisms and functional-structural tools for ensuring the competitiveness of the national economy in terms of modern threats to economic security: a monograph*. Lviv: NNVK "ATB", 552.
8. Onufrienko, G. S. (2009). *Scientific style of the Ukrainian language: a textbook with algorithmic prescriptions*. 2nd type. rework. and add. Kyiv: Center for Educational Literature, 392.
9. Symonenko, L. (2003). Ukrainian terminological lexicography during the years of independence: achievements and miscalculations. *Ukrainian terminology and modernity*, 5, 18–22.
10. Yelemesov, R. (2013). Theoretical level of economic judgments and the current state of economic science. *Bulletin of Kaz-NU. Economic series*, 4, 3–13.
11. Chizhevskaya, L. V. (2012). Features of the study of accounting terminology. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2, 389–400. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2012-2\(23\)-389-400](https://doi.org/10.26642/pbo-2012-2(23)-389-400)
12. Ginzburg, M., Kovalenko, S. (2014). On the harmonization of terminology associated with the formation, recording, storage and transmission of professional knowledge. *Standardization. Certification. Quality*, 5, 3–10.
13. Serbinovskaya, N. V. (2019). The problem of correct development of scientific terminology in the acceleration of scientific and technological progress. *Bulletin of Science and Education of the North-West of Russia*, 5, 2.
14. *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes* (1971). Kyiv: Naukova Dumka, 2, 259.

15. *Modern economic vocabulary* (2007). 5th ed., Rev. and add. Moscow: INFRA-M, 495.
16. Kochan, I. (2009). Ukrainian terms in the paradigm of modern scientific scholars. *Ukrainian terminology and modernity*, VIII, 30–34.
17. Kyzym, M. O., Doronina, M. S. (2019). Economic Science in Ukraine: Challenges, Problems and Ways of their Solving. *Problems of the economy*, 3, 156–163. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-156-163>
18. Kyzym, M. O., Doronina, M. S. (2019). Worldview, Social Consolidation, Science: Dialectic Relationship. *Problems of the economy*, 4, 156–162.
19. Doronina, M. S. (2013). Ontognosiological backgrounds for studying enterprise socio – economic potential. *The Advanced Science Journal*, 12, 26–31.
20. Doroshenko, S. M. (2013). *Ukrainian terminology of oil and gas industry: formation and development*: a monograph. Poltava: PoltNTU Publishing House, 137.
21. Serbinovskaya, N. V., Bakmatova, Yu. A. (2019). Research and modeling of professional speech communication of a sales assistant of a furniture salon. *Scientific Spring - 2019: Economic Sciences*: Sat. scientific. tr. Shakhty, 206–219.
22. Doronina, M. S. (2012). Terminological support for the study of educational processes of the production organization. *Bulletin of the East Ukrainian National University. V. Dahl*, 16, 2, 235–241.
23. Doronina, M. S., Bilokonenko, G.V. and Serikov, D. O. (2017). Terminological system of research of development of managerial competence of the head in the conditions of professionalization of management. *Efficient economy*, 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/op=1&z=5424>
24. Doronina, M. S., Lugova, V. M., Serikov, D. O. and Doronin, S. A. (2019). *Development of management competence of business leaders*: a monograph. Kharkiv: FOP Liburkina LM, 182.
25. Sokolov, A. V. Forsythe: a look into the future. *Foresight*. 2007. Т. 1. № 1. С. 8–15.
26. Doronina, M. S., Mikhailenko, D. G. and Polubedova, A. A. (2013). *Technology of socio-economic research (schemes and examples) / under common*. ed. MS Doronina: textbook. 4th ed., Ext. Kharkiv: INZHEK Publishing House, 170.
27. Dubaseniuk, O. A., Samoilenko, O. A. (2020). *Fundamentals of andragogy (for specialists in the field of adult education)*: teaching method. way. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko, 175.
28. Marchuk, A. V. (2020). *Andragogy*: textbook. way. Lviv: Lviv Department of Internal Affairs, 300.
29. Shchudlo, S. A. (2012). *Higher education in search of quality*: a monograph. Kharkiv; Drohobich: Kolo, 340.
30. Vasina, A. Yu. (2017). *Structural reform of the national economy: methodological and institutional aspects*: monograph. Ternopil: Economic Thought of TNEU, 2017. 392 p.
31. Grazhevskaya, N. I., Zavazhenko, A. A. (2019). Institutional traps of market reform of the economy of Ukraine. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 820, 3–10.

Література

1. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы. *Экономика и математические методы*. 1999. Т. 35. № 2. С. 1–37.
2. Полтерович В. М. Институциональная динамика и теория реформ. *Эволюционная экономика и «мэйнстрим»* : III Международный симпозиум (г. Пушино, 30–31 мая 1998 г.). Москва, 1998.
3. Полтерович В. М. Элементы теории реформ. Москва: Издательство «Экономика», 2007. 447 с.
4. Башнянин Г. І., Шевчик Б. М. Пастка бідності та економічний орієнталізм. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2015. Вип. 49. С. 185–193.
5. Бережний Я. В. Інституційні пастки і розгортання інституційної кризи в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 46–50.
6. Кораблін С. О. *Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків* : монографія. Київ, 2017. 308 с.
7. *Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки* : монографія / за ред. Васильціва Т. Г., Лупака Р. Л. Львів : ННВК «АТБ», 2019. 552 с.
8. Онуфрієнко Г. С. *Науковий стиль української мови* : навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. і допов. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 392 с.
9. Симоненко Л. Українська термінологічна лексикографія за роки незалежності: здобутки і прорахунки. *Українська термінологія і сучасність*. 2003. № 5. С. 18–22.
10. Елемесов Р. Теоретический уровень экономических суждений и современное состояние экономической науки. *Вестник КазНУ. Серия экономическая*. 2013. № 4. С. 3–13.

11. Чижевська Л. В. Особливості дослідження термінології бухгалтерського обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2012. № 2. С. 389–400. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2012-2\(23\)-389-400](https://doi.org/10.26642/pbo-2012-2(23)-389-400)

12. Гінзбург М., Коваленко С. Про згартмонізованість термінології, пов'язаної з формуванням, фіксуванням, зберіганням та передаванням фахових знань. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. 2014. № 5. С. 3–10.

13. Сербиновская Н. В. Проблема корректного развития научной терминологии в условиях ускорения научно-технического прогресса. *Вестник науки и образования Северо-Запада России*. 2019. Т. 5. № 2.

14. Словник української мови : в 11 томах. Київ : Наукова думка, 1971. Т. 2. 259 с.

15. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2007. 495 с.

16. Кочан І. Українські терміни в парадигмі сучасних наукових учень. *Українська термінологія і сучасність*. 2009. Вин. VIII. С. 30–34.

17. Kuzym M. O., Doronina M. S. Economic Science in Ukraine: Challenges, Problems and Ways of their Solving. *Проблеми економіки*. 2019. № 3. С. 156–163. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-3-156-163>

18. Kuzym M. O., Doronina M. S. Worldview, Social Consolidation, Science: Dialectic Relationship. *Проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 156–162.

19. Doronina M. S. Ontognosiological backgrounds for studying enterprise socio-economic potential. *The Advanced Science Journal*. 2013. № 12. Р. 26–31.

20. Дорошенко С. М. *Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток* : монографія. Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2013. 137 с.

21. Сербиновская Н. В., Бакматова Ю. А. *Исследование и моделирование профессиональной речевой коммуникации продавца-консультанта мебельного салона*. Научная вес-

на – 2019: Экономические науки : сб. науч. тр. Шахты, 2019. С. 206–219.

22. Дороніна М. С. Термінологічне забезпечення дослідження освітніх процесів виробничої організації. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2012. № 16. Ч. 2. С. 235–241.

23. Дороніна М. С., Білоконенко Г. В., Серіков Д. О. Терміносистема дослідження розвитку управлінської компетентності керівника в умовах професіоналізації менеджменту. *Ефективна економіка*. 2017. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5424>

24. Дороніна М. С., Лугова В. М., Серіков Д. О., Доронін С. А. *Розвиток управлінської компетентності керівників підприємств* : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2019. 182 с.

25. Соколов А. В. Форсайт: взгляд в будущее. *Форсайт*. 2007. Т. 1. № 1. С. 8–15.

26. Доронина М. С., Михайленко Д. Г., Полубедова А. А. *Технология социально-экономических научных исследований (схемы и примеры)* / под общ. ред. М. С. Дорониной : учебное пособие. 4-е изд., доп. Харьков : ИД «ИНЖЕК», 2013. 170 с.

27. Дубасенюк О. А., Самойленко О. А. *Основи андрагогіки (для фахівців у галузі освіти дорослих)* : навч.-метод. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 175 с.

28. Марчук А. В. Андрагогіка : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 300 с.

29. Щудло С. А. *Вища освіта у пошуку якості*: монографія. Харків; Дрогобич : Коло, 2012. 340 с.

30. Васіна А. Ю. *Структурне реформування національної економіки: методологічні та інституційні аспекти* : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. 392 с.

31. Гражевська Н. І., Заваженко А. О. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2019. Вип. 820 : Економіка. С. 3–10.

Стаття надійшла

до редакції : 20.06.2021 р.

Стаття прийнята

до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Kuzym M. Humanization of economic science, human beings and production organization: problems and prospects / M. Kuzym, M. Doronina, A. Doronin // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3(43). – С. 22–34.

УДК 338.246 + 658.5

JEL Classification: L53, M11, P47

КАЛІНЕСКУ Т. В.¹, РЕВЕНКО Д. С.², ПІДМОГИЛЬНИЙ С.С.³

ПАРАДИГМА ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

DOI: 10.32620/cher.2021.3.04

Постановка проблеми. Економічна безпека охоплює усі сфери діяльності, тому нехтування нею приводить до негативних (катастрофічних) наслідків, занепаду різних аспектів розвитку галузей економіки, окремих видів підприємництва. Звідси виникає потреба у формуванні парадигми механізму зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності згідно доктрини розвитку економіки України. *Мета дослідження* спрямована на формування дієвого механізму зміцнення економічної безпеки відповідно умов здійснення підприємницької діяльності, динаміки розвитку національної економіки, рівня інноваційних дифузій та існуючих внутрішніх і зовнішніх загроз. *Методологічною основою дослідження* стали сучасні нормативно-правові та законодавчі аспекти щодо зміцнення економічної безпеки та елімінування існуючих загроз в процесі здійснення підприємницької діяльності. В проведених дослідженнях використані методи діалектики, способи і принципи наукового пізнання, інструменти економічного аналізу задля формування ефективного механізму зміцнення економічної безпеки підприємництва. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення щодо можливості створення універсального механізму зміцнення економічної безпеки, що може забезпечити стабільний розвиток підприємницької діяльності в різних сферах національної економіки. *Вклад основного матеріалу.* У статті досліджуються загрози, які впливають на економічну безпеку підприємництва. Підкреслено, що кожна із загроз може мати свої механізми зміцнення економічної безпеки, що складаються із засобів, інструментів, методів і форм, склад яких може бути досить унікальним, в залежності від виду підприємництва. *Оригінальність та практична значимість дослідження* підтверджується запропонованим складом засобів, методів, форм і інструментів механізму зміцнення економічної безпеки, що, з одного боку, є універсальним, а, з іншого, дозволяє налаштуватися на специфіку діяльності окремого виду підприємництва. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Доведено, що механізм зміцнення економічної безпеки має забезпечувати можливість ефективного функціонування підприємництва та бути елементом механізму економічної безпеки системи вищого рівня. Для кожного підприємця існують свої абсолютно індивідуальні підходи до формування механізму зміцнення економічної безпеки, що залежить від матеріально-технічних і фінансових ресурсів, якості та структури управління підприємницькою діяльністю, державної та регіональної підтримки, законодавчо-правової бази функціонування і таке інше. Подальші

¹ **Калінеску Тетяна Василівна**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Calinescu Tetyana, Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Finance, Accounting and Taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4919-5788

e-mail: tetyana.calinescu@gmail.com

² **Ревенко Данііл Сергійович**, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри маркетингу та міжнародних економічних відносин, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Revenko Daniil, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of Economics, Marketing and International Economic Relations Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-8125-1474

e-mail: d.revenko@khai.edu

³ **Підмогильний Сергій Сергійович**, здобувач кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Pidmohilny Serhiy, candidate of Finance, Accounting and Taxation Department, National Aerospace Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8666-4726

e-mail: s.pidmohilny@gmail.com

дослідження будуть спрямовані адаптацію запропонованого механізму зміцнення економічної безпеки, його моніторинг та корегування, виходячи із вимог внутрішнього і зовнішнього середовища господарювання підприємництва та динаміки глобальних економічних змін.

Ключові слова:

парадигма, механізм зміцнення, економічна безпека, підприємництво, економічний розвиток.

PARADIGM OF FORMING THE MECHANISM OF STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Formulation of the problem. Economic security embraces all spheres of activity, and brings neglect over by it's to the negative (catastrophic) consequences, decline of different aspects of development the industries of economy, separate types of enterprise. Therefore there is a requirement in forming a paradigm of mechanism the strengthening economic security of entrepreneurial activity in obedience to the doctrines of economy development of Ukraine. *A research aim* is directed on forming of effective mechanism of strengthening economic security according to terms of business development, dynamics of moving the national economy, level of innovative diffusions and existent internal and external calls. *Methodological basis of research* became modern normative, legal, legislative aspects of strengthening economic security and eliminated of existent threats in the process of business developments. In the researches was using methods of dialectics, principles of scientific cognition, instruments of economic analysis for the sake of forming the effective mechanism of strengthening economic security of enterprise. *The basic hypothesis of research* became supposition about possibility of creation of universal mechanism of strengthening economic security that can provide stable development of entrepreneurial activity in the different spheres of national economy. *Exposition of basic material.* in the article are investigated the threats that influence on economic security of enterprise. Underline, that each of threats can have the mechanisms strengthening of economic security, that consist with facilities, instruments, methods and forms composition, that it can be enough unique, depending on the type of enterprise. *Originality and practical meaningfulness of research* are confirmed by the offered composition of facilities, methods, forms and instruments of mechanism the strengthening of economic security that it is universal from one hand, and from other is allowing to tune the specific of activity the separate type of enterprise. *Conclusions and prospects of further researches.* It is well-proven that the mechanism of strengthening the economic security of enterprise must provide possibilities of the effective functioning of business and be the element of mechanism the economic security of the system of higher level. For every businessman there are the absolutely individual approaches to forming of mechanism the strengthening of economic security that depends from material and technical and financial resources, quality and structure of management entrepreneurial activity; state and regional support, legislative and legal base of functioning. Further researches will be directed on adaptation of the offered mechanism of strengthening the economic security, its monitoring and correcting, going out the requirements of internal and external environment of business and dynamics of global economic changes.

Keywords:

paradigm, mechanism of strengthening, economic security, entrepreneurial activity, economic development.

ПАРАДИГМА ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Постановка проблемы. Экономическая безопасность охватывает все сферы деятельности экономики. Именно, пренебрежительное отношение к безопасности приводит к негативным (катастрофическим) последствиям, упадку в развитии различных отраслей экономики, отдельных видов предпринимательства. Отсюда вытекает необходимость в формировании парадигмы по поводу формирования механизма укрепления экономической безопасности предпринимательской деятельности, что отвечает доктрине развития экономики Украины. *Цель исследования* направлена на формирование действенного механизма укрепления экономической безопасности исходя из условий осуществления предпринимательской деятельности, динамики развития национальной экономики, уровня инновационных диффузий и существующих внутренних и внешних угроз. *Методологической основой исследования* стали современные нормативно-правовые и законодательные аспекты, связанные с укреплением экономической безопасности и элиминированием существующих угроз в процессе осуществления предпринимательской деятельности. В проведенных исследованиях использованные методы диалектики, способы и принципы научного познания, инструменты экономи-

ческого анализа для формирования эффективного механизма укрепления экономической безопасности предпринимательства. *Основной гипотезой исследования* стало предположение о возможности создания универсального механизма укрепления экономической безопасности, который может обеспечить стабильное развитие предпринимательской деятельности в разных сферах национальной экономики. *Изложение основного материала.* В статье исследуются риски, которые влияют на экономическую безопасность предпринимательства. Подчеркнуто, что каждая из угроз может иметь свои механизмы укрепления экономической безопасности, которые состоят из средств, инструментов, методов и форм, состав которых может быть достаточно уникальным, в зависимости от вида предпринимательства. *Оригинальность и практическая значимость исследования* подтверждается предложенным составом средств, методов, форм и инструментов механизма укрепления экономической безопасности, что, с одной стороны является универсальным, а из другой, позволяет настраиваться на специфику деятельности отдельного вида предпринимательства. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Доведено, что механизм укрепления экономической безопасности должен обеспечивать возможности эффективного функционирования предпринимательства, и быть элементом такого же механизма высшего уровня. Для каждого предпринимателя существуют свои абсолютно индивидуальные подходы к формированию механизма укрепления экономической безопасности, которые зависят от материально-технических и финансовых ресурсов, качества и структуры управления предпринимательской деятельностью, государственной и региональной поддержки, законодательно-правовой базы функционирования и т.п. Дальнейшие исследования будут направлены на адаптацию предложенного механизма укрепления экономической безопасности, его мониторинг и корректировку, исходя из требований внутренней и внешней среды ведения предпринимательства и динамики глобальных экономических изменений.

Ключевые слова:

парадигма, механизм укрепления, экономическая безопасность, предпринимательство, экономическое развитие.

Постановка проблеми. Наразі економічна безпека охоплює всі аспекти життєдіяльності людини, її розвитку та сфер діяльності. Нехтування питаннями економічної безпеки та механізмами її зміцнення на різних рівнях життєдіяльності може привести до негативних (катастрофічних) наслідків, які приводять до занепаду різних аспектів розвитку економіки України, її галузей, окремих підприємств та регіонів. Проте наразі доводиться констатувати, що проблеми економічної безпеки ще не набули достатнього розвитку, виходячи, навіть, з особливостей сучасного розвитку економіки, приймаючи до уваги стан розвитку підприємницької діяльності за роки незалежності України. Тому виникає потреба у формуванні парадигми механізму зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності згідно сучасної доктрини розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовним сучасним науковим здобутком являється обґрунтування сутності економічної безпеки [1, с. 11–37; 2; 3; 4; 5], проте на сучасному етапі розвитку національної економіки більшої гостроти набувають питання її забезпечення й зміцнення

у зв'язку негативними наслідками проведення політичних й демографічних реформ, виникаючими дисбалансами у розвитку регіонів, втраті конкурентоздатності деяких галузей економіки та виробництв, іншого. Причому кожен із дослідників надає власне визначення економічної безпеки, проте не існує універсального змістовного поняття, яке б характеризувало умови господарювання різних суб'єктів та визначало б інтегровані результати безпекової діяльності окремих суб'єктів відносно безпеки держави та міжнародного співробітництва у цьому напрямі.

Проблема зміцнення економічної безпеки набуває міждисциплінарного значення, що актуалізує низку відповідних наукових досліджень, що охоплює усю сферу життєдіяльності людини, у тому числі у сфері підприємництва.

Тому **метою статті** являється формування сучасного дієвого механізму зміцнення економічної безпеки щодо умов здійснення підприємницької діяльності відповідно динаміки розвитку національної економіки, досягнутого рівня інноваційних дифузій та допустимих внутрішніх і зовнішніх загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи із сприйняття економічної безпеки як динамічної характеристики будь-якої економічної системи [1, с. 35], куди можна віднести і підприємницьку діяльність, то механізм зміцнення економічної безпеки має бути сформований за принципами оптимальності, раціональності, системності та ефективності, що найбільше відповідає доктрині соціально-економічного розвитку, інтересам суспільства та підприємництва, необхідності реалізації, виникаючих внутрішніх й зовнішніх загроз (ризиків).

Проведені дослідження довели необхідність при формуванні механізму зміцнення економічної безпеки кожного суб'єкта підприємництва враховувати ту кількість загруз, що є актуальною для прийняття правильних управлінських рішень, дозволяє адаптуватись до виникаючих умов господарювання та проводити подальшу ефективну діяльність. Набір цих загроз можна представити у вигляді певної множини $F_{зп}$ (1), що характеризує найсуттєвіші чинники $F_1, F_2, F_3, F_4, F_5 \dots F_n$, що впливають на підприємницьку діяльність (1):

$$F_{зп} = \{F_1, F_2, F_3, F_4, F_5, \dots F_n\} \quad (1)$$

До таких найбільш узагальнених загроз доцільно віднести [5, с. 129, 130]:

F_1 - забезпечення економічної рівноваги, що дозволяє мати відповідну оптимальну структуру капіталу та виконувати поставлені зобов'язання в умовах існуючого рівня розвитку національної економіки;

F_2 – підтримка конкурентоздатності підприємництва, шляхом збереження конкурентних позицій та досягнення кількісних та якісних орієнтирів діяльності;п

F_3 – наявність економічності свободи, що передбачає синтез економічної самостійності та відповідальності, контроль за раціональним використанням усіх ресурсів, в процесі досягнення поставленої мети підприємництва;

F_4 – можливість економічного розвитку, розширення, оновлення й відтворення усіх бізнес-процесів, здійснення інвестиційної діяльності, впровадження нових інформаційних технологій, підвищення інтелектуального потенціалу інше;

F_5 – гармонічну взаємодію із зовнішнім середовищем, що дозволить своєчасно адаптуватись та скерувати управлінські дії відповідно виникаючим викликам;

F_n – інше.

Кожна із загроз може мати свої механізми зміцнення економічної безпеки, що складаються із засобів інструментів методів і форм (рисунок 1). А наповненість кожної із складової цього механізму може бути досить унікальною, в залежності від виду підприємства.

Рисунок 1 – Склад механізму зміцнення економічної безпеки
Джерело: розроблено авторами на підставі [6, с. 73, 102–104, 361–364; 7; 8]

В загальному вигляді засоби зміцнення, визначені на рис. 1, включають [6, с. 73, 102–104, 361–364; 7; 8]:

технічні, що пропонують відео та теленагляд, системи кодування та декодування інформації, ідентифікації та т.п.;

економічні, які допомагають приймати управлінські рішення;

інформаційні, до яких відноситься увесь комплекс ліцензійного програмно-цифрового чи мобільного забезпечення, що дозволяє здійснювати постійний моніторинг чи діагностику безпечності підприємницької діяльності;

правові, що означаються певними діями під час захисту законних інтересів підприємництва у відносинах з державою, партнерами по бізнесу та іноземними партнерами і т.п.;

політичні, що визначають певну юрисдикцію підприємця та технічне забезпечення в межах його компетенції, досліджують досвід функціонування у оточуючому законодавчому, нормативно-методичному середовищі;

кадрові: підбір і навчання кадрів, залучення до роботи кваліфікованих спеціалістів, наукових робітників, що дозволяє модернізувати систему безпеки підприємства та безпосередньо її зміцнювати;

інтелектуальні: патентування, ліцензування, ноу-хау і таке інше.

Що стосується інструментів зміцнення, то вони вміщують в себе такі [8]:

нормативно-правові, що мають забезпечувати дотримання існуючої законодавчої бази, інструктивно-нормативної документації, що передбачена в рамках функціонування різних міністерств, відомств, державних та регіональних установ та затверджених концепцій економічної безпеки на різних рівнях управління.

фінансово-економічні мають здійснювати моніторинг та діагностику інституційного середовища функціонування підприємця, аналіз деструктивних чинників і елементів; розробляти заходи щодо недопущення реалізації реальних та потенційних загроз, проводити експрес-діагностики фінансового стану усіх аспектів підприємницької діяльності, виявляти відхилення головних індикаторів економічної безпеки;

управляти виявленими ризиками, використовуючи інструменти диверсифікації, страхування та хеджування; проводити фінансовий аудит та експертизу різних проєктів та прогнозувати подальший соціально-економічний розвиток підприємницької діяльності;

організаційно-технічні безпосередньо забезпечують охорону об'єктів підприємництва, захист інформації, дозволяють підтримувати необхідний рівень економічної безпеки усіх сфер діяльності та здійснення контролю за її ефективністю.

До визначених на рис. 1 методів зміцнення відносяться саме [7]:

економічні, що передбачають розроблення та становлення планово-економічних показників та способи їх поліпшення, завдяки застосування ефективних економічних важелів і стимулів задля створення умов для подальшого розвитку підприємницької діяльності;

адміністративні є надзвичайно важливими для забезпечення високого рівня економічної безпеки, бо завдяки ним реалізуються функції організації самого підприємства. Тому основна мета застосування цього методу є регулювання будь-яких відносин в процесі здійснення підприємницької діяльності;

соціально-психологічні являють сукупність специфічних, соціальних та психологічних прийомів впливу на процеси, що відбуваються в умовах здійснення підприємницької діяльності та рекомендується його застосовувати у разі виникнення проблем з трудовим колективом, що призводить до зниження рівня його економічної безпеки підприємництва;

інформаційні мають забезпечувати формування різного аналітичного конфіденційного матеріалу для прийняття правильних управлінських рішень в інтересах підприємництва, захисту інтересів підприємницької діяльності у відносинах з державою, партнерами по бізнесу та іноземними контрагентами.

нормативно-правові сприяють регулюванню підприємницької діяльності задля збільшення рівня економічної безпеки, поліпшенню відносин між працівниками та менеджерами, захисту прав і законних ін-

тересів підприємництва відповідно до чинного законодавства.

А форми зміцнення включають [9, с. 141–149]:

організаційні, які виокремлюють суто правові, управлінські форми для реального впливу на розвиток зв'язків між суб'єктами підприємницької діяльності, органами забезпечення безпеки підприємництва, а також подолання адміністративних бар'єрів. Ця форма здійснюється здебільшого через проведення обговорень, дискусій, підготовки спільних рішень, проведення конференцій щодо обговорення проблем безпеки, зборів та нарад для прийняття відповідних рішень, роз'яснення ситуацій щодо захисту підприємницької діяльності;

матеріально-технічні, що передбачають форми діловодства, реєстрації, розсилання документів, підготовки статистичних та аналітичних даних, котрі мають здебільшого допоміжний характер. Зокрема, статистично-аналітичні допомагають визначати економічні показники розвитку безпеки підприємницької діяльності, встановлюють рівень ефективності управління у зазначеній сфері;

регуляторно-правові, що передбачають видання нормативних та індивідуальних актів, застосування норм права, укладення договорів, здійснення юридично значимих дій, державна реєстрація підприємницької діяльності, отримання дозволів та ліцензій, проведення контрольно-наглядових дій тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином проведене дослідження довело, що:

1. Механізм зміцнення економічної безпеки підприємства має, з одного боку, забезпечувати можливості ефективного функціонування підприємництва, а, з іншого, має бути елементом механізму економічної безпеки системи вищого рівня – регіону чи держави.

2. Для кожного підприємця існують свої абсолютно індивідуальні підходи до формування механізму зміцнення економічної безпеки, ефективність дії якого залежить від матеріально-технічних і фінансових ресурсів, якості та структури управління підприємницькою діяльністю; державної

та регіональної підтримки, законодавчо-правової бази функціонування.

3. Сформовані структурні елементи механізму зміцнення економічної безпеки, потребують різноманітних дій в рамках забезпечення ефективної підприємницької діяльності та має багатофункціональне значення, що враховує вимоги системи регіональної і державної безпеки.

4. Ефективність механізму зміцнення економічної безпеки залежить від виконання комплексу запропонованих складових, передбачає проведення і організацію управлінської діяльності, пов'язаної з моніторингом та діагностикою загроз, діями щодо їх нейтралізації, мінімізації чи ліквідації. Саме орієнтація на виконання функцій такого змісту дозволить своєчасно розробляти обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення та зміцнення безпеки підприємства.

Подальші дослідження будуть спрямовані на запровадження запропонованого механізму зміцнення економічної безпеки у підприємницьку діяльність, його адаптацію, моніторинг та корегування, виходячи із вимог внутрішнього і зовнішнього середовища господарювання та динаміки глобальних економічних змін.

Література

1. Власюк О. С. *Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання*. Київ: ДНУ «Акад. фін управління», 2011. 474 с.
2. Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303>
3. Оніщенко М. Л., Дутченко О. О., Шпіцглюз С. О. Економічна безпека як умова ефективного функціонування підприємства. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2019. №1. С. 36–42.
4. Пастернак-Таранущенко Г. А. *Економічна безпека держави: методологія забезпечення*: монографія. Київ: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с.
5. Сосновська О. О., Житар М. О. *Економічна безпека підприємства: сутність та*

ознаки забезпечення. *Облік і фінанси*. 2018. №3. С. 124–132.

6. Іванова Н. С. *Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект*: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економ. наук. Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Дніпро: Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського, 2018. 544 с.

7. Редька О. З., Башинська М. І. Основні форми і методи забезпечення економічної безпеки машинобудівного комплексу. *Глобальні і національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. С. 184–188.

8. Ревак І. О. Інструменти зміцнення економічної безпеки сектору ІТ України. *Ефективна економіка*. 2018. №8. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/4.pdf

9. Кругул Ю. І., Банк Р. О. *Безпека підприємницької діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект*: монографія. Київ: Київск. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 240 с.

References

1. Vlasuk, O. S. (2011). *Economic security of Ukraine in the conditions of market transformations and antycrisis adjusting*. Kyiv: SSEO "Academy of financial management", 474.

2. Sosnovska, I. M. (2015). The concept and importance of economic security of production and economic activity of enterprises. *Effective economy*, 9. Retrieved from:

Стаття надійшла до редакції : 05.08.2021 р.

<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303>

3. Onischenko M., Dutchenko O., Shpitschuz S. (2019). Economic security as a conditions of efficient function of the enterprise. *Visnyk of Sumy State. Economy Series*, Issue, 1, 36–42.

4. Pasternak-Taranushenko, G. A. (2003). *Economic security of the state. Methodology of providing*. Kyiv: Kyiv economic institute of management, 320.

5. Sosnovska O. O., Zhytar M. O. (2018). Enterprise Economic Security: The Essence and Features. *Accounting and Finance*, 3, 124–132.

6. Ivanova, N.S. (2018). *Forecasting of the ensuring economic security of the national economy: the regional aspects*. Dissertation for Doctors Degree in the Economics within the area of study 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. Dnipro: Higher Education Institute “Alfred Nobel University”, 544.

7. Redkva, O. Z., Bashinska, M. I. (2016). Basic forms and methods economics security engineering complex. *Global and national problems of economy*, 13, 184–188.

8. Revak, I. (2018). Tools for strengthening the economic security of the IT sector of Ukraine. *Effective economy*, 8. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/4.pdf

9. Kregul, Y., Bank, R. O. (2015). *Safety of entrepreneurial activity in Ukraine: administrative and legal aspect*. Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics, 240.

Стаття прийнята до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Калінеску Т. В. Парадигма формування механізму зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності / Т. В. Калінеску, Д. С. Ревенко, С. С. Підмогильний. // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3(43). – С. 35–41.

УДК 336.22

JEL Classification: M41

КУДРІНА О. Ю.¹, БОЖКОВА В. В.²

РОЗВИТОК ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У НОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

DOI: 10.32620/cher.2021.3.05

Постановка проблеми: в сучасних умовах господарювання, коли в Україні відбуваються трансформаційні зміни, що пов'язані з викликами як глобального характеру (цифровізація, інформатизація, перехід до нового технологічного укладу тощо), так і з внутрішніми реформаційними чинниками (реформа публічного управління і адміністрування, економічна реформа та інші), особливо нагальними постають питання ресурсного забезпечення (фінансового, інформаційного, інтерфейсного, комунікаційного і т.п.) цих еволюційних перетворень. *Мета дослідження* – визначити чинники, що впливають на формування та розвиток податкового потенціалу вітчизняних промислових підприємств. *Предметом дослідження* є податковий потенціал промислових підприємств. *Методи, використані в дослідженні:* компаративно-декомпозиційний аналіз, систематизація і логічне узагальнення. *Гіпотеза дослідження:* припущено, що урахування впливу чинників, які з'являються у нових умовах господарювання, на податковий потенціал промислових підприємств сприятиме більш точній оцінці податкової бази платників податків і підвищенню ефективності бюджетування як на державному, так і на місцевому рівнях. *Виклад основного матеріалу.* За результатами аналізу дефініцій «податковий потенціал» і «бюджетний потенціал» виокремлено важливу особливість податкового потенціалу, що пов'язана з можливістю урахування не тільки бази оподаткування, а й резервів, які можуть бути використані у ситуації дефіциту бюджету, а також для вирівнювання диспропорцій у розвитку різних територій/регіонів. *Оригінальність та практична значимість дослідження.* Запропоновано розширити групи чинників, які впливають на формування і розвиток податкового потенціалу платників податків (аналізувати глобалізаційні, інформаційні, інтерфейсні фактори), що сприятиме більш точній оцінці податкової бази. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Результати дослідження можуть бути покладені в основу оптимізаційної моделі планування бюджетів різних рівнів, що забезпечить підвищення ефективності процесів бюджетування.

Ключові слова:

податковий потенціал, бюджетний потенціал, промислові підприємства, чинники, бюджет.

DEVELOPMENT OF TAX POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISES UNDER NEW MANAGEMENT CONDITIONS

Formulation of the problem., Statement of the problem: under present conditions of state management when in Ukraine are transformational changes associated with the forces of both global character (digitalization, informatization, transition to a new technological order, etc.), and with internal reforming factors (reform of public management and administration, economic reform, etc.), the resource support (financial, informational, interface, communication, etc.) Of these evolutions is particularly important) Of these evolutionary transformations. The goal of the research is to identify the factors that influence the formation and development of the tax potential of domestic industrial enterprises. The subject of research is the tax potential of industrial enterprises. Methods used in the research: comparative and

¹ **Кудріна Ольга Юріївна**, д-р економічних наук, професор кафедри бізнес-економіки та адміністрування, Сумський державний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна.

Kudrina Olga, Doctor of Economic Sciences, Professor of Business Economics and Administration Department, Sumy State University named after A. Makarenko, Sumy, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-7364-1998

e-mail: fizmat@sspu.edu.ua

² **Божкова Вікторія Вікторівна**, д-р економічних наук, професор кафедри бізнес-економіки та адміністрування, Сумський державний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна.

Bozhkova Victoria, Doctor of Economic Sciences, Professor of Business Economics and Administration Department, Sumy State University named after A. Makarenko, Sumy, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-1557-3819

e-mail: fizmat@sspu.edu.ua

decomposition analysis, systematization and logical generalization.

The hypothesis of the research: it is assumed that taking into account the influence of the factors that occur in the new conditions of state management, with the tax potential of industrial enterprises will contribute to a more accurate assessment of the tax base of taxpayers and improve the efficiency of budgeting at both the state and local levels. Layout of the main material. As a result of the analysis of definiticii "tax potential" and "budget potential" revealed an important feature of the tax potential, which is associated with the possibility of taking into account not only the tax base, and reserves, which can be used in a situation of budget deficit, as well as to reconcile disparities in the development of different territories/regions. Originality and practical relevance of the research. It is requested to expand groups of factors that affect the formation and development of the tax potential of taxpayers (to analyze the globalization, information, interface factors), which will contribute to a more accurate assessment of the tax base. Conclusions and prospects for further research. The results of the research can be put into the basis of optimizattion model of differentiation levels of budget planning, which will ensure increase the efficiency of budgeting processes.

Key words:

tax potential, budget potential, industrial enterprises, factors, budget.

РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Постановка проблемы: в современных условиях хозяйствования, когда в Украине происходят трансформационные изменения, связанные с вызовами как глобального характера (цифровизация, информатизация, переход к новому технологическому укладу), так и с внутренними реформационными факторами (реформа публичного управления и администрирования, экономическая реформа и другие), особенно насущными становятся вопросы ресурсного обеспечения (финансового, информационного, интерфейсного, коммуникационного и т.п.) этих эволюционных преобразований. *Цель исследования* – определить факторы, влияющие на формирование и развитие налогового потенциала отечественных промышленных предприятий. *Предметом исследования* является налоговый потенциал промышленных предприятий. *Методы, использованные в исследовании:* компаративные-декомпозиционный анализ, систематизация и логическое обобщение. *Гипотеза исследования:* предположено, что учет влияния факторов, которые появляются в новых условиях хозяйствования, на налоговый потенциал промышленных предприятий будет способствовать более точной оценке налоговой базы налогоплательщиков и повышению эффективности бюджетирования как на государственном, так и на местном уровнях. *Изложение основного материала.* По результатам анализа дефиниций «налоговый потенциал» и «бюджетный потенциал» выделена важная особенность налогового потенциала, связанная с возможностью учета не только базы, но и резервов, которые могут быть использованы в ситуации дефицита бюджета, а также для выравнивание диспропорций в развитии различных территорий / регионов. *Оригинальность и практическая значимость исследования.* Предложено расширить группы факторов, влияющих на формирование и развитие налогового потенциала налогоплательщиков (анализировать глобализационные, информационные, интерфейсные факторы), что будет способствовать более точной оценке налоговой базы. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Результаты исследования могут быть положены в основу оптимизационной модели планирования бюджетов разных уровней, обеспечит повышение эффективности процессов бюджетирования.

Ключевые слова:

налоговый потенциал, бюджетный потенциал, промышленные предприятия, факторы, бюджет.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання, коли в Україні відбуваються трансформаційні зміни, що пов'язані з викликами як глобального характеру (цифровізація, інформатизація, перехід до нового технологічного укладу тощо), так і з внутрішніми реформаційними чинниками (реформа публічного управління і адміністрування, економічна реформа та інші), особливо нагальними постають питання ресурсного забезпечення (фінансового, інформацій-

ного, інтерфейсного, комунікаційного і т.п.) цих еволюційних перетворень. В першу чергу актуалізуються проблеми прогнозування та планування наповнення бюджетів різних рівнів, які, в свою чергу, будуть спрямовані на стимулювання та соціально-економічних стійкий розвиток.

Відповідно до «Бюджетного кодексу України» (№ 2456-VI від 08.07.2010р.) під принципом збалансованого розвитку розуміють «надання державної підтримки території-

ям з урахуванням їх потенціалу» [1]. Отже, визначення потенціалу, у т.ч. податкового потенціалу є важливим завданням і з теоретичної, і з практичної позицій.

Податком (і збором) є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників податку/збору (ст. 6 «Податкового кодексу України») [2]. Таким чином, окреслення податкової бази, визначення інструментарію для її аналізу та оцінки, а також факторів, що чинять на неї безпосередній вплив у нових умовах господарювання є важливим завданням наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці широко досліджували концептуальні та методологічні основи формування й розвитку податкового потенціалу, зокрема, Сітшаєва Л. З. – економічну сутність категорії «податковий потенціал» [3]; Шеремет О. О. і Гордійчук Ю. О. [4] – податковий потенціал підприємств; Балацький Є.О. і Бойко А. О. [5], Іваницька М. П. [6] Лисяк Л. В. і Грабчук О. М. [7] – бюджетний потенціал міста; Крук О. М. [8], Борщ А. Г. і Долженко І. І. [9] – бюджетний потенціал територій; Міщенко Д. А. і Перетяцько А. В. [10], Пасенко В.М. [11], Ясенова І. Б. [12] – податковий потенціал регіону. Чинники, що впливають на формування та розвиток податкового потенціалу аналізували Варналій З. і Серебрянський Д. [13], Мельник М. [14] та інші. Але, проблема формування та розвитку податкового потенціалу промислових підприємств у нових умовах господарювання, на наш погляд, потребує подальших наукових досліджень.

Швидкоплинні чинники, які різноспрямовано впливають на формування та розвиток податкового потенціалу суб'єктів господарювання, необхідно постійно моніторити і враховувати при удосконаленні відповідної законодавчо-нормативної бази, прогнозуванні й плануванні бюджетів різних рівнів тощо. Отже, аналітика податкового потенціалу промислових підприємств у нових умовах господарювання, є актуальною і нагальною.

Мета статті. Визначити чинники, що впливають на формування та розвиток податкового потенціалу вітчизняних промислових підприємств. Для досягнення поставленої мети необхідно застосувати такі методи дослідження як компаративно-декомпозиційний аналіз, систематизація і логічне узагальнення, а також виконати комплекс таких завдань: 1)

систематизувати визначення понять «податковий потенціал» і «бюджетний потенціал» за характерними особливими ознаками; 2) критично проаналізувати та виокремити найбільш важливі чинники, що впливають на формування та розвиток податкового потенціалу промислових підприємств.

Гіпотезою дослідження: припущено, що урахування впливу чинників, які з'являються у нових умовах господарювання, на податковий потенціал промислових підприємств сприятиме більш точному урахуванню податкової бази платників податків і підвищенню ефективності бюджетування як на державному, так і на місцевому рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна економіка є складною біфуркаційною системою з чисельними швидкоплинними зв'язками, на які чинять тиск низки змінних зовнішніх і внутрішніх факторів. Відтак, виокремлення найбільш важливих чинників, що впливають на формування та розвиток податкового потенціалу окремих суб'єктів підприємництва, міст, регіонів тощо є важливим науковим завданням, вирішення якого сприятиме удосконаленню процесів бюджетування та фінансування стратегічно важливих напрямків розвитку територій і країни в цілому.

Проаналізуємо структурно-логічну сутність понять «податковий потенціал» і «бюджетний потенціал» та систематизуємо визначення за характерними ознаками (таблиця 1).

Шеремет О. О. і Гордійчук Ю. О. визначили податковий потенціал підприємства як його спроможність сплатити податки (табл. 1) та узагальнили, що науковці розглядають податковий потенціал [4]: як сукупність відносин; як сукупність витрат; в залежності від джерел формування; у взаємозв'язку з базою оподаткування.

Міщенко Д. А. і Перетяцько А. В. [10] узагальнили визначення податкового потенціалу регіону (таблиця 1) і виявили такі наукові підходи щодо його визначення: системний характер стягнення податків; відтворювальний характер податкових надходжень у бюджетну систему; акумулювання та мобілізація ресурсів.

Крук О. М. узагальнив, що тлумачення сутності бюджетного потенціалу місцевого бюджету розглядається науковцями [8]: як сукупність потенціалів всіх можливих доходів; в залежності від джерел формування; як сукупність можливостей акумулювання фі-

нансових ресурсів; бюджетні ресурси та повноваження.

Сітшаєва Л. З. сутність поняття «податковий потенціал» (таблиця 1) пропонує розрі-

зняти не тільки за рівнем дослідження, джерелами формування, але і підходами до визначення [3].

Таблиця 1 – **Компаративно-декомпозиційний аналіз дефініцій «податковий потенціал» і «бюджетний потенціал»**

Характерна ознака	Визначення	Автори, джерело
Спроможність сплатити податки	<i>Податковий потенціал підприємства</i> – це спроможність підприємства вчасно та повністю сплатити податки для забезпечення соціального та економічного розвитку держави, не вплинувши негативно при цьому на його основну та фінансову діяльність та не позбавляючись стимулів для свого подальшого розвитку	Шеремет О. О., Гордійчук Ю. О. [4]
Сума податкових та неподаткових надходжень	<i>Бюджетний потенціал місцевого бюджету</i> – потенційно можлива сума податкових та неподаткових надходжень бюджетних доходів, які акумулюються за рахунок пошуку та залучення додаткових джерел їх формування та можуть бути зібрані на певній території в умовах чинного законодавства	Крук О. М. [8]
	<i>Податковий потенціал будівельного підприємства</i> – податкова можливість (сукупна сума податкових платежів) будівельного підприємства в умовах дотримання чинного законодавства, що представляє собою ресурси, які підлягають акумулюванню в бюджет відповідно до встановленої системи оподаткування	Сітшаєва Л. З. [3]
Потенційний ресурс	<i>Податковий потенціал регіону</i> – максимально можлива величина потенційного ресурсу території, яка може бути мобілізована і ефективно використана для збільшення доходів бюджету, які будуть спрямовані на соціально-економічний розвиток регіону	Міщенко Д. А., Перетятко А. В. [10]
Фінансовий ресурс	<i>Бюджетний потенціал прикордонної території</i> – це здатність прикордонної території акумулювати необхідну кількість фінансових ресурсів для забезпечення наявних потреб з урахуванням економічного стану й тенденцій розвитку	Фролов С. М., Олійник В. М., Махнуша С. М. [15]
	<i>Бюджетний потенціал міста</i> – оцінка можливостей надходження в майбутньому до бюджету міста максимального обсягу фінансових ресурсів від здійснення операцій з оподаткування, залучення грошових коштів за рахунок неподаткових надходжень та коштів цільових фондів	Балацький Є.О., Бойко А. О. [5]
	<i>Бюджетний потенціал місцевих бюджетів</i> відображає здатність органів місцевого самоврядування акумулювати необхідну кількість фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку	Лисяк Л. В., Грабчук О. М. [7]
	<i>Бюджетний потенціал</i> – це частина фінансового потенціалу країни, адміністративно-територіальної одиниці, що є загальним обсягом грошових одиниць, які можуть бути акумульовані за рахунок усіх джерел в бюджет адміністративно-територіального утворення за конкретний період часу та за існуючих умов господарювання	Жебчук Р. Л. [16]
Резерви для покриття бюджетного дефіциту	<i>Податковий потенціал</i> є складною, багатоаспектною, досить динамічною економічною категорією, яка відображає не тільки існуючий рівень оподаткування адміністративно-територіальної одиниці, але й ті резерви, які можна було б використати для покриття бюджетного дефіциту та положити в основу механізму фінансового вирівнювання регіонів	Борщ А. Г., Долженко І. І. [9]

Джерело: складено авторами на підставі [3; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 15; 16]

За результатами проведеного компаративно-декомпозиційного аналізу дефініцій «податковий потенціал» і «бюджетний потенціал» можна виокремити кілька класифікаційних ознак, які їх характеризують (таблиця 1):

- спроможність суб'єкта підприємництва сплатити податки,
- сума податкових та неподаткових надходжень,
- потенційні ресурси (у т.ч. фінансові),
- резерви для покриття бюджетного дефіциту.

Проведене узагальнення дозволило виокремити важливу особливість податкового потенціалу, що пов'язана з можливістю урахування не тільки бази оподаткування, а й резервів, які можуть бути використані у ситуації дефіциту бюджету, а також для вирівнювання диспропорцій у розвитку різних територій/регіонів.

На формування та розвиток податкового потенціалу промислових підприємств постійно впливають різні групи факторів, які науковці поділяють на: зовнішні та внутрішні, систематичні й несистематичні (динамічні), функціональні (нормативні, економічні, бюджетні), негативні й позитивні [11], інвестиційні (прямі інвестиції (у т.ч. іноземні), дохід населення на одну особу, інвестиції в основний капітал) й інноваційні [15]. Вважаємо, що цей перелік може бути розширений такими групами чинників як: глобалізаційні, інформаційні, інтерфейсні та інші. Аналіз і урахування впливу кожної з окреслених груп чинників на податковий потенціал промислових підприємств сприятиме більш точній оцінці податкової бази на етапі прогнозування і планування, а в подальшому – підвищенню ефективності бюджетування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. За результатами проведеного дослідження з'ясовано, що під податковим потенціалом промислових підприємств слід розуміти не тільки їх податкові ресурси, а й резерви, які можуть бути за необхідності використані. Розширення груп чинників, які впливають на формування і розвиток податкового потенціалу платників податків (аналіз глобалізаційних, інформаційних, інтерфейсних факторів), сприятиме більш точній оцінці податкової бази. Результати дослідження можуть бути покладені в основу оптимізаційної моделі планування бюджетів різних рівнів, що

забезпечить підвищення ефективності процесів бюджетування.

Література

1. Бюджетний кодекс України, № 2456-VI від 08.07.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51, ст.572.
2. Податковий кодекс України, № 2755-VI від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
3. Сітшаєва Л. З. Економічна сутність категорії «Податковий потенціал». *Проблеми матеріальної культури. Економічні науки*. С. 184-188.
4. Шеремет О. О., Гордійчук Ю. О. Податковий потенціал підприємств та можливості його підвищення в Україні. *Ефективна економіка*. 2013. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2022>
5. Балацький Є.О., Бойко А. О. Теоретичні підходи до визначення бюджетного потенціалу міста та основні засади його формування. *Збірник наукових праць Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ*. 2011. Вип. 1 (10), Ч. II. С. 212–216.
6. Іваницька М. П. Концептуальні підходи до оцінки податкового потенціалу міста. *Економічний аналіз*. 2013. Том 14. № 1. С. 255-259.
7. Лисяк Л. В., Грабчук О. М. Зміцнення бюджетного потенціалу місцевих бюджетів України в умовах фінансової децентралізації. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35). С. 294-299.
8. Крук О. М. Формування та оцінка бюджетного потенціалу місцевого бюджету. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2012. № 2 (27). С. 217-222.
9. Борщ А. Г., Долженко І. І. Податковий потенціал та його вплив на міжбюджетне регулювання. *Облік і фінанси АПК : науково-виробничий журнал*. 2011. № 4. С. 112-116.
10. Міщенко Д. А., Перетятко А. В. Податковий потенціал як складова бюджетних можливостей регіону. *Ефективна економіка*, 2017. № 12. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5924>
11. Пасенко В. М. Дослідження факторів формування податкового потенціалу регіону. 2005. С. 359-365.
12. Ясенова І. Б. Податковий потенціал регіону в умовах інноваційного розвитку. *Гло-*

бальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 3. С.580-583.

13. Варналій З., Серебрянський Д. Вплив оподаткування прибутку на економічний розвиток України. *Економіка України*. 2010. № 5. С. 55-69.

14. Мельник М. Напрями підвищення податкового потенціалу стимулювання ділової активності в Україні. *Економіст*. 2011. № 5. С. 28-32.

15. Фролов С. М., Олійник В. М., Махнуша С. М. Науково-методичний підхід до оцінювання бюджетного потенціалу прикордонної території у контексті управління її інноваційним розвитком. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 7 (145). С. 180–193.

16. Жебчук Р. Л. Бюджетний потенціал та його місце в процесі бюджетного планування. *Вісник Одеського національного університету. «Економіка»*. 2013. Т. 18, Вип. 3(1). С. 144–147.

References

1. Budget Code of Ukraine (2010). № 2456-VI dated July 8, 2010. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 50-51, 572.

2. Tax Code of Ukraine (2011). № 2755-VI of 02.12.2010. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. № 13-14, 15-16, 17, 112.

3. Sitshaeva, L. Z. (2010). The economic essence of the category "Tax potential". *Problems of material culture. Economic sciences*. Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/91113/48-Sitshaeva.pdf?sequence=1>

4. Sheremet, O. O., Gordiychuk, Y. O. (2013). Tax potential of enterprises and opportunities to increase it in Ukraine. *Effective Economy*. Retrieved from : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2022>

5. Balatsky, E. A., Boyko, A. A. (2011). Theoretical approaches to determining the budget potential of the city and the basic principles of its formation. *Collection of scientific works of the Kharkiv Institute of Banking of the University of Banking of the NBU*, 1 (10), I, 212–216.

6. Ivanytska, M. P. (2013). Conceptual approaches to the assessment of the tax potential of the city. *Economic Analysis*, 14, 1, 255–259.

7. Lysyak, L. V., Grabchuk, O. M. (2018). Strengthening the budget potential of local budgets of Ukraine in terms of financial decentralization. *Problems of Economics*, 1 (35), 294 – 299.

8. Kruk, O. M. (2012). Formation and assessment of the budget potential of the local budget. *Bulletin of the Donbas State Machine-Building Academy*, 2 (27), 217-222.

9. Borshch, A. G., Dolzhenko, I. I. (2011). Tax potential and its influence on intergovernmental regulation. *Accounting and finance of agro-industrial complex: scientific and production magazine*, 4, 112-116.

10. Mishchenko, D.A., Peretyatko, A.V. (2017). Tax potential as a component of budgetary possibilities of the region. *Effective Economy*. № 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5924>

11. Pasenko, V. M. (2005). Research of factors of formation of tax potential of the region, 359-365. Retrieved from: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2637/1/57.pdf>

12. Yasenova, I. B. (2015). Tax potential of the region in terms of innovative development. *Global and national economic problems*, 3, 580-583.

13. Varnaliy, Z., Serebryansky, D. (2010). The impact of income taxation on the economic development of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 5, 55-69.

14. Melnyk, M. (2011). Directions for increasing the tax potential to stimulate business activity in Ukraine. *The Economist*, 5, 28–32.

15. Frolov, S. M., Oliynyk, V. M. and Makhnusha, S. M. (2013). Scientific and methodological approach to assessing the budget potential of the border area in the context of managing its innovative development. *Actual problems of economy*, 7 (145), 180-193.

16. Zhebchuk, R. L. (2013). Budget potential and its place in the process of budget planning. *Bulletin of Odessa National University. "Economics"*, 18, 3 (1), 144–147.

Стаття надійшла до редакції : 11.08.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Кудріна О. Ю. Розвиток податкового потенціалу промислових підприємств у нових умовах господарювання / О. Ю. Кудріна , В. В. Божкова // Часопис економічних реформ. – 2021. – №3 (3). – С. 42–47.

ТАРГЕТУВАННЯ ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

DOI: 10.32620/cher.2021.3.06

Постановка проблеми. Дослідження присвячене взаємодії інтересів суб'єктів господарювання та інтересів суб'єктів корпо-ративного середовища, визначення можливості проведення таргетування обліково-фінансової діяльності в бізнес середовищі з урахуванням соціальних обмежень, пов'язаних з пандемією COVID-19. *Метою статті є* дослідження процесів можливості таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання в різних умовах розвитку бізнес-середовища. *Предмет дослідження* – обліково-фінансова взаємодія суб'єктів господарювання як всередині країни, так і за її межами за умов впровадження різних соціально-поведенкових обмежень щодо ведення бізнесу. *Гіпотеза дослідження* – визначення певних цільових категорій обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання надасть конкретний алгоритм визначення доцільності реалізації певних бізнес ініціатив та скорочення інших, саме за умов впровадження соціально-поведенкових обмежень, пов'язаних за пандемією COVID-19. *Методи, використані в дослідженні:* системний аналіз, економіко-статистичні методи, опрацювання інформації, метод логічного узагальнення результатів, експертних оцінок тощо. *Виклад основного матеріалу.* У статті досліджено умови таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, покликани задіяти фактори конкурентоспроможності, які були недовикористані в минулому періоді в бізнес-середовищі. Така систематизація має на меті з боку держави впровадження системи економічних стимулів, зміни макроекономічних параметрів (зниження інфляції, акцент на залучення в економіку довгих грошей, зростання ділової активності та приватних інвестицій, зміни в структурі витрат бюджету), а з боку самих суб'єктів господарювання – ситуаційне оцінювання власних можливостей та загроз при умові впровадження соціально-поведенкових обмежень. *Практичне значення одержаних результатів* полягає у можливості використання розроблених рекомендацій для самостійного аналізу можливості впровадження таргету в галузі обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання в Україні. *Висновки та перспективи подальших дослідження.* Таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання на забезпеченні угодо-договірної стабільності між партнерами передбачає дотримання режиму плаваючих, але стійких відносин (залежно від умов соціально-поведінкових обмежень), коливання яких слугують основним буфером від впливу зовнішніх шоків на економіку України в цілому. Подальші авторські дослідження будуть спрямовані на визначення доцільності таргет-процедур в податковому середовищі та виявлення перспектив впровадження таргет-інструментів для цільової взаємодії з різними аудиторіями адміністрування податкових платежів.

Ключові слова:

таргет, цільова аудиторія, обліково-фінансова взаємодія, поведінкові обмеження, пандемія.

TARGETING ACCOUNTING AND FINANCIAL INTERACTION OF BUSINESS ENTITIES

Formulation of the problem. The study is devoted to the interaction of the interests of business entities and the interests of subjects of the corporate environment, as well as determining the possibility of targeting accounting and financial activities in the business environment, taking into account the social constraints associated with the COVID-19 pandemic. *The purpose of the article* is to study the processes of the possibility of targeting accounting and financial interaction of business entities in various conditions of the development of the business environment. *The subject of the research* is the accounting and financial interaction of business entities both within the country and abroad in the context of the introduction of various social and behavioral restrictions on doing business. *The hypothesis of the study* – the definition of specific

¹ Ліхоносова Ганна Сергіївна, д-р екон. наук, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Likhonosova Ganna, Doctor of Economic Sciences, Professor of Finance, accounting and taxation Department National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-6552-8920

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

target categories of accounting and financial interaction of the subjects of state subsidies will provide a specific algorithm for determining the feasibility of implementing some business initiatives and reducing others, precisely in the context of the introduction of social and behavioral restrictions associated with the COVID-19 pandemic. *Methods used in the study:* system analysis, economic and statistical methods, information processing, method of logical generalization of results, expert assessments, etc. *Presentation of the main material.* The article examines the conditions for targeting accounting and financial interaction of business entities, designed to use the factors of competitiveness that were underutilized in the past period in the business environment. This systematization pursues the goal on the part of the state to introduce a system of economic incentives, changes in macroeconomic parameters (reduction of inflation, emphasis on attracting long-term money to the economy, growth of business activity and private investment, changes in the structure of budget expenditures), and on the part of the state entities themselves – situational assessment their own capabilities and threats, subject to the introduction of social and behavioral restrictions. *The practical significance of the results* obtained lies in the possibility of using the developed recommendations for an independent analysis of the possibility of introducing a target in the field of accounting and financial interaction of business entities in Ukraine. *Conclusions and prospects for further research.* Targeting accounting and financial interaction of business entities to ensure contractual stability between partners provides for compliance with the regime of floating, but stable relations (depending on the conditions of socio-behavioral restrictions), the fluctuations of which serve as the main buffer against the impact of external shocks on the economy of Ukraine as a whole. Further research will be aimed at determining the feasibility of target procedures in the tax environment and identifying the prospects for the introduction of target tools for targeted interaction with various audiences for administering tax payments.

Key words:

target, target audience, accounting and financial interaction, behavioral restrictions, pandemic.

ТАРГЕТИРОВАНИЯ УЧЕТНО-ФИНАНСОВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Постановка проблемы. Исследование посвящено взаимодействию интересов субъектов хозяйствования и интересов субъектов корпоративной среды, а также определению возможности проведения таргетирования учетно-финансовой деятельности в бизнес среде с учетом социальных ограничений, связанных с пандемией COVID-19. *Целью статьи* является исследование процессов возможности таргетирования учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования в различных условиях развития бизнес-среды. *Предмет исследования* – учетно-финансовое взаимодействие субъектов хозяйствования как внутри страны, так и за ее пределами в условиях внедрения различных социально-поведенческих ограничений по ведению бизнеса. *Гипотеза исследования* – определение конкретных целевых категорий учетно-финансового взаимодействия субъектов госоподарования предоставит конкретный алгоритм определения целесообразности реализации одних бизнес инициатив и сокращения других, именно в условиях внедрения социально-поведенческих ограничений, связанных с пандемией COVID-19. *Методы, использованные в исследовании:* системный анализ, экономико-статистические методы, обработки информации, метод логического обобщения результатов, экспертных оценок и др. *Изложение основного материала.* В статье исследованы условия таргетирования учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования, призванные задействовать факторы конкурентоспособности, которые были недоиспользованы в прошлом периоде в бизнес-среде. Такая систематизация преследует цель со стороны государства внедрение системы экономических стимулов, изменения макроэкономических параметров (снижение инфляции, акцент на привлечение в экономику длинных денег, рост деловой активности и частных инвестиций, изменения в структуре расходов бюджета), а со стороны самих субъектов госоподарования – ситуационное оценивания собственных возможностей и угроз при условии внедрения социально-поведенческих ограничений. *Практическое значение полученных результатов* заключается в возможности использования разработанных рекомендаций для самостоятельного анализа возможности внедрения таргету в области учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования в Украине. *Выводы и перспективы дальнейшего исследования.* Таргетирования учетно-финансового взаимодействия субъектов хозяйствования на обеспечении договорной стабильности между партнерами предусматривает соблюдение режима плавающих, но устойчивых отношений (в зависимости от условий социально-поведенческих ограничений), колебания которых служат основным буфером от воздействия внешних шоков на экономику Украина в целом. Дальнейшие авторские исследования будут направлены на определение целесообразности таргет-процедур в налоговой среде и выявление перспектив внедрения таргет-инструментов для целевого взаимодействия с различными ауди-

торіями администрування налогу вих платежів.

Ключевые слова:

таргет, целевая аудиторія, учетно-финансовая взаємодія, поведінкові обмеження, пандемія.

Постановка проблеми. Взаємодія з господарської середовищем відіграє значну роль не тільки для ефективної діяльності, а й для самого існування підприємства. У зв'язку зі зміною суспільно-економічної формації і розвитком інформаційних підприємницьких технологій в Україні істотно змінюється господарська середовище і до першочергових завдань керівників підприємств відносяться моніторинг динаміки і середовища і позиціонування підприємства з урахуванням динаміки соціально-поведінкових обмежень, накладених всесвітньою пандемією COVID-19. Особливе значення це має в умовах, коли окремі елементи бізнес середовища проявляють агресивність по відношенню до суб'єктів господарювання.

Необхідно враховувати інтереси інших господарюючих суб'єктів, їхні плани відносно розвитку та шляхів фінансування підприємства, можливість агресивних намірів, аж до досягнення екстремуму бізнес агресивності.

Відповідним інструментом досягнення такого екстремуму є таргетинг (таргетування, орієнтування) – спеціалізований параметр, який, як правило, застосовується в інтернет-технологіях для демонстрації рекламної кампанії тільки цільової аудиторії, виділеної певними заданими критеріями, наприклад, стать, вік, інтереси, розмір доходу, географія та ін.

В ринкових технологіях таргетинг ґрунтується на використанні передових інформаційних технологій і можливостей для масштабного збору відомостей про цільову аудиторію. Наприклад, при просуванні в соціальній мережі для забезпечення варіантів таргетування реклами використовуються персональні дані, що публікуються користувачами в профілях соціальних мереж.

У пошукових системах для фільтрації показів використовуються відомості про споживацький інтерес користувача, IP-адреси користувачів, тип пристрою доступу в інтернет, типу браузеру, а також поведінкові дані споживача, включаючи історію

пошукових запитів і відвідувань різних сайтів.

Залежно від цілей і завдань по просуванню продуктів, застосовується цілепокладання за різними параметрами:

- Гео-таргетинг. Обрання цільових сегментів строго в заданих регіонах. Наприклад, для сайту локального бізнесу не потрібні відвідувачі з усього світу, а тільки місцеві жителі – потенційні покупці;

- Часовий таргетинг. Пошук потенційних споживачів в строго певні години доби. Застосовується для економії інуючого бюджету на споживання у випадках, коли відомо, в який саме час потенційні клієнти відвідують інтернет;

- Демографічний таргетинг. Використовується у випадках, коли товари та послуги призначені для окремих соціальних верств суспільства - тільки жінки, молоді або дорослі люди, рівень освіти або доходів;

- Тематичний таргетинг. Націленість на аудиторію, об'єднану загальними інтересами, але є споживачами цілого ряду товарів і послуг. Це можуть бути спільноти рибалок і мисливців, садівників, любителів кішок так далі.

Основне завдання орієнтування в цільових запитах споживачів – підвищити ефективність просування при одночасному зниженні бюджетів і максимально адресно донести необхідне повідомлення до потенційного клієнта.

В обліково-фінансовій діяльності суб'єктів господарювання більше розповсюдження має інфляційне таргетування, під яким розуміється режим грошово-кредитної політики, при якому виконані наступні умови:

- національний банк публічно оголошує середньострокові цільові показники інфляції, які він має намір досягти;

- цінова стабільність визнається першочерговою метою монетарної політики.

- схема прийняття рішень щодо встановлення конкретних параметрів для інструментів грошово-кредитної політики включає не тільки валютний курс або гро-

шові агрегати, але і інші макроекономічні показники;

- органи державного управління грошовими потоками постійно інформують громадськість про свої рішення, їх причини та можливі наслідки;

- національний банк несе відповідальність перед суспільством за зобов'язаннями, пов'язаними з досягненням цільових показників інфляції.

Однак, в наведеному визначенні інфляційного таргетування реальний випуск грошей в якості цільового показника не згадується. Але в дискусіях питання про вплив інфляційного таргетування на економічне зростання обговорюються постійно. Як контраргументи зазвичай вказують, що, концентруючись на цілі утримання інфляції, національний банк може допускати надмірно високу волатильність реального випуску або валютного курсу, а також підтримувати надмірно високі процентні ставки, що може негативно позначатися на інвестиціях і в кінцевому рахунку – на економічному зростанні країни в цілому.

Виходячи з цього, таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання має здійснити маневр, покликаний задіяти фактори конкурентоспроможності, які були недовикористані в минулому періоді в бізнес-середовищі. Окрім наявності природних ресурсів і великого внутрішнього ринку - чинників конкурентоспроможності, задіяних в колишньої моделі економічного зростання, - це ще і щодо високої якості людського капіталу, і певний науковий потенціал. Такий маневр має на увазі, з одного боку, дещо іншу систему економічних стимулів, зміни макроекономічних параметрів (зниження інфляції, акцент на залучення в економіку довгих грошей, зростання ділової активності та приватних інвестицій, зміни в структурі витрат бюджету), а з іншого – оновлення соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шок платоспроможного попиту являє собою один з ключових чинників зниження промислового виробництва. Експерти МВФ зазначають [1], що споживачі зменшують свої витрати на тлі зниження доходів, страху зараження вірусом або під-

вищення невизначеності. Це призводить до зменшення попиту на продукти і послуги в багатьох секторах економіки і промисловості, зокрема.

За оцінкою ОЕСР [2], загальний споживчий попит на товари і послуги може скоротитися на одну третину в більшості розвинених країн після застосування всього комплексу карантинних заходів. Величина падіння попиту залежить від особливостей країни і сектора економіки. Так, закриття магазинів і обмеження на пересування спричинять практично повне падіння споживчого попиту на автомобілі, одяг, взуття, предмети меблів. При цьому витрати на предмети першої необхідності залишаться незмінними.

Всесвітній банк відзначає [3], що пандемія COVID-19 вплинула на попит і пропозицію в області видобутку корисних копалин. Падіння попиту і розриви виробничо-збутових ланцюжків привели до падіння цін на енергоносії на 18,4% в першому кварталі 2020 р

- Ціни на нафту в березні знизилися на 50% в порівнянні з показниками січня 2020 року (падіння цін на нафту обумовлене зниженням попиту в таких областях, як транспорт і подорожі, оскільки сукупно дві сфери забезпечують близько 2/3 попиту);

- Газ подешевшав на 12% в США і 25% в Європі;

- Інші види корисних копалин, які впали в ціні: вугілля (від 5% до 17%); мідь і цинк (15%); залізна руда (7%); платина (23%).

Зниження цін призводить до повної або часткової зупинки діяльності в сфері добувної промисловості: наприклад, на даний момент видобуток на 15% мідних копальнях і 20% цинкових рудниках повністю або частково зупинена.

Падіння попиту на електроенергію є ще одним непрямим доказом спаду економічної активності.

Виробничо-збутові ланцюжки змушені адаптуватися до мінливої ситуації в режимі реального часу. За даними Всесвітнього економічного форуму [4], зростання попиту на індивідуальні захисні засоби і апарати ШВЛ привів до переобладнання виробничих підприємств.

За прогнозами Всесвітнього економічного форуму [4], поточна криза сприятиме ширшому впровадженню робототехніки і штучного інтелекту в виробничо-збутові ланцюжки. Подібні технології знизять участь людей у процесах виробництва і збуту, зменшать ризик передачі інфекції і залежність від кадрових ресурсів, дозволять швидко адаптуватися до раптового скорочення або збільшення попиту.

В результаті порушення виробничо-збутових ланцюжків стали звучати заклики до перегляду існуючих економічних моделей. Керівництво ряду розвинених країн пропонує компаніям обмежити практику передачі виробничих функцій на зовнішній підряд. Подібні заклики до налагодження «суверенних» виробничо-збутових ланцюжків призводять до ризику зниження диверсифікації поставок і зменшення можливостей для економік, що розвиваються, де зараз розташовано багато виробничі підприємства.

За оцінками Міжнародної організації праці [5], заходи протидії COVID-19 вплинули майже на 2,7 млрд працівників по всьому світу, що відповідає близько 81% всієї світової робочої сили. Криза призвела до безпрецедентного зниження економічної активності і робочого часу: у другому кварталі 2020 р очікується зниження робочих годин на 6,7%, що еквівалентно 195 млн робочих з повною зайнятістю (при 48-годинному робочому тижні).

За класифікацією Міжнародної організації праці промисловість входить в число галузей, де співробітники найбільшою мірою постраждали від наслідків кризи. У цій сфері задіяно 463 млн осіб або 13,9% від загальної кількості працівників в світі. Карантинні заходи, закриття магазинів, скасування замовлень і зменшення заробітних плат знижують споживчий попит, що безпосередньо відбивається на положенні робочих промислового сектора.

Негативні наслідки COVID-19 призводять до шоку пропозиції. Експерти МВФ вважають, що, з точки зору робочої сили, це також виражається в зменшенні пропозиції праці в зв'язку зі збільшенням смертності, нездужанням працівників, невиходом на роботу по ряду інших причин, напри-

клад, у зв'язку з необхідністю займатися дітьми в умовах закриття шкіл. Зниження попиту і пропозиції призводить до падіння доходів підприємств, які змушені вживати жорсткі заходи, пов'язані зі скороченням заробітних плат і звільненням працівників.

Згідно з доповіддю Конференції ООН з торгівлі та розвитку (англ. United Nations Conference on Trade and Development) [6], падіння споживчого попиту стане ключовим фактором зменшення інвестицій. Досвід світової фінансової кризи 2008 р показує, що прямі іноземні інвестиції реагують на зміни ВВП із запізненням: скорочення прямих іноземних інвестицій досягла максимального рівня в 35% в 2009 р. При цьому, найбільший вплив криза зробила саме на розвинені країни.

Метою статті є дослідження процесів можливості таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання в різних умовах розвитку бізнес-середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від ситуації 2008 р наслідки пандемії COVID-19 можуть бути істотно гірше з кількох причин. По-перше, криза може мати більший радіус дії, впливаючи на прямі іноземні інвестиції і капітальні витрати компаній не тільки розвинених, але і країн, що розвиваються. По-друге, ефект запізнення прямих іноземних інвестицій може бути менш істотним, оскільки шок споживчого попиту супроводжується вимушеним завершенням і відстрочкою інвестиційних проектів. По-третє, в разі виникнення кризи у фінансовому секторі, підприємства не зможуть виконувати свої фінансові зобов'язання, що призведе до падіння світових інвестиційних потоків в результаті «ефекту доміно».

Закриття комерційних і виробничих підприємств, а також будівельних майданчиків негайно викликає відстрочку реалізації інвестиційних проектів. Підприємства продовжать нести деякі інвестиційні витрати (наприклад, фіксовані поточні витрати), але станеться відмова від витрат за іншими пунктами. Поява нових інвестиційних проектів, найімовірніше, буде відкладено, а процеси злиття і поглинання сповільняться.

За оцінками ОЕСР [7], що негативні наслідки поширення COVID-19, а також комплекс заходів, що вживаються державами, знизить світової потік прямих іноземних інвестицій на 40%. На думку експертів ОЕСР, при самому птмістичном сценарії падіння прямих іноземних інвестицій складе не менше 30%. Очікується, що це буде найбільше зниження прямих іноземних інвестицій за два останніх десятиліття.

Пандемія і заходи протидії, які приймають держави, вплинуть на різні сфери економіки, що безпосередньо позначиться на прямі іноземні інвестиції. Зокрема, інформаційний Дайджест. Вплив пандемії COVID-19 на промисловість і екологію і комунікаційний сектора, ймовірно, збільшать доходи, в той час як промислове виробництво і видобувну промисловість очікує скорочення прибутку.

Промисловість виявилася особливо вразливою перед викликаним коронавірусів кризою в силу того, що основна частина співробітників в секторі зайнята безпосередньо на виробництві, і роботу часто важко або не можна виконувати віддалено. Крім того, з огляду на специфіку галузі, не завжди в принципі можливо забезпечити соціальне дистанціювання на робочих місцях на виробничих підприємствах, складах, в логістиці і т. д. Негативний вплив кризи особливо проявилось в енергетичній, автомобільної та авіаційній галузях. Через епідемію COVID-19 по всьому світу виробники автомобілів, електроніки і літаків стикаються з проблемами, пов'язаними доступністю сировини і комплектуючих.

У секторі електроніки компанії-виробники смартфонів і побутової техніки почали скорочувати виробничі операції і відклали випуск нової продукції через розірваних ланцюжків поставок. Електронна промисловість значно постраждала через пандемію COVID-19, оскільки на частку Китаю, епіцентру епідемії, припадає близько 85% від загальної вартості вироблених компонентів, що використовуються в смартфонах, і майже 75% - в телевізорах.

Все критично важливі елементи, такі як плати, дисплеї, LED-чипи, пристрої пам'яті імпортується з Китаю.

Китай також забезпечує значну частку світового ринку компонентів для автомобільної промисловості, фармацевтичних препаратів, одягу.

Більшість китайських заводів були протягом тривалого часу закриті, в результаті постачальники значно збільшили ціни на комплектуючі. Це негативно позначилося на секторі виробництва електроніки і автомобілебудування по всьому світу. Але найбільшу загрозу в зв'язку з цим представляє не короткостроковий збиток, а потенційне довгострокове порушення ланцюжків постачань.

У Європі більшість автомобільних компаній і виробників електроніки тимчасово закрили свої заводи або мінімізували випуск продукції, що призвело до збитків для світової торгівлі.

Попит на продукцію літакобудування також падає на тлі кризи в авіаіндустрії в цілому, пов'язаного з припиненням авіасполучення по всьому світу.

Криза зачепила і сировинний сектор. Нафтові котирування негативно відреагували на поширення коронавіруса.

Сьогодні нафта продовжує дешевшати через побоювання інвесторів, що зберігається надлишок пропозиції призведе до вичерпання потужностей для зберігання сировини і викличе новий обвал цін на ф'ючерси.

У всіх секторах промисловості спостерігаються схожі проблеми: зниження попиту, нестача персоналу, обмежена пропозиція і примусове закриття підприємств – все це стримує виробництво. Крім того, виробники зіткнулися з серйозними збоями в глобальній ланцюжку поставок [8].

Ситуація із всесвітньою пандемією з визначеністю продемонструвала, що Україна знаходиться на новому переломному етапі соціально-економічного розвитку. В значній мірі вичерпані можливості колишньої моделі зростання економіки, що спиралася на швидке розширення внутрішнього попиту. Нова модель розвитку передбачає більш інтенсивного використання всіх ресурсів і резервів продуктивності праці. Разом з тим, і цілі соціально-економічного розвитку, і його умови виглядають зовсім

інакше, ніж вони виглядали до виникнення соціально-поведінкових обмежень у світі.

Тоді перед країною стояло завдання: в економічному плані - виходу з трансформаційної спаду, а в соціальному - подолання бідності, якої було охоплено понад третину населення країни. Тепер завдання у виході на траєкторію стійкого і збалансованого зростання з метою модернізації і надзодоганяючого розвитку, переходу до інноваційної стадії економічного розвитку і створення відповідної їй інфраструктури пост-індустріального суспільства. Саме тому новий тип обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання має базуватися на двох підставах: новій моделі економічного зростання та новій стилістиці соціальної політики.

Очевидно, що нова стилістика соціальної політики неможлива без сталого економічного зростання. Для реалізації стратегічних цілей Україні необхідний не просто економічне зростання, але досить високі його темпи - не менше 5% на рік, помітно перевищують темпи зростання розвинених країн. Однак Україні наразі необхідний не просто економічне зростання, але економічне зростання певної якості. Країна не може жити майже виключно за рахунок експорту сільськогосподарських ресурсів не тільки в силу того, що нестабільність цін на них зумовлює нестійкість розвитку, а й тому, що в цьому випадку вона приречена на все більшу технологічне та інституційне відставання.

Отже, таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання має здійснити маневр, покликаний задіяти фактори конкурентоспроможності, які були недовикористані в минулому періоді в бізнес-середовищі. Такий маневр має на увазі, з одного боку, дещо іншу систему економічних стимулів, зміни макроекономічних параметрів (зниження інфляції, акцент на залучення в економіку довгих грошей, зростання ділової активності та приватних інвестицій, зміни в структурі витрат бюджету), а з іншого – оновлення соціальної політики.

Поряд з безумовна реалізація своїх традиційних завдань, спрямованих на підтримку найбільш незахищених груп насе-

лення, нова соціальна політика повинна по-вніше враховувати інтереси тих верств суспільства, які здатні реалізувати потенціал інноваційного розвитку. Вона покликана створювати комфортні умови для реалізації такого потенціалу і відповідати більш високим соціальним стандартам. З економічної точки зору - це представники середнього класу, доходи і соціальні установки яких дозволяють їм вибирати моделі трудової поведінки та споживання. З культурної точки зору - це люди з вищою освітою, які стосуються креативного класу (щонайменше, потенційно) [9]. Такий підхід не означає відмови від боротьби з бідністю, яка залишається серйозним викликом соціальної стабільності, але дозволяє збалансувати цей напрям зусиллями, пов'язаними з цілями розвитку. Все це диктує необхідність нової моделі зростання, формує «економіку пропозиції».

Перш за все, повинні бути уточнені пріоритети і цілі в сфері макроекономіки і державних фінансів. Послідовна орієнтація на зниження інфляції дозволить змінити механізм пропозиції грошей, підвищить схильність до заощаджень і довгострокового інвестування, знизить залежність економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків. Нові бюджетні правила покликані знизити негативний вплив незбалансованості у зовнішній торгівлі на державні фінанси і макроекономічну стабільність. У фінансовому регулюванні необхідна система завчасного попередження виникнення дисбалансів.

Інший інструмент такої моделі зростання – цілеспрямовані зусилля по зняттю інституційних бар'єрів для соціально-економічного зростання. В умовах швидкої зміни технологій держава в економіці має займатися не вибором «популярних» галузей і компаній, не підтримкою їх прискореного зростання, а поліпшенням ділового клімату, підвищенням інвестиційної привабливості країни, розвитком конкурентного середовища, розробкою та реалізацією правил поведінки та такому ринку. Цей підхід не виключає створення державних інститутів розвитку. Однак їх діяльність повинна бути вписана в роботу конкурентних ринків, а не підминати їх під себе; сприяти ринковому перерозподілу ресурсів,

а не пропонувати альтернативи такому розподілу.

В рамках такого напрямку пропонується розробити інституційну стратегію обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання, спрямовану на поліпшення ділового клімату [10]. Вона повинна допомогти усунення критичних перешкод, в найбільшій мірі стримують економічне зростання. До них відносяться, зокрема, високі бар'єри для узгодженості та взаємодії фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, входу на багато ринків, надмірне нерівність прав ринкових агентів, корупція тощо.

Для зняття цих перешкод необхідне посилення законодавчого захисту конкуренції, зміна мотивацій державного апарату, різке скорочення функцій державних органів з контролю бізнесу з переведенням їх в область громадянського інформаційного та сервісного сегменту. Перехід від економіки попиту до економіки пропозиції неможливий без зростання ділової активності, внутрішньої конкуренції та узгоджених шляхів обліково-фінансової взаємодії, здатних підвищити еластичність пропозиції на внутрішньому ринку. Тільки в цьому випадку буде досягнуто успіху в зниженні інфляції та механізм кредитних ставок запрацює на стимулювання.

Звідси, тільки високий рівень конкуренції може створити реальний попит на інновації, стимулювати трансформацію економіки в інноваційну. Значні зусилля в рамках нової моделі зростання повинні бути зосереджені в області диверсифікації експорту, інтеграції суб'єктів господарювання в міжнародні виробничі ланцюжки, забезпеченні реальної двосторонньої відкритості економіки.

Ще один виклик в галузі узгодженості взаємодії суб'єктів господарювання в умовах соціально-поведінкових обмежень – політика залучення робочої сили і перерозподілу робочої сили між секторами економіки та економічними територіями.

Таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання саме передбачає орієнтацію на постіндустріальну економіку - економіку завтрашнього дня. В її основі сервісні галузі, орієнтовані на

розвиток людського капіталу: освіта, медицина, інформаційні технології, медіа, дизайн, «економіка вражень» тощо. Саме такі напрями розвитку економіки здатні формувати креативний клас – фахівців творчої взаємодії, що створюють інновації навіть в процесі своєї звичайної діяльності. Саме вони будуть забезпечувати вирішальні конкурентні переваги в змаганні економічних інструментів зростання XXI століття. Як показує новітня економічна історія, породження інновацій креативним класом відбувається відносно незалежно від інституційного середовища, в рамках організацій і мереж самого різного типу.

Це вимагає якісно іншого підходу до всіх галузей, пов'язаними з розвитком людського капіталу. Україна має певні переваги над країнами близького рівня розвитку в області формування людського капіталу – національні системи освіти і культури поки ще знаходяться серед лідерів. Однак цей ресурс необачно витрачається: стійка тенденція недофінансування цих систем (як бюджетного, так і приватного) і швидка деградація фундаментальної науки, яка виступає драйвером професійної освіти, можуть привести Україну до втрати цих переваг. Завдання відновлення і закріплення порівняльних переваг в галузі освіти і культури є першочерговим для стратегії соціально-економічного розвитку України як з позиції забезпечення економічного зростання, так і для стійкості соціальної політики.

Ключовою особливістю інструментів соціального розвитку є спирання на самоорганізацію та самодостатність фахових співтовариств. Спільноти професіоналів творчої праці – інженерів, вчених, педагогів, лікарів, юристів, виступають гарантом якості соціальних і державних послуг, професійного рівня виробництва в різних галузях економіки.

Сприяння формуванню фахових співтовариств, передача їм значної частини контролю-наглядових повноважень та оцінювання якості, їх активну участь у розробці соціально-економічної політики України в поточному десятилітті. Необхідний внесок держави в формування класу креативних фахівців – конкурентоспроможна оплата праці в бюджетному секторі. Нага-

льним завданням сьогодення є державний «ефективний контракт» з лікарями, викладачами університетів, працівниками соціально-культурної сфери.

Відставання України від низки розвинених країн, що розвиваються в області організації середовища та систем, що підтримують людський капітал (урбаністика, екологія, транспорт, інформаційний простір, медицина, соціальна допомога, сучасна освіта), значно перевищує відставання в сфері матеріального виробництва та промислових технологій. Наприклад, урбаністичне планування в Україні вимагає швидкої зміни підходів до організації, планування і зміни міського середовища (міста, зручні для життя). Саме в області людського капіталу зосереджені, якщо не брати до уваги природні багатства, основні соціально-економічні переваги України в глобальній економіці. Поки цей ресурс необачно витрачається: Україна є постачальником ідей та розробок для інших країн. В майбутньому конкуренція між країнами за людей, технологій та ідей, що формуються ними стане значно гострішою, ніж конкуренція за фінансові та природні ресурси, тому подолання відставання в цих областях стає особливо актуальним. Щоб не програти в такій формі конкуренції можливо лише створивши середовище, сприятливе для життя і розвитку людини, причому в особливій мірі для найбільш активної, творчої, заповзятливої частини населення. Це середовище має сприяти прояву ініціативи. Зрозуміло, при цьому неприпустимо нехтування потребами тих, кому з об'єктивних причин потрібно турбота суспільства. У цій області також необхідні і можливі кардинальні зрушення на основі більш цілеспрямованого і раціонального використання коштів, поєднання державних гарантій з приватною ініціативою і благодійною діяльністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень Економічні механізми соціальної сфери повинні бути налаштовані на підтримку конкуренції в інтересах споживачів послуг, а не на дискримінацію волонтерства та недержавних організацій. В кінцевому рахунку, метою державної соціально-економічної політики є підвищення добробуту, тобто сприяння збільшенню

тривалості необтяженої хворобами соціально благополучного життя, до зростання задоволеності громадян життям. Розвинуті країни вже інкорпоровали показники задоволеності життям в основні механізми економічної політики, в критерії оцінки роботи державного апарату.

Таким чином, таргетування обліково-фінансової взаємодії суб'єктів господарювання на забезпеченні угодо-договірної стабільності між партнерами передбачає дотримання режиму плаваючих, але стійких відносин (залежно від умов соціально-поведінкових обмежень), коливання яких слугують основним буфером від впливу зовнішніх шоків на економіку України в цілому. Це означає, що в разі появи негативних зовнішніх шоків (наприклад, зменшення попиту на продукцію українського експорту або погіршення умов торгівлі) помірне зниження попиту всередині країни та знецінення гривні дасть змогу зберегти конкурентоспроможність українського експорту та пом'якшить негативний вплив на обсяги виробництва і рівень зайнятості. Проте, у разі реалізації позитивних зовнішніх шоків укріплення гривні запобігатиме "перегріву" економіки та високій інфляції.

Подальші авторські дослідження будуть спрямовані на визначення доцільності таргет-процедур в податковому середовищі та виявлення перспектив впровадження таргет-інструментів для цільової взаємодії з різними аудиторіями адміністрування податкових платежів.

Література

1. Гопинат Г. Обмеження негативних економічних наслідків коронавірусу за рахунок великих адресних заходів політики. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/03/09/blog030920-limiting-the-economic-fallout-of-the-coronavirus-with-large-targeted-policies>
2. Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity. [Електронний ресурс]. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126496-evgsi2gmqj&title=Evaluating_the_initial_impact_of_COVID-19_containment_measures_on_economic_activity
3. The World Bank Group's Response to the COVID-19 (coronavirus) Pandemic. [Елект-

ронний ресурс]. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33624/CMO-April-2020.pdf>

4. Who will be the winners in a post-pandemic economy? [Електронний ресурс]. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/post-pandemic-economy-favour-fastest-movers/>

5. ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Second edition Updated estimates and analysis [Електронний ресурс]. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf

6. Zhan J. Impact of the COVID-19 pandemic on global FDI and GVCs: updated analysis. *Investment trends monitor*. 2020. March. P. 1–5.

7. Zhan J. The COVID-19 crisis and its impact on foreign investment policies. *Investment trends monitor*. 2020. Issue 23. P. 1–28.

8. Ліхоносова Г.С., Чаплигін І. К. Концепція систематизації фінансових результатів підприємства: обліково-аналітичні аспекти забезпечення. *Часопис економічних реформ*. 2021. №1(41). С. 58–66.

9. Adžić S., Al-Mansour J. Business analysis in the times of COVID-19: Empirical testing of the contemporary academic findings. *Management Science Letters*. 2021. Vol. 11. P. 1–10.

10. Vojtkoa V., Rol L., Plevn V. System dynamics model of crises in small and medium enterprises. *Economic Research*. 2019. Vol. 32. №1. Pp. 168–186.

References

1. Gopinat, G. (2020). Limiting the negative economic impact of the coronavirus through large targeted policy measures. Retrieved from: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2020/03/09/blog030920-limiting-the-economic-fallout-of-the-coronavirus-with-large-targeted-policies>.

2. Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity. (2020). Retrieved from: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126496-evgsi2gmqj&title=Evaluating_the_initial_impact_of_COVID-19_containment_measures_on_economic_activity

3. The World Bank Group’s Response to the COVID-19 (coronavirus) Pandemic. (2020). Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33624/CMO-April-2020.pdf>

4. Who will be the winners in a post-pandemic economy? (2020). Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/post-pandemic-economy-favour-fastest-movers/>

5. ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Second edition Updated estimates and analysis. (2020). Retrieved from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf

6. Zhan, J. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on global FDI and GVCs: updated analysis. *Investment trends monitor*, 1–5.

7. Zhan, J. (2020). The COVID-19 crisis and its impact on foreign investment policies. *Investment trends monitor*, 23, 1–28.

8. Likhonosova, G., Chaplygin, I. K. (2021). The concept of systematization of financial results of the enterprise: accounting and analytical aspects of support. *Time description of economic reforms*, 1(41), 58–66.

9. Adžić, S., Al-Mansour, J. (2021). Business analysis in the times of COVID-19: Empirical testing of the contemporary academic findings. *Management Science Letters*, 11, 1–10.

10. Vojtkoa, V., Rol, L. and Plevn, V. (2019). System dynamics model of crises in small and medium enterprises. *Economic Research*, 32 (1), 168–186.

Стаття надійшла до редакції : 11.07.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ліхоносова Г. С. Таргетування обліково-фінансової взаємодії суб’єктів господарювання / Г. С. Ліхоносова // Часопис економічних реформ. – 2021. – №3 (3). – С. 48–57.

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПРОМИСЛОВОСТІ²

DOI: 10.32620/cher.2021.3.07

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком податкової політики є формування податкового потенціалу, що включає створення умов для активізації підприємницької діяльності, формуванню активних суб'єктів розвитку, розширенню джерел податкових надходжень, стимулюванню інноваційно-інвестиційної активності. Водночас в Україні відсутність системних напрямків податкового стимулювання інноваційної діяльності в законодавстві й практиці застосування податкових інструментів суттєво стримує розвиток інноваційного потенціалу економіки та знижує рівень її конкурентоспроможності. Основою удосконалення податкової політики в контексті інноваційного розвитку є інституційна складова. *Мета дослідження* полягає у визначенні перспективних інституційних аспектів формування податкового потенціалу у промисловості. *Методологічною основою* дослідження стали аналітичні огляди, нормативно-правові акти, сучасні науково-прикладні дослідження в інноваційній сфері. В проведених дослідженнях використані методи діалектики, способи і принципи наукового пізнання, інструменти економічного аналізу для обґрунтування пропозицій щодо формування інституційних засад формування податкового потенціалу. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що податкова політика, яка спрямована на розвиток інноваційної діяльності, багато в чому визначає економічну зацікавленість підприємств промисловості у впровадженні нових технологій, оскільки фінансові ресурси, які вивільняються із податкового потенціалу підприємства, можуть бути спрямовані на його інноваційно-інвестиційну активність. *Виклад основного матеріалу.* Стратегічним завданням управління податковим потенціалом визначено збільшення та зміцнення податкової бази за допомогою стимулювання інвестиційно-інноваційної активності; підтримки підприємств з метою розвитку виробництва та збільшення обсягів випуску продукції. Податковий потенціал розглянуто в контексті інституційно-інноваційних проєктів та смарт-спеціалізації. Здійснено оцінку перспективності використання різних податкових інструментів згідно з поточним станом та необхідністю здійснення переходу до адаптивного управління податковим потенціалом промисловості. *Оригінальність та практична значимість* підтверджується запропонованими науково-методичними підходами до управління податковим потенціалом в контексті інноваційного розвитку. *Висновки та перспективи подальших досліджень.* Заходи щодо росту податкового потенціалу мають включати розширення податкової бази за рахунок не тільки наявних резервів, але й створення нової бази за рахунок розвитку інноваційного потенціалу. Реалізація відповідної інституційної стратегії має бути спрямована не на просту максимізацію податкових надходжень, а на розвиток інвестиційно-інноваційного потенціалу з встановленням пільгових умов для розвитку пріоритетних проєктів. Подальші дослідження будуть спрямовані на аналіз особливостей використання податкового інструментарію в рамках конкретних інституційно-інноваційних проєктів розвитку економіки.

Ключові слова:

податковий потенціал, інноваційна політика, інвестиції, інститути, податкові інструменти.

¹ Омеляненко Віталій Анатолійович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування, провідний науковий співробітник науково-дослідного сектору, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна.

Omelyanenko Vitaliy, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Business Economics and Administration Department, Leading Researcher of R&D Sector, Sumy State Makarenko Pedagogical University, Sumy, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-0713-1444

e-mail: omvitaliy@gmail.com

² Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідного проєкту «Інноваційна складова безпеки сталого розвитку старопромислових регіонів України: стратегічні напрями інституційного забезпечення і трансферу технологій в інноваційних ландшафтах»

INSTITUTIONAL ASPECTS OF INDUSTRY TAX POTENTIAL MANAGEMENT

Formulation of the problem. The priority direction of tax policy is the formation of tax potential, which includes the creation of conditions for the intensification of entrepreneurial activity, the formation of active development actors, the expansion of sources of tax revenue, the stimulation of innovation and investment activity. At the same time, in Ukraine, the lack of systemic directions of tax incentives for innovation in the legislation and practice of tax instruments significantly hinders the development of innovation potential of the economy and reduces its competitiveness. The basis for improving tax policy in the context of innovative development is the institutional component. *The purpose of the study* is to identify promising institutional aspects of the formation of tax potential in industry. *The methodological basis of the study* were analytical reviews, regulations, modern scientific and applied research in the field of innovation. The research uses methods of dialectics, methods and principles of scientific knowledge, tools of economic analysis to substantiate proposals for the formation of institutional foundations for the formation of tax potential. *The main hypothesis* of the study was the assumption that tax policy, which is aimed at developing innovation, largely determines the economic interest of industrial enterprises in the introduction of new technologies, as financial resources released from the tax potential of the enterprise can be directed to its innovation and investment activity. *Presenting main material.* The strategic task of tax potential management is to increase and strengthen the tax base by stimulating investment and innovation activity; support of enterprises in order to develop production and increase production. The tax potential is considered in the context of institutional innovation projects and smart specialization. An assessment of the prospects for the use of various tax instruments in accordance with the current situation and the need for the transition to adaptive management of tax potential of industry. *The originality and practical significance* is confirmed by the proposed scientific and methodological approaches to the management of tax potential in the context of innovative development. *Conclusions and prospects for further research.* Measures to increase the tax potential should include expanding the tax base not only through existing reserves, but also creating a new base through the development of innovation potential. The implementation of the relevant institutional strategy should be aimed not at simple maximization of tax revenues, but at the development of investment and innovation potential with the establishment of favorable conditions for the development of priority projects. Further research will focus on the analysis of the peculiarities of the use of tax tools in the framework of specific institutional and innovative projects of economic development.

Key words:

tax potential, innovation policy, investments, institutions, tax instruments.

ИНСТИТУЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ НАЛОГОВЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Постановка проблемы. Приоритетным направлением налоговой политики является формирование налогового потенциала, что включает создание условий для активизации предпринимательской деятельности, формирования активных субъектов развития, расширения источников налоговых поступлений, стимулированию инновационно-инвестиционной активности. Вместе с тем в Украине отсутствие системных направлений налогового стимулирования инновационной деятельности в законодательстве и практике применения налоговых инструментов существенно сдерживает развитие инновационного потенциала экономики и снижает уровень ее конкурентоспособности. Основой усовершенствования налоговой политики в контексте инновационного развития является институциональная составляющая. *Цель исследования* состоит в определении перспективных институциональных аспектов формирования налогового потенциала в промышленности. *Методологической основой исследования* стали аналитические обзоры, нормативно-правовые акты, современные научно-прикладные исследования в инновационной сфере. В проведенном исследовании использованы методы диалектики, способы и принципы научного познания, инструменты экономического анализа для обоснования предложений относительно формирования институциональных принципов формирования налогового потенциала. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что налоговая политика, которая направлена на развитие инновационной деятельности, во многом определяет экономическую заинтересованность предприятий промышленности во внедрении новых технологий, поскольку финансовые ресурсы, которые высвобождаются из налогового потенциала предприятия, могут быть

направлены на него инновационно-инвестиционную активность. *Изложение основного материала.* Стратегической задачей управления налоговым потенциалом определено увеличения и укрепление налоговой базы с помощью стимулирования инвестиционно-инновационной активности; поддержки предприятий с целью развития производства и увеличения объемов выпуска продукции. Налоговый потенциал рассмотрен в контексте институционно-инновационных проектов и смарт-специализации. Осуществлена оценка перспективности использования разных налоговых инструментов согласно текущему состоянию и необходимости осуществления перехода к адаптивному управлению налоговым потенциалом промышленности. *Оригинальность и практическая значимость* подтверждается предложенными научно-методическими подходами к управлению налоговым потенциалом в контексте инновационного развития. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Мероприятия по росту налогового потенциала должны включать расширение налоговой базы за счет не только имеющихся резервов, но и создание новой базы за счет развития инновационного потенциала. Реализация соответствующей институциональной стратегии должны быть направлена не на простую максимизацию налоговых поступлений, а на развитие инвестиционно-инновационного потенциала с установлением льготных условий для развития приоритетных проектов. Дальнейшие исследования будут направлены на анализ особенностей использования налогового инструментария в рамках конкретных институционно-инновационных проектов развития экономики.

Ключевые слова:

налоговый потенциал, инновационная политика, инвестиции, институты, налоговые инструменты.

Постановка проблеми. Пріоритетним напрямком податкової політики є формування податкового потенціалу, що включає створення умов для активізації підприємницької діяльності, формуванню активних суб'єктів розвитку, розширенню джерел податкових надходжень, стимулюванню інноваційно-інвестиційної активності. Водночас в Україні відсутність системних напрямків податкового стимулювання інноваційної діяльності в законодавстві й практиці застосування податкових інструментів суттєво стримує розвиток інноваційного потенціалу економіки та знижує рівень її конкурентоспроможності. Податкова політика спрямована на розвиток інноваційної діяльності багато в чому визначає економічну зацікавленість підприємств промисловості у впровадженні нових технологій, оскільки фінансові ресурси, які вивільняються із податкового потенціалу підприємства, можуть бути спрямовані на інноваційно-інвестиційну активність. Основою системного удосконалення податкової політики в контексті інноваційного розвитку, що потребує додаткових досліджень, є інституційна складова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань щодо формування податкового потенціалу присвячено праці учених таких як: Мурзіна Е. А., Ялялієва Т. В., Шемякіна М. С. [1], Дзагоева М. Р. [2], Лаврентьєва Е. А. [3]. Податкову складову стимулювання інноваційного роз-

витку досліджували Аєшева Г.А. [4], Прокопенко О.В. [5], Ясєнова І.Б. [6]. У попередніх дослідженнях авторів [7] зроблено акцент на тому, що податкова складова має бути частиною національної інноваційної політики. Підтвердження доцільності використання податкового інструментарію в контексті проактивного інноваційного підходу знаходимо в аналітичних оглядах [8; 9; 10], присвячених зокрема підтримці інновацій з метою протидії змінам клімату. Інституційну складову формування податкового потенціалу розглянуто у ряді аналітичних публікацій [11-14], загальним висновком яких є теза про наявність суттєвих проблем в цій сфері, що стримують економічне зростання. Таким чином, питання поєднання нових підходів до формування інноваційної політики [15; 16] та визначення відповідних стратегічних аспектів формування податкового потенціалу, особливо у промисловості, є важливим завданням.

Відтак, **метою статті** є визначення перспективних інституційних аспектів формування податкового потенціалу у промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Податковий потенціал являє собою багатогранне поняття, зміст якого не можна зводити винятково до реалізації фіскальної функції в контексті максимізації надходжень у короткостроковій перспективі.

На сучасному етапі економічного розвитку податковий потенціал являє собою

комплексний інститут, який формується за участі всієї сукупності платників податків та забезпечується податковими органами.

В дослідженні [1] виділено наступні основні підходи до тлумачення сутності категорії «податковий потенціал»:

– ресурсний підхід, в основі якого лежить теза про податковий потенціал як неперервний процес акумулювання фінансових ресурсів у рамках відповідних бюджетів;

– фіскальний підхід розглядає податковий потенціал як максимальну величину суму податкових надходжень, можливу до одержання на території;

– змішаний або міжбюджетний підхід розглядає податковий потенціал не просто як джерело дохідної частини бюджету, але й гарантію реалізації за його рахунок повноцінного формування міжбюджетного регулювання з метою забезпечення соціально-економічних завдань дотаційних регіонів;

– інституціональний підхід представляє процес формування податкового потенціалу через призму податкових відносин «державо-платник податків».

З наведених підходів, на нашу думку, найбільш перспективним є саме інституціональний, що дає змогу розглянути податковий потенціал в контексті стратегічних цілей інституційної системи країни, що має бути спрямована на ресурсне забезпечення досягнення цілей сталого розвитку.

В рамках вищенаведеного та виходячи з методологічної субординації якісного та кількісного аналізу, податковий потенціал необхідно в першу чергу визначити в якісному відношенні, а потім уже звертатися до його кількісної визначеності.

У якісному відношенні податковий потенціал являє собою системне утворення, сформоване наступним характеристиками [2]:

– податковий потенціал є здатність певної сукупності суб'єктів податкових відносин сформувати масу (потік) податкових платежів за умови, що правове поле та економічна система оподаткування задані;

– податковий потенціал існує в економічному просторі і його зміст полягає в можливості відчуження частини доходів (і відповідно частини фінансових потоків) сукупності суб'єктів податкових відносин, тобто в можливості інституційно обмежити ресурсну базу процесу відтворення власності на користь ресурсної бази процесу відтворення влади, не підриваючи при цьому основи відт-

ворення власності;

– податковий потенціал являє собою складову частину фінансового потенціалу сукупності об'єктів податкових відносин, локалізованих на господарській території; формування податкового потенціалу переходить у процес реалізації економічного потенціалу території; економічний потенціал слід визначити в якості головного фактора податкового потенціалу;

– податковий потенціал визначає ресурси відтворення власності, економічного потенціалу в цілому, а виходить, і податковий потенціал наступних періодів.

Податковий потенціал необхідно розглядати також в розрізі такої класифікації:

1. Стратегічний податковий потенціал – потенційна здатність бази оподаткування приносити податкові надходження в бюджет у майбутні періоди.

2. Короткостроковий податковий потенціал – потенційна максимальна сукупність податкових надходжень у бюджет у межах одного календарного року для задоволення соціальних потреб населення.

3. Фактичний податковий потенціал – конкретна сума надходжень податків на певну календарну дату, що дозволяє аналізувати виконання короткострокового податкового потенціалу.

З точки зору стратегічного податкового потенціалу вважаємо доцільним навести завдання системи управління податковим потенціалом [6]:

1) поліпшення використаних механізмів стимулюючого впливу на підвищення ефективності суб'єктів господарювання, адекватного розширення податкової бази;

2) оптимальне співвідношення регулюючої та фіскальної функції податків (в межах повноважень органів влади відповідних рівнів);

3) ефективне використання можливостей чинного податкового законодавства з метою максимального збільшення податкового потенціалу на основі системного аналізу механізму дії податків.

Таким чином, стратегічним завданням управління податковим потенціалом є збільшення та зміцнення податкової бази за допомогою стимулювання інвестиційно-інноваційної активності промисловості; підтримки промислових підприємств з метою розвитку виробництва та збільшення обсягів випуску продукції.

На рисунку 1 показано важелі, що використовуються для підтримки інновацій. Найчастіше серед «важливих» або «досить важливих» згадуються конкурентоспроможне фінансування НДДКР, підтримка трансферу

технологій і співробітництва між промисловістю та наукою, а також податкові пільги, що впливають на податковий потенціал.

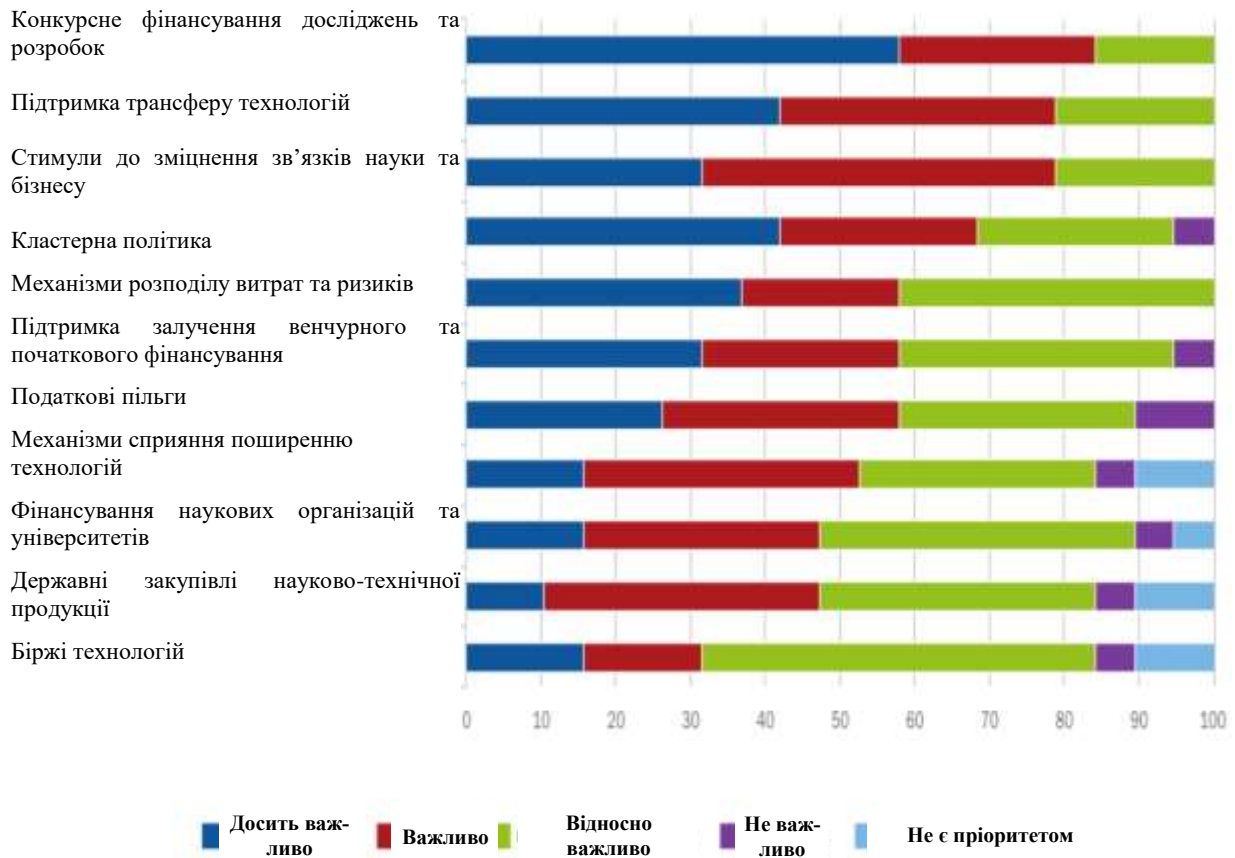

Рисунок 1 – Економічні та фінансові важелі інноваційної політики

Примітка. На діаграмі стратегічні цілі інноваційної політики розташовано за спаданням їх значимості, що визначається часткою країн, які вважають ту або іншу ціль «досить важливою» або «важливою»

Джерело: «Політика підтримки інновацій. ЄБРР» [9]

Під час розгляду податкової складової інноваційного розвитку варто враховувати ресурс фінансових потоків для формування податкового потенціалу промисловості.

З України за кордон лише за 2019 р. було направлено 6,3 млрд дол. За даними Держстату, найбільше бізнес України, що займається інвестиціями за кордоном, вкладає в науково-технічну діяльність, фінанси та страхування (за даними Держстату, понад 95,2 % за підсумками 2019 р.). Натомість кошти, що надходять до України, найчастіше спрямовуються у фінансовий сектор та видобувну промисловість. Тобто Україна стимулює технічний прогрес та промислове виробництво інших країн, тоді як сама закріплює статус сировинної економіки.

Варто підкреслити, що у 2019 р. операції round tripping (направлення резидентами за кордон коштів, які потім вертаються в країну у вигляді прямих іноземних інвестицій) оцінено в 1 млрд дол. США, що становить 34,1 % притоку прямих іноземних інвестицій в Україну (88,9 % їх обсягу – інвестиції у реальний сектор). На рисунку 2 показано відповідну інформацію про прямі іноземні інвестиції в Україну.

У доповіді Global Financial Integrity на тему «Незаконне вивезення капіталу з країн» зазначено, що за 10 років (2004–2013 рр.) з України за кордон було виведено понад 116 млрд дол. [13].

Рисунок 2 – Прямі іноземні інвестиції в Україну, млрд дол. США
 Джерело: Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010–2019 р. [14]

За оцінками голови Ради Національного банку України Б. Данилишина, зробленими за результатами аналізу фінансових потоків з 2017–2020 рр., близько 4/5 дивідендів на користь нерезидентів було виплачено в низькоподатковій юрисдикції, серед яких виділяються Кіпр і Нідерланди, що свідчить про непродуктивний відтік капіталу за межі країни. Загалом лише за останні 3,5 роки вимивання капіталу з України на користь зовнішніх кредиторів перевищило 25 млрд дол. США [11].

На підставі вказаних фактів потрібна більш складна стратегія, що ґрунтується на інституційній складовій, що буде підтримувати нові технологічні траєкторії, зокрема через податкову складову.

Одне з таких рішень запропоновано у доповіді, підготовленій економістами Університету Макгілла Isabel Galiana і Christopher Green. У ній дається оцінка можливих переваг і витрат, пов'язаних з прискореним розвитком технологій. Запропоноване експертами рішення має такий вигляд: необхідно щорічно інвестувати 100 млрд дол. у наукові дослідження у сфері розроблення радикально нових енергетичних технологій. Засоби на ці цілі можна одержати за рахунок впровадження податку на викиди двоокису вуглецю в розмірі 5 дол. за тону з подвоєнням цього

податку раз на 10 років. Це має дати ціновий «сигнал», щоб стимулювати розробку та впровадження нових технологій. Однак при цьому, за розрахунками вчених, кожен долар, витрачений на такі дослідження, надасть можливість у майбутньому уникнути приблизно 11 дол. збитків від змін клімату [8].

В аналітичному матеріалі О. Донченко [10] описано потенційний вплив на українську економіку оподаткування «CO₂-вмісту» імпортованої в ЄС продукції та сервісів, передбаченого Планом ЄС Green Deal («Зелений договір»). Актуальність цього питання обумовлюється тим, що у 2019 р. Україна експортувала товарів у ЄС на 20,8 млрд дол. (41,5 % експорту товарів), а послуг – на 4,3 млрд дол. (28,1 % експорту послуг). У цьому контексті стає необхідним запровадження податкових інструментів до негативних екстерналій, що є комплексним завданням інноваційної політики, яка, зокрема, має містити такі складові:

- мотивація бізнесу до використання більш екологічних технологій виробництва через smart-таргетування для забезпечення досягнення цілей політики й уникнення податкових режимів для «обраних»;
- під час розроблення CO₂-оподаткування держава може робити акцент

на збереженні податкової бази або прибутків підприємств через різні фіскальні механізми підтримки;

- використання більш екологічних видів транспорту шляхом стимулювання громадян завдяки виваженому і поступовому запровадженню податків, спрямованих на оптимізацію викидів;

- адресна фінансова допомога домогосподарствам з низьким добробутом для підтримки переходу на використання екологічних технологій обігріву житла та цифрових систем обліку;

- навчальний маркетинг для формування відповідної податкової культури громадян.

Податковий потенціал пропонуємо також розглянути в контексті формування умов для реалізації інституційно-інноваційних проєктів та смарт-спеціалізації, розглянутих нами у дослідженні [15].

Реалізацію інституційно-інноваційних проєктів доцільно розглядати на двох рівнях:

1) створення рамкових умов реалізації інституційно-інноваційних проєктів та суб'єктів, залучених у цей процес;

2) безпосередня реалізація інституційно-інноваційних проєктів, що ґрунтується на принципах смарт-спеціалізації, аналізі технологічної траєкторії та проєктуванні інноваційних систем.

У межах першого рівня податкову складову можемо розглянути на основі рейтингу Regional Doing Business [12], розробленого експертами Офісу ефективного регулювання BRDO, що вимірює сприятливість інвестиційного клімату в обласних центрах України за сумою балів, набраною ними в шести компонентах: започаткування бізнесу, сплата місцевих податків, оформлення земельної ділянки, приєднання до електромереж, одержання дозволів на будівництво та електронні сервіси (таблиця 1).

Таблиця 1 – Рейтинг областей за Regional Doing Business 2020

№	Регіон	Динаміка	Загальний	Підприємство	Будівництво	Земля	Електро-мережі	Податки	Е-сервіси
1	Житомирська область	2	356	79	51	73	75	50	28
2	Чернігівська область	4	348	75	74	75	51	41	32
3	Київ	1	341	77	64	68	46	39	47
4	Рівненська область	3	340	76	61	44	66	61	32
5-6	Івано-Франківська область	-4	338	80	55	63	67	32	41
5-6	Вінницька область	-4	338	71	64	70	63	41	29
7	Волинська область	1	335	75	63	59	71	44	23
8	Львівська область	-3	331	73	58	63	60	36	41
9	Дніпропетровська область	3	330	73	58	68	52	30	49
10	Донецька область	-1	329	76	56	57	61	53	26
11	Сумська область	4	328	74	50	79	53	40	32

Джерело: Regional Doing Business 2020 [12]

З таблиці 1 можемо зробити висновок, що, наприклад, найбільш проблемними складовими рейтингу Сумської області за Regional Doing Business 2020 є саме податки та е-сервіси.

Компонент «Сплата місцевих податків» вимірює тягар, що накладається на бізнес місцевими податками. Податками, що аналізуються за компонентом, є такі: податок на не-

рухоме майно, відмінне від земельної ділянки (для юридичних осіб); туристичний збір, земельний податок, ставка єдиного податку для 1 групи, ставка єдиного податку для 2 групи. Кожен з податків оцінюється за шкалою від 0 до 15 балів. Додатково на рейтинг впливає відкритість даних про вказані податки.

На основі аналізу досвіду різних країн [4] нами здійснено оцінку перспективності

використання різних податкових інструментів згідно з поточним станом та необхідністю здійснення переходу до адаптивного управління податковими потенціалом промисловості (табл. 2).

Адекватна оцінка результативності діючого інструментарію податкового регулювання інноваційного розвитку економіки можлива при зіставленні рівня податкового навантаження та його результатів – інноваційного потенціалу країни та /або підприємства та результатів його використання.

Відповідно при проведенні оцінки ре-

зультативності податкового регулювання необхідно враховувати ступінь його впливу на три можливі наслідки від його застосування:

– перший рівень – ступінь впливу податкового регулювання на інноваційний потенціал;

– другий рівень – ступінь впливу податкового регулювання на процес використання інноваційного потенціалу;

– третій рівень – ступінь впливу податкового регулювання на користування результатами використання інноваційного потенціалу.

Таблиця 2 – Досвід фінансового забезпечення комерціалізації технологій

Фінансове забезпечення	Механізм прийняття рішень	Реалізований у країнах	Можливості адаптації
Удосконалення механізму державної фінансової підтримки	Державне кредитування (поворотне) і гранти; державні гарантії для одержання банківських кредитів; розміщення держзамовлення на НДДКР стратегічно важливої продукції; участі на паях у наукових дослідженнях (до 50 %); податкові пільги; прискорена амортизація; експортно-імпортні квоти для підтримки національного наукомісткого продукту; відстрочки від сплати податків при інвестуванні у власні НДДКР; фінансування державою витрат для підтримки патентів і забезпечення їх захисту при бюджетному фінансуванні результатів (близько 10% вартості НДДКР іде на захист патентів); право відносити на собівартість продукції повністю всі витрати на НДДКР	США, Італія, Бельгія, Англія, Швеція, Канада	+++
Стимулювання приватних інвестицій	Наявність або створення патентних венчурних компаній, що є філіями холдингових компаній. Відсутність подвійного оподаткування	Швеція, США	+
Поліпшення оподаткування наукових досліджень	Надання державою практичної допомоги та консультацій у складанні звітів про структуру інтелектуальної власності для пошуку інвесторів.	ЄС, США	++
Підтримка національних виробників інновацій	Впровадження сучасних механізмів зниження матеріальних витрат на НДДКР (підтримка замовника на етапі наукового пошуку, захист майбутнього ринку, залучення іноземних учених – носіїв знань про створений інтелектуальний продукт, ранній захист торговельних марок)	ЄС, США, Японія	+++
Відбір високо-рентабельних результатів комерціалізації	Розвиток і підтримка механізму інноваційних посередників (регіональних центрів та університетських офісів комерціалізації технологій) між державними НДДКР, академічними дослідженнями і бізнесом	ЄС, США	+++

+ – відносно перспективне рішення

++ – перспективне рішення

+++ – високоперспективне рішення

Джерело: розроблено автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Заходи щодо формування податкового потенціалу мають включати розширення податкової бази за рахунок не тільки наявних резервів, але й створення нової бази за рахунок розвитку інноваційного потенціалу. Реалізація відповідної інституційної стратегії має бути спрямована не на просту максимізацію податкових надходжень у короткостроковій перспективі, а на розвиток інвестиційно-інноваційного потенціалу з встановленням пільгових умов для розвитку пріоритетних проєктів з метою максимізації податкового потенціалу у майбутніх періодах.

Подальші дослідження будуть спрямовані на аналіз особливостей використання податкового інструментарію в рамках конкретних інституційно-інноваційних проєктів розвитку економіки.

Література

1. Мурзина Е. А., Ялялієва Т. В., Шемякіна М. С. Понятіе «налоговий потенціал» и підходи к его определению. *Вестник Евразийской науки*. 2019. № 4. [Електронний ресурс]. URL: <https://esj.today/PDF/16ECVN419.pdf>
2. Дзагоева М. Р. Институциональный подход к исследованию налогового потенциала и налогового бремени. *Вестник Финансовой академии*. 2004. № 1. С. 28–36.
3. Лаврентьева Е. А. Теоретические подходы к формированию налогового потенциала транспортных организаций. *Научный вестник Национального университета ДПС Украины (экономика, право)*. 2013. № 1. С. 108–114.
4. Айешева Г. А. Совершенствование инновационной деятельности и коммерциализации технологий в Казахстане. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.group-global.org/publication/view/2049>
5. Prokopenko O., Chechel A., Sotnyk I., Omelyanenko V., Kurbatova T., Nych T. Improving state support schemes for the sustainable development of renewable energy in Ukraine. *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*. 2021. Vol. 24. Iss. 1. P. 85–100.
6. Ясенова І. Б. Податковий потенціал регіону в умовах інноваційного розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 580–583.
7. Omelyanenko V., Kudrina O., Semenikhina O., Zihunov V., Danilova O.,

Liskovetska T. Conceptual aspects of modern innovation policy. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9. № 2. P. 238–249.

8. Galiana I., Green C. Climate change, technology-led mitigation. 2012. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.copenhagenconsensus.com/sites/default/files/climatetechnology.pdf>.

9. Политика поддержки инноваций. Европейский банк реконструкции и развития. 2014. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr14er.pdf>.

10. Донченко О. Конкурентоздатність чи новий порядок: чому Україні потрібна політика CO2. *Економічна правда*. 2020. 26 жовтня. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/26/666527/>.

11. Данилишин Б. За три роки з України вивели \$25 млрд. *Корреспондент*. 2020. 26 жовтня. [Електронний ресурс]. URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/4288467-za-try-roky-z-ukrainy-vyvely-25-mlrd-danylyshyn>.

12. Regional Doing Business 2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://rdb.brdo.com.ua>

13. Дослідження: Україна у TOP-20 країн з найбільшим обсягом незаконного вивозу капіталу. *Deutsche Welle*. 2015. 10 грудня. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.dw.com/uk/дослідження-україна-у-тор-20-країн-з-найбільшим-обсягом-незаконного-вивозу-капіталу/a-18908724>

14. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010–2019 р. Національний банк України. Департамент статистики та звітності. Київ, 2020.

15. Omelyanenko V. *National strategic innovation security policy making (theoretical review)*. Tallinn: Teadmus, 2020. 300 p.

16. Omelyanenko V. Analysis of global aspect of formation of institutional innovative strategies. *Technology audit and production reserves*. 2018. № 6/5 (44). P. 29–35.

References

1. Murzina, E. A., Yalalieva, T. V. and Shemyakina, M. S. (2019). The concept of "tax potential" and approaches to its definition.

Bulletin of Eurasian Science, 4. Retrieved from: <https://esj.today/PDF/16ECVN419.pdf>

2. Dzagoeva, M. R. (2004). An institutional approach to the study of tax potential and tax burden. *Financial Academy Bulletin*, 1, 28–36.

3. Lavrentyeva, E. A. (2013). Theoretical approaches to the formation of the tax potential of transport organizations. *Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (economics, law)*, 1, 108–114.

4. Ayesheva G. A. Improving innovation and technology commercialization in Kazakhstan. Retrieved from: <http://www.group-global.org/publication/view/2049>

5. Prokopenko, O., Chechel, A., Sotnyk, I., Omelyanenko, V., Kurbatova, T., Nych, T. (2021). Improving state support schemes for the sustainable development of renewable energy in Ukraine. *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*, 24 (1), 85–100.

6. Yasenova, I.B. (2015). Tax potential of the region in terms of innovative development. *Global and national economic problems*, 3, 580–583.

7. Omelyanenko, V., Kudrina, O., Semenikhina, O., Zihunov, V., Danilova, O., Liskovetska, T. (2020). Conceptual aspects of modern innovation policy. *European Journal of Sustainable Development*, 9 (2), 238–249.

8. Galiana I., Green C. Climate change, technology-led mitigation. 2012. Retrieved from: <https://www.copenhagenconsensus.com/sites/default/files/climatetechnology.pdf>.

9. Policy to support innovation. European Bank for Reconstruction and Development. 2014. Retrieved from:

<https://www.ebrd.com/downloads/research/transition/tr14er.pdf>.

10. Donchenko O. Competitiveness or a new order: why Ukraine needs a CO2 policy. *Economic truth*. 2020. October 26. Retrieved from:

<https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/26/666527/>.

11. Danylyshyn B. In three years, \$ 25 billion was withdrawn from Ukraine. *Correspondent*. 2020. October 26. Retrieved from:

<https://ua.korrespondent.net/business/financial/4288467-za-try-roky-z-ukrainy-vyvely-25-mlrd-danylyshyn>.

12. Regional Doing Business 2020. Retrieved from: <https://rdb.brdo.com.ua>

13. Research: Ukraine is in the TOP-20 countries with the largest volume of illegal capital exports. *Deutsche Welle*. 2015. 10 December. Retrieved from:

<https://www.dw.com/uk/дослідження-україна-у-тор-20-країн-з-найбільшим-обсягом-незаконного-вивозу-капіталу/a-18908724>

14. Estimation of the volume of foreign direct investment, in which the final controlling investor is a resident (round tripping) for 2010–2019 National Bank of Ukraine. Department of Statistics and Reporting. Kiev.

15. Omelyanenko, V. (2020). National strategic innovation security policy making (theoretical review). Tallinn: Teadmus.

1. Omelyanenko, V. (2018). Analysis of global aspect of formation of institutional innovative strategies. *Technology audit and production reserves*, 6/5 (44), 29–35.

Стаття надійшла до редакції : 10.08.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.09.2021р.

Бібліографічний опис для цитування :

Омельяненко В. А Інституційні аспекти управління податковим потенціалом промисловості / В. А. Омеляненко // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3(43). – С. 58–67.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ

DOI: 10.32620/cher.2021.3.08

Постановка проблеми. Посилення глобалізаційних процесів та динамічності умов функціонування підприємств, підвищені вимоги інвесторів, стейкхолдерів та інших зацікавлених сторін обумовлюють потребу в формуванні аналітичної інформації щодо результативності економічної, соціальної та екологічної діяльності та створення цінності на перспективу. *Метою статті є* розкриття методичних положень комплексного аналізу сталого розвитку підприємств на основі інтегрованої звітності. *Предметом дослідження є* сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів аналітичного забезпечення інтегрованої звітності підприємств. *Методи, використані в дослідженні:* загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний метод пізнання сутності аналітичного забезпечення інтегрованої звітності; комплексний підхід, методи конкретизації, абстрагування – покладені в основу розробки моделі аналізу показників інтегрованої звітності; індукція і дедукція (пізнання особливостей аналізу ефективності соціальної і екологічної діяльності); аналогії – для формування аналітичного інструментарію. Основною *гіпотезою дослідження* стало припущення, що комплексний аналіз сталого розвитку підприємств повинен бути спрямований на формування інформації щодо оцінки ефективності діяльності у триєдиному вимірі (економічному, соціальному і екологічному) з метою задоволення інформаційних потреб різних зацікавлених осіб. *Виклад основного матеріалу.* Підґрунтям розвитку концептуальних та методичних положень комплексного аналізу сталого розвитку підприємств визначено концепції капіталів, вартості та сталого розвитку, розширення предметної сфери та системи показників, що характеризують результативність діяльності та дозволяють оцінити сталий розвиток. З метою удосконалення інформаційно-організаційної структури аналізу інтегрованої звітності запропоновано нові підходи до послідовності аналітичних процедур на основі упорядкованої системи показників, що характеризують ефективність економічної, соціальної та екологічної діяльності. Придатність запропонованої системи показників продемонстрована на основі оцінки аналізу сучасного стану ефективності соціальної діяльності аграрних підприємств. *Практичне значення дослідження* полягає у можливості застосування наданих науково-методичних рекомендацій щодо удосконалення методичного підходу до комплексного аналізу сталого розвитку підприємств, який передбачає систему показників за трьома блоками аналізу ефективності економічної, соціальної і екологічної діяльності. *Висновки дослідження.* Запропонований підхід до комплексного аналізу сталого розвитку підприємств, на відміну від існуючих, відрізняється упорядкованою системою показників в частині аналізу ефективності соціальної діяльності та оцінкою впливу ключових соціальних факторів на додану вартість підприємства, що забезпечить формування повної, достовірної інформації щодо сталого розвитку підприємств.

Ключові слова:

інтегрована звітність, сталий розвиток, комплексний аналіз, ефективність, специфіка аграрних підприємств.

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES BASED ON INTEGRATED REPORTING

Formulation of the problem. Intensification of globalization processes and dynamic conditions of en-

¹ **Прозоров Денис Вікторович**, аспірант кафедри облікових технологій та оподаткування, Університет банківської справи, м. Львів, Україна.

Prozorov Denys, postgraduate of Accounting technologies and Taxation Department, Banking University, Lviv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-2459-2499

e-mail: den.proz.ua@gmail.com

² **Юрченко Олена Сергіївна**, викладач Київського фахового коледжу прикладних наук, м. Київ, Україна.

Yurchenko Olena, Lecturer at the Kyiv Professional College of Applied Sciences, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-5028-8968

e-mail: elenaurchenko2@gmail.com

terprises, increased demands of investors, stakeholders and other stakeholders necessitate the formation of analytical information about the effectiveness of economic, social and environmental activities and creating value for the future. *The purpose of the article* is disclosure of methodical basis of the comprehensive analysis of sustainable development of the enterprises based on integrated reporting *The subject of the research* is a set of theoretical, methodological and practical aspects of analytical support of integrated reporting of enterprises. *Methods used in the research:* general scientific and special methods of the research: dialectical method of knowing the essence of analytical support of integrated ability; integrated approach, methods of concretization, abstraction - the basis of disclosure of models analysis of indicators of integrated reporting; induction and deduction (knowledge of the features of the analysis of the effectiveness of social and environmental activities); analogies - for the formation of analytical tools. The main *hypothesis of research* is suggestion that a comprehensive analysis of sustainable development of enterprises should be aimed at generating information to assess the effectiveness of activities in the triune dimension (economic, social and environmental) in order to meet the informational needs of various stakeholders. *The statement of basic materials.* The basis for the development of conceptual and methodological basis of a comprehensive analysis of sustainable development of enterprises is the concept of capital, value and sustainable development, expansion of the subject area and system of indicators that characterize effectiveness and allow to assess sustainable development. In order to improve the information and organizational structure of analysis of integrated reporting, new approaches to the analysis of analytical procedures are proposed on the basis of an orderly system of indicators that determine the effectiveness of economic, social and environmental activities. The suitability of the proposed system of indicators is demonstrated on the basis of assessments of the analysis of the current state of efficiency of social activities of agricultural enterprises. *Practical significance of the research* is the possibility of application of provided scientific and methodological recommendations for improving the methodological approach to a comprehensive analysis of sustainable development of enterprises, which provides a system of indicators by three blocks of analysis the effectiveness of economic, social and environmental activities. *Conclusions of research.* The proposed approach to a comprehensive analysis of sustainable development of enterprises, in contrast to existing ones, differs in an orderly system of indicators in terms of analyzing the effectiveness of social activities and assessing the impact of key social factors on value added which will provide complete, reliable information about sustainable development of enterprises.

Key words:

integrated reporting, sustainable development, comprehensive analysis, effectiveness, specificity of agricultural enterprises.

**КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ
НА ОСНОВЕ ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОТЧЕТНОСТИ**

Постановка проблемы. Усиление глобализационных процессов и динамичности условий функционирования предприятий, повышенные требования инвесторов, стейкхолдеров и других заинтересованных сторон обуславливают потребность в формировании аналитической информации по результативности экономической, социальной и экологической деятельности и создания ценности на перспективу. *Целью статьи* является раскрытие методических положений комплексного анализа устойчивого развития предприятий на основе интегрированной отчетности. *Целью статьи* является раскрытие методических положений комплексного анализа устойчивого развития предприятий на основе интегрированной отчетности. *Предметом исследования* является совокупность теоретических, методических и практических аспектов аналитического обеспечения интегрированной отчетности предприятий. *Методы, использованные в исследовании:* общенаучные и специальные методы исследования: диалектический метод познания сущности аналитического обеспечения интегрированной отчетности; комплексный подход, методы конкретизации, абстрагирования - положены в основу разработки модели анализа показателей интегрированной отчетности; индукция и дедукция (познание особенностей анализа эффективности социальной и экологической деятельности); аналогии - для формирования аналитического инструментария. Основной *гипотезой* исследования стало предположение, что комплексный анализ устойчивого развития предприятий должен быть направлен на формирование информации по оценке эффективности деятельности в триедином измерении (экономическом, социальном и экологическом) с целью удовлетворения информационных потребностей различных заинтересованных лиц. *Изложение основного материала.* Основой развития концептуальных и методических положений комплексного анализа устойчивого развития предприятий определены концепции капиталов, стоимости и устойчивого развития, расширения предметной области и системы показателей, которые характеризуют результативность деятельности и

позволяють оцінити устійчиве развитие. С целью совершенствования информационно-организационной структуры анализа интегрированной отчетности предложены новые подходы к последовательности аналитических процедур на основе упорядоченной системы показателей, что характеризует эффективность экономической, социальной и экологической деятельности. Пригодность предложенной системы показателей продемонстрирована на основе оценки анализа современного состояния эффективности социальной деятельности аграрных предприятий. *Практическое значение исследования* заключается в возможности применения предоставленных научно-методических рекомендаций по совершенствованию методического подхода к комплексному анализу устойчивого развития предприятий, предусматривающий систему показателей по трем блокам анализа эффективности экономической, социальной и экологической деятельности. *Выводы исследования.* Предложенный подход к комплексному анализу устойчивого развития предприятий, в отличие от существующих, отличается упорядоченной системой показателей в части анализа эффективности социальной деятельности и оценке влияния ключевых социальных факторов на добавленную стоимость предприятия, и обеспечит формирование полной, достоверной информации по устойчивому развитию предприятий.

Ключевые слова:

интегрированная отчетность, устойчивое развитие, комплексный анализ, эффективность, специфика аграрных предприятий.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, динамічність умов функціонування підприємств, підвищені вимоги зацікавлених користувачів обумовлюють необхідність розкриття інформації щодо різних аспектів сталого розвитку. Тому виникає потреба у розробці методики комплексного аналізу сталого розвитку підприємств на основі інтегрованої звітності, яка передбачає оцінку ефективності економічної, соціальної та екологічної діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання аналізу сталого розвитку підприємств досліджувалися у працях таких вчених, як І. Ансофф [1], Г. Дейлі [2], Г. Мінцберг, Б. Альстренд та Дж. Лемпел [3], С. Л. Пакулін та А. А. Пакуліна [4], Л. А. Квятковська [5], М. О. Кравченко та В. В. Прудкий [6], О. О. Нестеренко [7], С. М. Телешевська [8], Ю. М. Лопатинський та С. І. Тодорюк [9].

М. О. Кравченко та В. В. Прудкий [6] розроблено модель для аналізу сталого розвитку підприємства, що враховує зовнішні та внутрішні фактори, які на нього впливають та запропоновано методику аналізу сталого розвитку підприємства з урахуванням ризику, яка передбачає проведення факторного аналізу за трьома групами показників (економічної, соціальної та екологічної діяльності) та розрахунок на його основі інтегрального індексу розвитку підприємства.

О. О. Нестеренко [7] визначено розрізи обліково-аналітичної інформації про еколого-соціально-економічні показники діяльності суб'єктів господарювання, які мають розкриватися в інтегрованих звітах, запропоновано

підхід до аналізу індикаторів оцінки рівня сталого розвитку та соціальний складник сталого розвитку країн.

С. М. Телешевською [8] пропонується науково-методичний підхід до оцінки сталого розвитку підприємств харчової промисловості, що передбачає виділення чотирьох складових сталого розвитку (економічної, екологічної, соціальної та правової), що дозволяє виявити багатоаспектні можливості досягнення сталого розвитку та сформуванню майбутню стратегію підприємства. а також методика розрахунку інтегрального індексу сталого розвитку.

У монографії Ю. М. Лопатинського та С. І. Тодорюка [9] зроблено акцент на розкритті детермінант сталого розвитку аграрних підприємств і аналізу показників економічної, екологічної, соціальної та інституційної складових сталого розвитку.

Незважаючи на наявність наукових розробок в сфері аналізу сталого розвитку підприємств, подальшого дослідження потребують такі важливі питання як розробка методичних підходів до аналізу внеску капіталів в додану вартість та ефективності в розрізі економічної, соціальної і екологічної складових сталого розвитку та комплексної оцінки результативності діяльності на основі показників сталого розвитку. В умовах специфіки вітчизняних аграрних підприємств найбільш придатними є методичні підходи до визначення комплексної результативності сталого розвитку та прогнозування цінності.

Метою статті є розкриття методичних положень комплексного аналізу сталого розви-

тку підприємств на основі інтегрованої звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексний аналіз сталого розвитку підприємств на основі інтегрованої звітності повинен відповідати фундаментальним концепціям інтегрованої звітності і фокусуватися на трьох напрямках оцінюванні комплексної ефективності діяльності підприємства у триєдиному вимірі і аналізі впливу ключових факторів на створення цінності.

Мета комплексного аналізу інтегрованої звітності на основі показників сталого розвитку полягає в можливості аналітичної оцінки сталого розвитку підприємств в контексті створення цінності за у багатовимірному форматі, одночасно охоплюючи економічну та соціальну ефективність. Основним завданням комплексного аналізу сталого розвитку є збільшення інформативності звітних показників за рахунок додаткових аналітичних характеристик. По-перше, аналітичні процедури забезпечують підготовку інформації для формування показників, передбачених форматом інтегрованої звітності. По-друге, розкриття інформації, яка явно не представлена в звітності, але характеризує ефективність діяльності підприємств у триєдиному вимірі та ступінь впливу визначальних факторів на капітали.

Комплексна оцінка сталого розвитку аграрних підприємств повинна бути представлена в триєдиному вимірі економічної, соціальної та екологічної ефективності підприємств. Формалізація процедури аналізу комплексної результативності сталого розвитку аграрних підприємств наведена на рисунку 1.

Реалізація запропонованого підходу до комплексного аналізу сталого розвитку на прикладі аграрних підприємств передбачає п'ять етапів.

На першому етапі визначається мета, об'єкти, суб'єкти та інформаційне забезпечення аналізу сталого розвитку.

На другому етапі здійснюється вибір показників для аналізу ефективності складових сталого розвитку, які відображають специфіку діяльності аграрних підприємств та вагомі коефіцієнти показників за допомогою методу експертних оцінок, на основі яких розраховуються часткові індекси економічної, соціальної та екологічної ефективності аграрних підприємств.

Система показників, що характеризує результативність економічної діяльності та використання фінансового капіталу інтегрує коефіцієнти ефективності, рентабельності, реінвестування, стійкості економічного зростання та автономії.

Запропонована система показників ефективності соціальної діяльності підприємств, що охоплює показники ефективності людського капіталу, соціальних витрат та окупності людського капіталу дає змогу оцінити ефективність соціальної складової сталого розвитку.

Для оцінювання ефективності екологічної складової сталого розвитку аграрних підприємств пропонується система показників, що характеризують вторинне використання відходів, раціональне використання енергії, нових технологій та рекультивациі земель.

На третьому етапі для коректного розрахунку індексів економічної, соціальної та екологічної ефективності здійснюється процедура нормалізації значень відповідних показників шляхом індивідуального підходу до кожного показника залежно від його формули розрахунку та одиниць виміру, що базується на методі лінійного перетворення. Його сутність полягає у визначенні векторів ключових показників за окремими показниками ефективності економічної, екологічної та соціальної складових сталого розвитку. Такий підхід забезпечує перехід до єдиної шкали в діапазоні від 0 до 1 (1):

$$P_i = x_i / x_{рек}, \tag{1}$$

де P_i - векторні значення щодо показників сталого розвитку в діапазоні [0; 1]; x_i – вихідний показник економічної, екологічної та соціальної ефективності сталого розвитку; $x_{рек}$ – рекомендоване (максимальне, мінімальне або нормативне значення) показників економічної, екологічної та соціальної ефективності сталого розвитку серед показників вибірки в системі оцінки.

Векторні значення, що віддзеркалюють можливості сталого розвитку підприємств, використовуються для вимірювання ступенів корисності окремих показників для оцінки ефективності за трьома складовими:

$$\begin{aligned} I_{Ec} &= \sum (y_{iej} * P_{iej}), \\ I_{Sc} &= \sum (y_{isj} * P_{isj}), \\ I_{Ecc} &= \sum (y_{iecj} * P_{iecj}), \end{aligned}$$

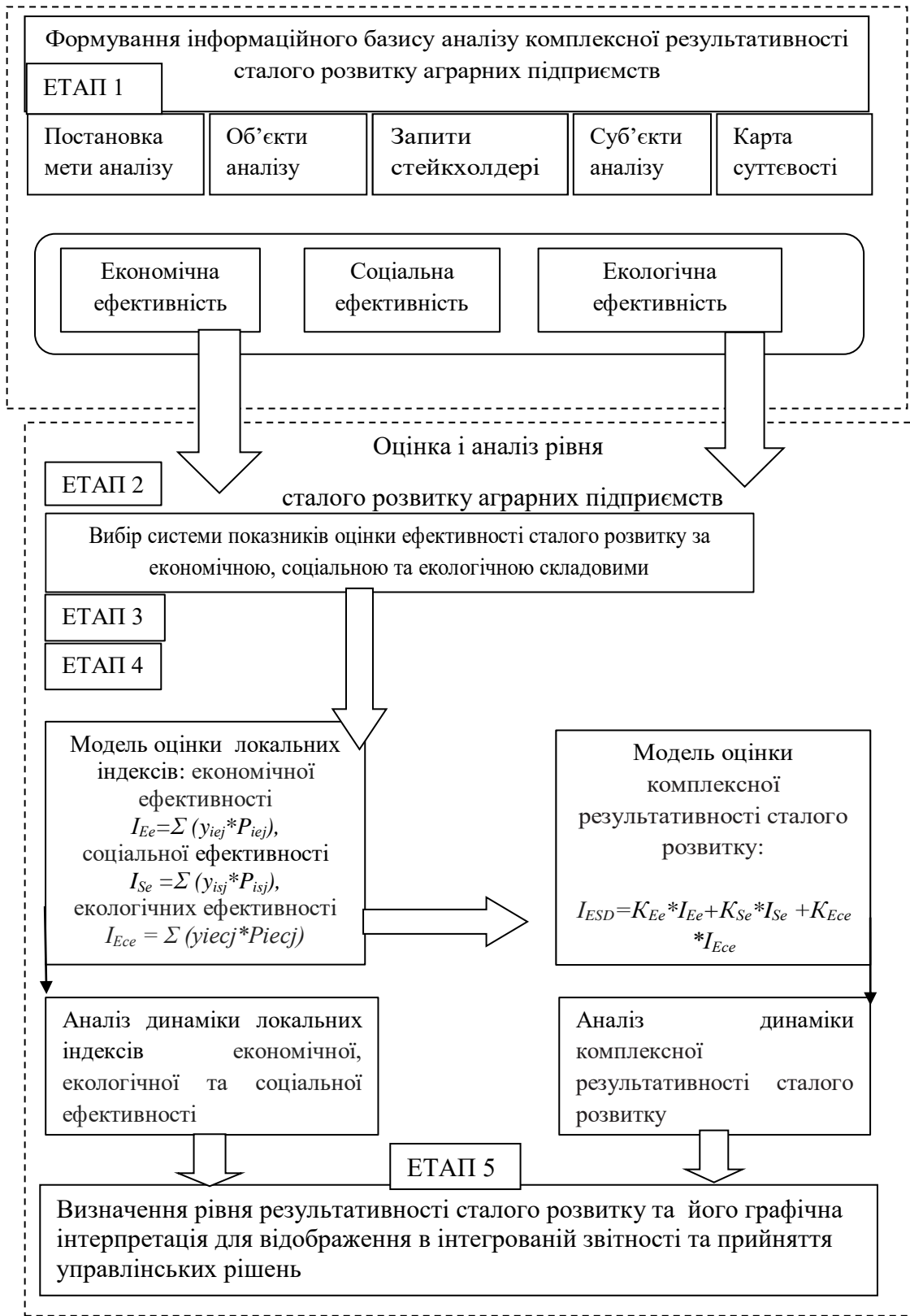

Рисунок 1 – Формалізація процедури комплексного аналізу сталого розвитку підприємств
 Джерело: розроблено авторами

де I_{Ee} , I_{Se} , I_{Ece} - відповідно інтегральна оцінка економічної, соціальної та екологічної ефективності сталого розвитку підприємств; ie , is , ies - показник у відповідній системі оцінок економічної, соціальної та екологічної ефек-

тивності; y_{iej} , y_{isj} , y_{iecj} - вага показника в системі оцінок економічної, соціальної та екологічної ефективності; P_{iej} , P_{isj} , P_{iecj} - векторні значення показників економічної ефективності сталого розвитку підприємств.

Четвертий етап передбачає розрахунок інтегрального показника сталого розвитку на основі адитивної згортки з індексів показників економічної, екологічної, соціальної ефективності за наступною формулою:

$$I_{ESD} = K_{Ee} * I_{Ee} + K_{Se} * I_{Se} + K_{Ece} * I_{Ece},$$

де I_{ESD} – індекс сталого розвитку; I_{Ee} – індекс економічної ефективності; I_{Se} – індекс соціальної ефективності; I_{Ece} – індекс екологічної ефективності; K_{Ee}, K_{Se}, K_{Ece} – відповідно коефіцієнти вагомості індексів економічної, соціальної та екологічної ефективності.

На п'ятому етапі здійснюється ідентифікація локальних індексів економічної та соціальної ефективності і загального рівня сталого розвитку аграрних підприємств за запропонованою шкалою на основі шкали бажаності Харрінгтона. Значення інтеграль-

ного показника сталого розвитку пропонується інтерпретувати таким чином:

- від 0 до 0,2 – критично низький рівень;
- від 0,2 до 0,37 – низький рівень;
- від 0,37 до 0,63 – середній рівень;
- від 0,63 до 0,8 – високий рівень;
- від 0,8–1,0 – дуже високий рівень.

Апробація запропонованого методичного підходу до комплексного аналізу сталого розвитку на прикладі аграрних підприємств підтверджує його придатність. Результати аналізу показників ефективності економічної діяльності, що наведено у табл. 1 свідчать про зниження коефіцієнта економічної ефективності у Агропромхолдингу «Астарта» на 23 %; Агрохолдингу «Кернел» - на 13 % внаслідок зниження рентабельності виробничого та інвестованого капіталів, продажу та стійкості.

Таблиця 1 – Динаміка показників ефективності економічної діяльності аграрних підприємств за 2017-2020 рр.

Показники	Агропромхолдинг «Астарта»				Агрохолдинг «Кернел»			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Коефіцієнт економічної ефективності діяльності	0,27	-0,11	0,01	0,04	0,24	0,06	0,16	0,11
ЕВІТДА-margin, %	26,00	15,00	17,00	27,00	14,70	9,30	8,70	10,80
Рентабельність виробничого капіталу за ЕВІТДА, %	21,92	9,27	14,28	25,81	18,87	12,46	17,04	17,86
Рентабельність персоналу, %	183,63	-61,02	3,48	25,84	511,84	100,29	271,84	144,60
Рентабельність інвестованого капіталу за ЕВІТДА, %	26,18	12,88	15,08	22,28	18,59	12,88	17,37	16,33
Коефіцієнт реінвестування	1,36	-0,54	19,19	2,69	0,87	0,59	0,96	0,77
Коефіцієнт стійкості економічного зростання	0,20	0,02	0,05	0,09	0,13	0,02	0,07	0,06
Рентабельність продукції, %	16,50	-6,60	0,31	2,46	10,37	2,65	4,89	2,99
Рентабельність активів за ЕВІТДА, %	19,97	7,87	11,00	19,65	15,87	10,11	13,99	14,20
Рентабельність власного капіталу за ЕВІТДА, %	30,61	15,59	19,03	29,78	27,54	18,98	25,60	30,08
Net Debt / ЕВІТДА	1,08	5,20	3,50	1,10	1,60	2,80	2,00	2,20
Фондорентабельність, %	21,10	-5,30	0,06	2,42	23,54	5,28	17,20	5,15
Коефіцієнт автономії	0,65	0,50	0,58	0,66	0,58	0,53	0,55	0,47
Коефіцієнт економічної ефективності діяльності	0,27	-0,11	0,01	0,04	0,24	0,06	0,16	0,11

Джерело: розроблено авторами

Індикатор стійкості економічного зростання знизився протягом зазначеного періоду на Агропромхолдингу «Астарта» на 11 %, на Агрохолдингу «Кернел» - на 7 % внаслідок скорочення частки нерозподіленого прибутку у структурі власного капіталу досліджуваних підприємств.

Результати проведеного аналізу ефективності соціальної діяльності, що наведені у табл. 2 свідчать, що показник ефективності використання людського капіталу та коефіцієнт окупності людського капіталу протягом аналізованого періоду мають негативну динаміку на обох підприємствах. Зниження ко-

ефіцієнта окупності людського капіталу з одночасним зростанням витрат на утримання людського капіталу вказує на нераціональний

розподіл витрат на утримання та розвиток персоналу.

Таблиця 2 – Динаміка показників ефективності соціальної діяльності аграрних підприємств за 2017-2020 рр.

Показники	Агропромхолдинг «Астарта»				Агрохолдинг «Кернел»			
	2020	2019	2018	2017	2020	2019	2018	2017
Ефективність людського капіталу, %	24,66	3,38	-65,32	176,26	140,91	262,63	96,42	476,15
Ефективність соціальних витрат на залучення нових працівників	0	0	0	0	0	0	0	0,21
Окупність людського капіталу	2,92	2,32	2,33	4,06	6,54	5,98	6,09	12,89

0* - за аналізований період підприємство не наймало нових працівників

Джерело: розроблено авторами

Протягом аналізованого періоду коефіцієнт окупності людського капіталу у Агропромхолдингу «Кернел» мав тенденцію до зниження - з 12,89 у 2017 році до 6,54 у 2020 році.

Результати аналізу динаміка показників ефективності екологічної діяльності за 2017-

2020 рр. на розглянутих підприємствах, наведені у табл. 3 засвідчили, що найбільш ефективною є екологічна діяльність у Агрохолдингу «Кернел», де коефіцієнт ефективності екологічної діяльності у 2020 році склав 1,04.

Таблиця 3 – Динаміка показників ефективності екологічної діяльності аграрних підприємств за 2017-2020 рр.

Показники	Агропромхолдинг «Астарта»				Агрохолдинг «Кернел»			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Коефіцієнт рециклінгу	0,2	0,24	0,27	0,29	0,22	0,42	0,42	0,43
Коефіцієнт раціонального використання енергії	0,2	0,21	0,19	0,17	0,17	0,14	0,12	0,11
Коефіцієнт використання нових технологій	0,12	0,11	0,12	0,13	0,14	0,14	0,16	0,18
Коефіцієнт рекультивациі земель	0,25	0,28	0,27	0,29	0,28	0,28	0,3	0,32
Коефіцієнт ефективності екологічної діяльності	0,77	0,84	0,85	0,88	0,81	0,98	1	1,04

Джерело: розроблено авторами

Остаточні висновки щодо екологічної ефективності можна зробити на основі інтегральної оцінки екологічної складової сталого розвитку підприємств. Індекс екологічної ефективності сталого розвитку свідчить про поступову тенденцію до збільшення його значень протягом 2017-2020 рр. на досліджуваних підприємствах.

Таким чином, запропонована система показників дозволяє виявити проблемні місця в діяльності аграрних підприємств та оцінити результативність складових сталого розвитку підприємств, що сприятиме задоволенню ін-

формаційних потреб різних зацікавлених користувачів інформації щодо реалізації стратегії сталого розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонований методичний підхід до комплексного аналізу сталого розвитку підприємства охоплює три блоки показників аналізу ефективності економічної, соціальної і екологічної діяльності, що забезпечує формування повної, достовірної інформації зі сталого розвитку підприємств. Характеристика окремих компонентів комплексного аналізу розвитку підприємств ґрунту-

ється на базових умовах, що дозволяють визначити не тільки їх ресурсну складову, але й надати уявлення про економічну, соціальну та екологічну ефективність за допомогою виявлення критичних сегментів діяльності.

Обґрунтованість і адаптивність запропонованого методичного підходу до комплексного аналізу сталого розвитку підтверджується результатами проведеного аналізу результативності економічної та соціальної складових аграрних підприємств.

Література

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия: пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 416 с.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Київ: Інтелсфера, 2002. 312 с.
3. Минцберг Г., Б. Альстрэнд, Дж. Лэмпел. Школы стратегий: пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 336 с.
4. Пакулін С. Л., Пакуліна А. А. Управління сталим розвитком сучасного підприємства. *Траектория науки: электронный научный журнал*. 2016. №3(8). С. 2.1-2.17.
5. Kviatkovs'ka, L. A. "Implementation of the principles of sustainable development in the enterprise. *Bulletin of social and economic researches*. 2013.
6. Кравченко М. О., Прудкий В. В. Модель аналізу сталого розвитку підприємства з урахуванням ризику. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2020. С. 291-305.
7. Нестеренко О. О. Індикатори оцінки рівня сталого розвитку та їх вплив на показники інтегрованої звітності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15(2). С. 44-50.
8. Телешевська С. М. Комплексна методика оцінки рівня сталого розвитку

- підприємств. *Молодий вчений*. 2015. № 6 (21). Ч. 2. С. 78-82.
9. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. *Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств*: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.

References

1. Ansoff, I. (1999). *The new corporate strategy*: transl. from English. St.Petersburg: Peter, 416.
2. Daly, H. (2002). *Out of growth. Economic theory of sustainable development*. Kyiv: Intelsphere, 312.
3. Mintzberg, H., Alstrand, B., Lampel, J. (2000). *The schools of strategies*: transl. from English. St.Petersburg: Peter. 336.
4. Pakulin, S., Pakulina, A. (2016). The managing sustainable development of a modern enterprise. *The trajectory of science: electronic scientific journal*, 3(8). 2.1-2.17.
5. Kviatkovs'ka, L. A. (2013) Implementation of the principles of sustainable development in the enterprise. *Bulletin of social and economic researches*.
6. Kravchenko, M., Prudkyi, V. (2020). The model of analysis of sustainable development taking into account risks. *Economic bulletin NTU "KPI"*, 291-305.
7. Nesterenko, O. O. (2017). Indicators of estimation of sustainable development level and its influence on the indicators of integrated reporting. *Scientific bulletin of Uzhhorod national university. Series: International economic relations and world economy*, 15 (2), 44-50.
8. Teleshevska, S. (2015). The complex method of estimation of sustainable development level of enterprises. *Young scientist*. 6 (21), 2, 78-82.
9. Lopatynskyi, Yu., Todoruk, S. (2015). *Determinants of sustainable development of agrarian enterprises*. Chernivtsi: Chernivtsi national university, 220.

Стаття надійшла до редакції : 13.08.2021 р.

Стаття прийнята до друку: 30.09.2021р.

Бібліографічний опис для цитування :

Прозоров Д. В. Комплексний аналіз сталого розвитку підприємств на основі інтегрованої звітності / Д. В. Прозоров, О. С. Юрченко // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3(43). – С. 68-75.

УДК 336.64

JEL Classification: G32, G17

MUSTAFAYEV A.¹, NAYDENOV N.², NAYDENOVA T.³, ZAKHARIEV R.⁴

INVESTMENT POTENTIAL IS AN ELEMENT OF THE ECONOMIC SYSTEM OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE NORTHERN REGIONS

DOI: 10.32620/cher.2021.3.09

Formulation of the problem. The investment potential of the agro-industrial complex is a key element in the development of its economic system - the locomotive for improving the quantitative and qualitative parameters of this system. *The purpose of the study* is to reveal the essential phenomena of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north, to ensure its fullness and feasibility. *The subject of the research* is the identification of the role and importance of the main structural elements in the processes of formation and use of investment potential. *The methods of economic research were:* analysis and synthesis, system and complex approach, methods of studying economic operations, generalizations, historical and logical method, scientific abstractions, drawing and tabular methods. *The establishment* of the hypothesis consists in observing periodic changes in the state of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north. *Summary of the main material.* The main emphasis is placed on providing reliable sources of investment in the agro-industrial complex of the regions of the north with the necessary tangible and intangible assets - the transfer of their spheres and enterprises to a high-tech industrial and intellectual basis. *The originality and practical significance* of the study lies in the fact that the investment potential is a key factor in the development of the economic potential of the agro-industrial complex of the regions of the north. *The conclusions and prospects for further research* are that the more full and high-quality investment potential the agro-industrial complex has, the easier it is to ensure its high efficiency and competitiveness, to strengthen the economic system as a whole.

Key words:

investment, key, competitiveness, investment potential, qualities, resources, features, industries.

¹ **Мустафасв Азіз Агасалімович**, канд. екон. наук, старший науковий співробітник, Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Mustafayev Aziz, Ph.D. of Economic, Senior Research Fellow Federal government budget institutions Sciences Institute socio-economic and the energy problems North Komi Scientific Center, Ural-division of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-5142-8360

e-mail: mustafaev@iespn.komisc.ru

² **Найденів Микола Дмитрович**, д-р екон. наук, професор, Російський університет кооперації, Сиктивкарська філія, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Naydenov Nikolay, Doctor of Economic Science, Professor, Russian University of Cooperation, Syktyvkar Branch, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-5159-6014

e-mail: ND.Naidenov@mail.ru

³ **Найденова Тетяна Анатоліївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри банківської справи, Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Naydenova Tatyana, Ph.D. of Economics, Associate Professor of the Department of Banking, Pitirim Sorokin Syktyvkar State University, Syktyvkar, Komi, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-8030-6960

e-mail: NaydenovaTA@mail.ru

⁴ **Захарієв Радослав Любомиров**, старший інженер, Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі Уральського відділу Російської академії наук, м. Сиктивкар, Комі, Росія.

Zakhariev Radoslav Lyubomirov, Ph.D. of Economics, Senior lecturer of Finance and Banking Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Severodonetsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-0797-2877

e-mail: zahariev@iespn.komisc.ru

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ АПК ПІВНІЧНИХ РЕГІОНІВ

Постановка проблеми. Інвестиційний потенціал АПК є ключовим елементом у розвитку його господарської системи – локомотивом поліпшення кількісних і якісних параметрів даної системи. *Мета дослідження* полягає в розкритті сутнісних явищ інвестиційного потенціалу АПК регіонів півночі, забезпечення його повноцінності та можливості бути реалізованим. *Предметом дослідження* є виявлення ролі і значення основних структурних елементів в процесах формування та використання інвестиційного потенціалу. *Методами економічного дослідження* були: аналіз і синтез, системний і комплексний підхід, методи дослідження економічних операцій, узагальнення, історичний і логічний метод, наукові абстракції, рисункові і табличні методи. Встановлення *гіпотези* полягає в спостереженні періодичних змін стану інвестиційного потенціалу АПК регіонів півночі. *Виклад основного матеріалу.* Основний акцент зроблений на забезпеченні надійних джерел інвестування АПК регіонів півночі необхідними матеріальними і нематеріальними активами - переведення їх сфер і підприємств на високотехнологічну індустріально-інтелектуальну основу. *Оригінальність і практична значущість дослідження* полягає в тому, що інвестиційний потенціал є ключовим фактором розвитку економічного потенціалу АПК регіонів півночі. *Висновки і перспективи подальших досліджень* полягають в тому, що, чим повноцінним і якісним інвестиційним потенціалом володіє АПК, тим легше вдається забезпечити його високу ефективність і конкурентоспроможність, зміцнити господарської системи в цілому.

Ключові слова:

інвестиції, ключовий, конкурентоспроможність, інвестиційний потенціал, якості, ресурси, особливість, галузі.

ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК ЭЛЕМЕНТ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ АПК СЕВЕРНЫХ РЕГИОНОВ

Постановка проблемы. Инвестиционный потенциал АПК является ключевым элементом в развитии его хозяйственной системы – локомотивом улучшения количественных и качественных параметров данной системы. *Цель исследования* состоит в раскрываемости сущностных явлений инвестиционного потенциала АПК регионов севера, обеспечение его полноценности и реализуемости. *Предметом исследования* является выявление роли и значение основных структурных элементов в процессах формирования и использование инвестиционного потенциала. *Методами экономического исследования* являлись: анализ и синтез, системный и комплексный подход, методы исследования экономических операций, обобщения, исторический и логический метод, научные абстракции, рисуночные и табличные методы. *Установление гипотезы* заключается в наблюдении периодических изменений состояния инвестиционного потенциала АПК регионов севера. *Краткое изложение основного материала.* Основной акцент сделан на обеспечении надежных источников инвестирования АПК регионов севера необходимыми материальными и нематериальными активами – перевода их сфер и предприятий на высокотехнологичную индустриально-интеллектуальную основу. *Оригинальность и практическая значимость исследования* состоит в том, что инвестиционный потенциал является ключевым фактором развития экономического потенциала АПК регионов севера. *Выводы и перспективы дальнейших исследований* заключаются в том, что, чем полноценным и качественным инвестиционным потенциалом обладает АПК, тем легче удастся обеспечить его высокой эффективности и конкурентоспособности, укрепить хозяйственной системы в целом.

Ключевые слова:

инвестиции, ключевой, конкурентоспособность, инвестиционный потенциал, качества, ресурсы, особенность, отрасли.

Formulation of the problem. In modern conditions of market functioning, the main goal is to qualitatively transform the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north. The basis for the formation of a full-fledged investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north is the regularly conducted state agro-industrial

policy. The purposefulness of this policy creates all the necessary conditions for creating a favorable investment climate, maintaining investment activity, achieving a full-fledged investment and innovation system - the formation of balanced investment processes.

The logical transformation of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north makes it possible to sig-

nificantly increase the volume of attracted funds on a long-term basis, stimulate investment attractiveness, accelerate the transition to a high-tech industrial and intellectual basis of management. Consequently, "the level of investment potential according to the criterion "the possibility of attracting long-term capital» can be determined by the degree of attractiveness of the enterprise for a potential investor" [1, p. 89].

From the point of view of the conceptual approach, the investment potential of the agro-industrial complex represents the aggregate opportunities and abilities of its spheres and enterprises to form their own production capacities with more modern capital resources, to conduct sustainable production and market activities. In fact, the investment potential is the results of comprehensive financial and economic activities of the agro-industrial complex, reflected in the levels of development of the production capacities of its spheres and enterprises. The process of

investing in the agro-industrial complex of the regions of the north occupies a special place in the development of their economic system, in the formation of full-fledged and high-quality production capacities, which indicates the relevance of the study.

A systematic approach to solving this problem shows that the strategic tasks of forming a full-fledged investment potential lie not on the surface, but in the depth of the ongoing essential phenomena and positive changes. From this point of view, the investment potential is characterized as a key element in the development of the economic system of the agro-industrial complex. It is the most important factor in the formation of an effective scientific, production and market system - the locomotive for achieving their direct and backward relations (Figure 1).

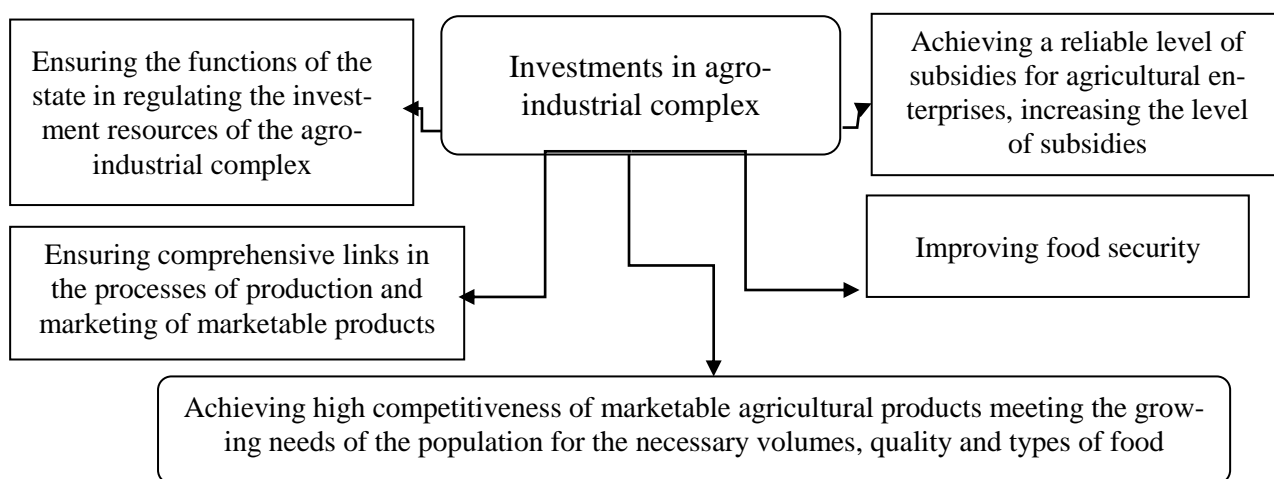

Figure 1 – The main goals and objectives of investing spheres and enterprises of the agro-industrial complex

Source: developed by the authors

According to its structural composition, the investment potential of the agro-industrial complex consists of the following main elements: investment activity; investment climate; investment attractiveness; investment risk. These elements, having certain connections with each other, are interdependent. The correlation between these elements characterizes their integral behavior in all investment processes that contribute to the improvement of the investment climate. As a rule, a favorable investment climate creates all the necessary prerequisites for increasing investment attractiveness. The latter, accelerating investment activity, creates all the necessary

conditions for neutralizing investment risk (Figure 2).

In the generalized provision, we note that the main sources of the formation of the investment potential of the agro-industrial complex are both external (budget allocations and other financial sources) and internal sources of financing - the functional results of production and consumer potentials (the aggregate result of general activity), including their structural elements: material and technical, land, labor, market.

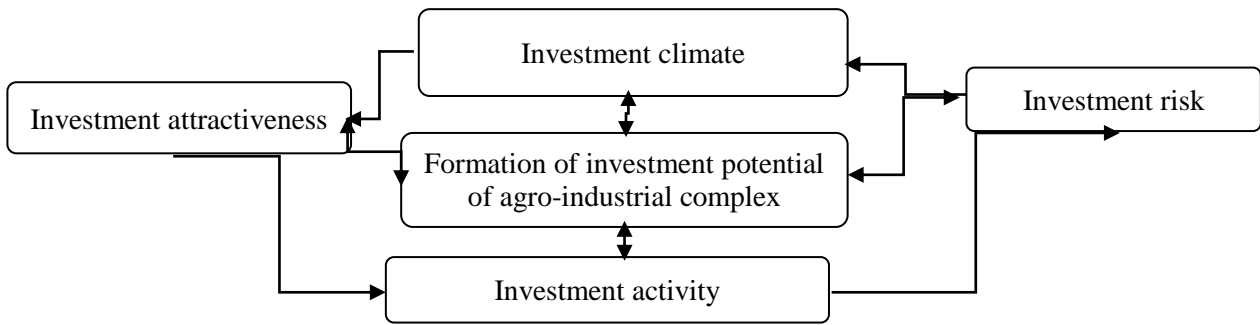

Figure 2 – Relationships between structural elements in the processes of formation of the investment potential of the agro-industrial complex

Source: developed by the authors

We must not forget that in the processes of forming the investment potential of the agro-industrial complex, an important role belongs to the consumer potential - the total purchasing power of the population, the state, various public organizations, etc. [2, p. 18].

In fact, the investment potential of the agro-industrial complex is a complex category, it embodies not only a variety of internal and external sources of financing, but also aggregate economic tools that can ensure the fullness and high efficiency of this potential for the future. From this point of view, investment potential is the sum of objective prerequisites for investment, depending both on the availability and diversity of spheres and objects of investment, and on their economic and financial condition. The characteristics of the investment potential are based on the main macro, meso and microeconomic indicators, the availability of the necessary factors of production, as well as solvent and consumer demand of the population, etc. [3, p. 26-27].

It should be noted that the most important condition for the formation of a full-fledged investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north is to improve the conditions of its main elements - to achieve their high interacting characteristics and principles of sufficient implementation. The practical significance of individual elements of this potential lies in the fact that, how effectively they function and are able to contribute to positive solutions for the sustainable and competitive development of the agro-industrial complex. Since the same elements can have different consequences depending on the degree of their integrity, purposefulness and feasibility.

Based on the above statement, the investment activity of the agro-industrial complex is the result of close interaction of two factors: a)

opportunities for sufficient and equal investment of agro-industrial spheres and enterprises, increasing the volume and improving the quality of investment resources - intensifying the processes of updating production capacities; b) elimination of existing economic uncertainties and other negative phenomena - reducing the probabilities of investment risks. Since increased investment risk is the probability of losing the invested capital and not receiving the expected income from the project being implemented. Depending on the current economic situation - the emergence and impact of various kinds of objective and subjective factors, investment risk can change rapidly.

On the basis of this statement, we note that the main principles of forming the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north are the expediency of finding and acquiring reliable and long-term external sources of investment financing, the use of a systematic approach to increasing the level of investment attractiveness. In fact, the investment attractiveness of the agro-industrial complex is an integral characteristic of its individual spheres and enterprises, which embodies the main goals and opportunities for attracting various kinds of external investment funds - the implementation of large investment projects through direct investments, the creation of joint ventures, the achievement of access to state and other financial structures, etc.

Of no small interest is the improvement of the investment climate of the agro-industrial complex of the regions of the north, largely determined by the investment attractiveness - the volume of attracted investments. Proceeding from this, the investment climate of the agro-industrial complex depends on a set of those financial and economic results that characterize the values of the investments used and the effec-

tiveness of the mastered investments with a degree of reduction in its risk. To improve the investment climate of the agro-industrial complex, a special place belongs to the consideration of various factors that directly affect this climate: financial, industrial, land, labor, natural and geographical, investment protection mechanisms, the standard of living of the population, the level of development of science, the degree of development and application of the achievements of stp, the presence and placement of production components (production and social infrastructure), the level of purchasing power of the population, etc.

With the existence of objective prerequisites in the formation of investments and effective investment measures, the level of the investment climate of the agro-industrial complex largely depends on investment risk, formulated as: investment climate = investment potential - investment risk. In fact, in order to form a favorable investment climate in the agro-industrial complex, it is necessary to take into account various kinds of conditions: economic, social, political, institutional, legal, environmental. The above factors more clearly predetermine the current situation in the field of improving the investment climate of the agro-industrial complex, achieving regular orientation of investment funds in its key industries: agriculture, processing areas, procurement and storage of products, production and social infrastructures, marketing spheres.

Analysis of recent research and publications. There is a sufficient amount of economic literature devoted to the problems of interpretation of "investment potential and its elemental structures". However, there is no consensus among experts who reveal the essence of the investment potential and the interrelations of its structural elements, to determine their more specific functions. The developed definitions for these categories do not sufficiently reflect their essential phenomena and are more incomplete. The logical construction of the study allows us to reveal that, despite the variety of functional appearances, the objective nature of the structural elements of the category under study have a single goal - the formation of a full-fledged investment potential. Given that these elements are closely interrelated and interdependent, their functional appearance and condition can be determined only through investment potential.

Many authors identify the concepts of "investment potential" and "investment activity" by

structural composition and other parameters. At the same time, they give a higher position to the economic potential (production and consumer potentials) in relation to investment potential. Despite the fact that the investment potential is part of the economic potential, it occupies a key position in the processes of its formation, use and improvement.

According to Malyshev R.N., the investment potential should be characterized by macroeconomic indicators: the structure and index of the physical volume of investments in fixed assets, the presence and composition of fixed assets, the depreciation coefficient, disposal and renewal of fixed assets, the structure of direct investments, return on assets, etc. A similar opinion is available to Guskov N.D. that the investment potential takes into account macroeconomic characteristics, saturation of the territory with factors of production, Demand of the population and other parameters. At the same time, Afonin V.I., Valinurova L.S. and Kazakova O.B. believe that investment potential is a set of investment resources, including material, technical, financial and intangible assets. Karmov R.A. sees the content of the investment potential in the totality of its own resources intended for accumulation and allowing to achieve the expected result without the use of borrowed capital.

The fact is that the investment potential of the agro-industrial complex is formed not only at the expense of its own funds, but also at the expense of external ones: state, non-state and other external borrowed funds, including foreign ones. In our opinion, the investment potential of the agro-industrial complex is formed both at the expense of internal and external financial sources. From this point of view, the investment potential of the agro-industrial complex consists of those investments in which they are included in its own production and other activities in order to strengthen accumulative systems and improve the reproduction cycle.

We must not forget that the investment potential of the agro-industrial complex is a reliable guarantor of improving the main parameters (quantitative and qualitative) of its various activities - the periodic increase in intellectual capital and the achievement of the expected effect, the opening of wide opportunities for the development of the main factor components of the production spheres (labor, land, capital). In fact, the structural restructuring of the agro-industrial complex largely depends on the investment attractiveness of its spheres and enterprises, the

availability of appropriate investment potential and the level of its use. [4, p. 111].

Purpose of the article. The main goal of the study is to develop more advanced recommendations that can form and maintain the fullness and efficiency of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north in all its industries, subindustries and activities. At the same time, the main task of the study is to increase the share of attracted funds in the main sectors of the agro-industrial complex on a long-term basis. The priority direction of financing the agro-industrial complex of the regions of the north is their main link - agriculture.

To achieve the sustainability of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north, it is necessary to ensure the transition of their spheres and enterprises to a positively changing investment and innovative basis of management. The latter creates all the necessary prerequisites for the training of professional workers, improving the condition of cultivated land, the development of marketing activities.

Presentation of the main material of the study. To determine the main starting points of the study, a more reliable development is required. This development should identify the basic principles of forming the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north, determine effective measures to improve the conditions of its key elements. In other words, the processes of formation and use of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north require the regular development of an effective investment policy, which makes it possible to determine the nature, direction and dynamics of investment activities, the principles of its implementation. [5, p. 137].

We must not forget that the development of progressive measures and favorable socio-economic, organizational and managerial, environmental, infrastructural and other conditions for sustainable investment and the functioning of the agro-industrial complex of the regions of the north are fundamental. The analysis shows that in some years for the period 2010-2020, indices of the physical volume of investments in fixed assets of agriculture in the regions of the north ranged from 79 to 128%. A similar indicator varies greatly between animal husbandry and crop production in favor of animal husbandry.

A characteristic feature is that in almost all regions of the north, the main indicators of the economic efficiency of animal husbandry are significantly ahead of these indicators in crop production. Suffice it to say that during the analyzed period, the physical volume of investment in fixed assets in crop production in the regions of the north is ten times less than in animal husbandry. The main reason for the inhibition of the development of crop production can be explained by the active growth in the volume of imported crop products from foreign countries.

The degree of determinism of the general state of economic activity of agricultural enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north allows us to deeply analyze and identify the problem of causal relationships of systematic underfunding of their spheres and enterprises. The periodic decline in state financial and economic support more clearly demonstrates the deterioration of operating assets in agriculture, the gradual destruction of machine and tractor fleets (Table 1).

As can be seen from the table, for the period 1991-2020, almost in all regions of the Far North of Russia (with the exception of the Yamalo-Nenets Autonomous Okrug and partly the Magadan Region) there is a decrease in the number of these types of agricultural machinery by 1000 and 100 ha of arable land. During this period, the negative fluctuation in the level of security of agricultural tractors and potato harvesters not a unit of cultivated land ranged from 2.0 to 5.0 times. Naturally, the disinvestment tendency to acquire the main equipment of the agro-industrial complex of the regions of the north leads to a significant drop in the economic activity of their spheres and enterprises. This is more felt in the deterioration of crop production and the slowdown in crop production. The decline in the rate of crop production is the main reason for the fall in production and in animal husbandry - the loss of the combination between crop production and animal husbandry. The analysis shows that for the period 1991-2020, depending on the territorial and natural conditions of management and the scale of production, the volume of energy capacity in agriculture in the regions of the north had a significant difference (Figure 3).

Table 1 – Provision of the regions of the far north with the main agricultural machinery for the period 1991-2020

Regions of the Far North	Agricultural tractors per 1000 hectares of arable land in (pieces)			Potato harvesters for 1000 hectares of crops (planting) in pieces		
	1991-2000	2001-2010	2011-2020	1991-2000	2001-2010	2011-2020
Arkhangelsk Oblast	29,61	12,51	6,56	84	57,3	53,25
Komi Republic	35,19	22,17	15,81	44,1	30,1	43,5
Republic of Karelia	23,96	15,92	9,1	32,2	29,5	39,25
Murmansk Oblast	21,8	16,57	11,41	-	12,5	-
Khanty – Mansiysk Autonomous Okrug	15	26,46	11,57	43,3	60,5	-
Yamalo – Nenets Autonomous Okrug	21	72,19	45,9	50	51,7	32,12
Nenets Autonomous Okrug	-	-	-	-	-	-
Republic of Sakha (Yakutia)	41,54	22,31	12,63	33,6	32,3	26,12
Magadan Oblast	24,12	13,61	7,31	27,6	31,4	76,5
Kamchatka Krai	15,9	9,38	8,42	27,2	17,4	24,5
Chukotka Autonomous Okrug	-	-	-	-	-	-
Sakhalin Oblast	28,85	16,63	11,53	10	14,9	20,37

Source: Rosstat data submitted on special request

It is determined that during this period the total energy capacity of the regions of the north per 100 hectares of sown area (with the exception of the Arkhangelsk region) has the greatest growth. High growth is observed in the Magadan region - almost 8.6 times, the Murmansk region in 3.1 and the Khanty-Mansiysk Autonomous Okrug - 1.9 times, the smallest in the Republic of Sakha (Yakutia) and the Arkhangelsk region.

A comprehensive analysis shows that in order to achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks: a) to create a regulatory framework for investment and economic activities of agro-industrial spheres, to ensure the protection of property rights and interests of their economic entities; b) change the structure of investment sources, reduce the volume of budget allocations and other "expensive" loans, increase the share of enterprises' own funds, expand the scale of attracting private investment and "inex-

pensive" borrowed funds, including foreign ones; c) to carry out regular modernization in the agro-industrial sectors of the regions of the north, to update their production capacities, especially existing operating assets at the expense of all sources of financing; d) to achieve and maintain in the cost structure a high share of depreciation deductions.

Given the current difficult natural and economic conditions of management, especially the slow pace of financing and development of agricultural entities in the regions of the north, it is of great importance to study the volatile nature of their economic situation. A more correct understanding of the current conjuncture of the agro-industrial complex of the regions of the north allows us to better navigate the sources of financing of its spheres and enterprises - to achieve balance, reliability, long-term and effectiveness of the investment potential as a whole.

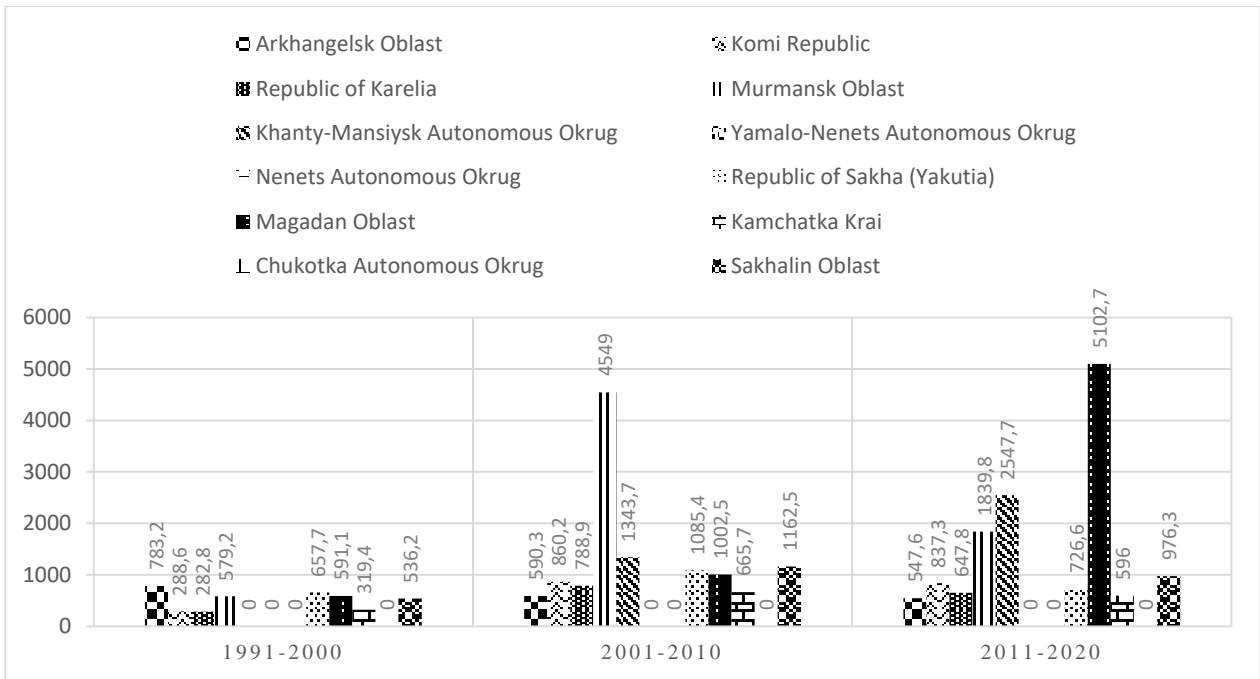

Figure 3 – Energy capacity per 100 hectares of sown area in agriculture in the regions of the north
 Source: developed by the authors

The above circumstance dictates a regular and more detailed study of the current conjuncture of the subjects of the agro-industrial complex of the regions of the north, which makes it possible to more correctly navigate in the development of new models of their investment and functioning. From a practical point of view, a more reliable assessment of the causal relationships of the current agricultural environment makes it possible to distinguish for comparison not one, but several types of investment strategy, which makes it possible to provide an outlet to the problem with a more effective typology of management.

As a rule, the process of changing the economic situation of the agro-industrial complex largely depends on the peculiarities of the investment activity of its spheres and enterprises, on the nature, form and mechanism of their investment [6, p. 12]. Despite the current difficult situation, regular changes in the macro, meso and microeconomic parameters of the development of the agro-industrial complex of the regions of the north, the degree of their investment activity should not be lower than the average level, but it is desirable to maintain a high level and cover a large number of years. In itself, such a statement is very important, since in any particular typology of management the whole point is to achieve an "upward" trend of investment and effective management.

The fact is that the principles, conditions and methods of allocation (lag of application) and use (lag of development) of investment funds of the agro-industrial complex divide the goals into two "contradictory", including interrelated goals - consumption and accumulation. In the course of action, these goals are transformed in relation to specific agro-industrial economic activities in accordance with two interrelated and complex functions: a) ensuring the flow of investments to the required level, strengthening investment potential, as the basis for the progressive transformation of the economic system of the agro-industrial complex; b) application of perfect methods and mechanisms of effective management, achievement of a rational level of use of operating assets, ensuring the expected effect from the operation of total capital funds.

The difficulty lies in the fact that in agriculture the level of investment activity is a relative concept, since the degree of balance of investment processes in this industry is much more complex and lower than in industry and other sectors of the economy. Suffice it to say that the basis for attributing the development strategy of the agro-industrial complex to a particular type or model is the level of its investment activity. Proceeding from this, of particular interest are the regular planning and forecasting of the investment funds used and the growth of labor productivity of the spheres and enterprises of the

agro-industrial complex of the regions of the north.

This formulation of the question more clearly characterizes the causal relationships of investment activity in the long-term development strategy of the agro-industrial complex, increasing the investment attractiveness of economic entities, improving the investment climate of the agro-industrial complex as a whole. We must not forget that the rate of tension in the strategic development of the agro-industrial complex of the regions of the north depends not only on the level of planning and forecasting of investment volumes, but also on the degree of improvement in the qualitative characteristics of the capital funds used. Of particular importance is the investment in agriculture, improving the level of qualification of the workers used and improving the characteristics of cultivated land, achieving the necessary level of land yield and animal productivity.

If the accelerated pace of investment is not accompanied by significant shifts in production areas and the receipt of appropriate income, then the main reasons for this are a violation in the balance of investment processes, reflected in the "weak" investment potential. It should be especially noted that in most cases, in the intersectoral investment of the agro-industrial complex of the regions of the north, investment resources are distributed not according to production needs or according to the principles of equal distribution between industries or specific activities, but at "own will" or "spontaneously". As a result, in one particular sphere or type of economic activity of the agro-industrial complex there is an active reinvestment, and in another there is a disinvestment tendency.

Therefore, the task of the implemented typologies and models for the functioning of the agro-industrial complex of the regions of the north should include the procedure for regular improvement of the state of the main macroeconomic indicators, especially investment ones. Since the development of the agro-industrial complex of the regions of the north should be characterized by positive changes in macroeconomic indicators: improving financial stability and the state of investment potential, compliance with the rules of the scientifically based need of agro-industrial spheres and enterprises for certain types and volumes of investments, ensuring strict consideration of investment standards, etc. Unreasonable and "artificial" increase in the scale of investment demand of certain spheres

and enterprises of the agro-industrial complex can lead to unpredictable consequences and, vice versa.

We emphasize that disinvestment trends and "disproportionate methods" of distribution and use of capital funds create colossal contradictions in the intersectoral integration of the agro-industrial complex of the regions of the north. In the absence of optimal methods for the distribution of investment funds and effective methods and mechanisms for their use, agricultural enterprises are in a constant destructive resource state and an irrational position of their effective functioning. The imbalance of the specific structures of fixed assets of the agro-industrial complex of the regions of the north is the results of systematic underfunding of agro-industrial spheres, the lack of optimal distribution of financial resources and the weak use of investment components.

We emphasize that, as a new model for the development of the agro-industrial complex of the regions of the north, it is possible to use various economic tools that had sufficient perfection and application possibilities. In fact, more advanced economic tools can create a system-forming image of the agro-industrial complex, intensify the processes of investment and renewal of its production spheres, and strengthen the investment potential as a whole. The main direction in achieving the investment transformation of the agro-industrial complex of the regions of the north is to strengthen ties with the state structure, provide access to various financial markets, especially banking organizations and investment funds. Rationalization of structures of sources of investment of agro-industrial complex of regions of the north is a reliable guarantor of increase of the level of their investment activity and attractiveness.

We must not forget that the elements of the formation of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north are closely related to the processes of economic development of territories. The economic development of territories is understood as the spread of socio-economic and other activities of the agro-industrial complex in a certain territory with a high level of development of productive forces. On the basis of economic development of agro-industrial territories of northern regions the following factors lie: a) difference of their economic potential - characteristic of the state of their production and consumer potentials; b) existing land funds and natural and economic con-

ditions of management; c) development of production, social and market infrastructure; d) the presence of large industrial enterprises with the development of various kinds of natural resources; e) the degree of integration of natural resources with enterprises of agro-industrial spheres; (e) Distance from commodity, financial and other markets.

Conclusions and prospects for further research. The whole essence of the study is that the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north, as a key element of their socio-economic, environmental and other transformation, should create an effective interconnected system for the development of the main factor components of the production spheres - a favorable atmosphere for combining financial, material, labor and land resources. The analysis shows that depending on the degree of fullness of the investment potential, the industry and enterprises of the agro-industrial complex of the regions of the north have different levels of economic activity, the degree of specialization and concentration of production.

Since the real investment potential of the agro-industrial complex of these regions establishes peculiar sectoral features in their various investment processes and territorial conditions of management, as well as in specific activities. Taking into account the difficult natural conditions and sectoral features of management, as well as the economic possibilities of functioning, the priority areas of investment in the agro-industrial complex of the regions of the north for the near future should be small and medium-sized businesses [7, p. 112].

The comprehensive analysis shows that depending on the state of investment potential, the efficiency of the agro-industrial complex of the regions of the north varies markedly. A retrospective analysis of the technical and economic indicators of the agro-industrial complex of the regions of the north confirms that the resource needs of their industries and enterprises differ significantly. This dictates the transition to an optimal strategy for the development and renewal of the technical, economic and technological basis of the agro-industrial complex of the regions of the north for the future, giving great importance to the mandatory attraction of additional funds. The growth of investments in the agro-industrial complex sectors of the regions of the north should be scientifically based in compliance with the principles of integrity, expediency and feasibility.

Based on this, there is a need to assess and compare not only the total volume of investment by industry and enterprises of the agro-industrial complex, but also to ensure rational investment within production structures, especially such priority areas as crop and livestock production. This circumstance creates additional opportunities for a comparative analysis of labor productivity growth, the level of functional stability of individual units and activities.

One of the possible options for determining the degree of fullness of the investment potential of the agro-industrial complex is the use of cost meters of exploited resources. However, due to changes in the price factor, in some cases, cost indicators can lead to a distortion of the state of investment activities of the agro-industrial complex. The most acceptable way is the coefficient indicators characterizing the replacement of some resources for others - indicators of the state of fixed production assets. This method allows not only to assess the degree of renewal of resources, but also to identify the feasibility of the ongoing changes in the structure of production assets.

As a rule, the estimated indicators of increasing the investment activity of the agro-industrial complex allow us to identify various combinations, possible strategies and scenarios for the development of its spheres and enterprises. Attention is drawn to the fact that progressive trends and active rates of investment in the agro-industrial complex of the regions of the north entail many positive changes in their economic coordinates. This makes it possible to move to more progressive investment and management scenarios. We must not forget that the principles of modern development of the investment potential of the agro-industrial complex of the regions of the north require not a short-term, but a long-term investment strategy, a significant improvement in the qualitative characteristics of the investment potential, which makes it possible to successfully implement the goals and solve the selected tasks in a timely manner.

In practice, it is proved that the desire to achieve success in only one, single area of the agro-industrial complex will not be crowned with success with others, but rather there is a freezing or loss of investment funds. To stabilize the economic situation in the agro-industrial complex of the regions of the north, it is necessary to improve the characteristics of its investment potential and industry cluster - to ensure regular support for the technological relationship

between their industries that have a relatively closed structure. The sequence of the technological chain is expressed in the balance of intersectoral investment potential - improving the composition of the functions and goals of the management of the agro-industrial complex as a whole. Since the content completeness of the agro-industrial complex is the completeness of coverage of intersectoral technological processes and processes for the formation of its investment potential, which is established by the needs of a complex set of components: production, social, infrastructure, environmental, demographic, and most importantly, market.

References

1. Belova, E. V., Kovalchuk, G. V. (2010). Methodology for assessing the financial and investment potential of agricultural enterprises. *Bulletin of Altai State University (field of sciences: Economics and Business)*. Barnaul, 9 (71), 89.
2. Litvinova, V. V. (2013). *Investment attractiveness and investment climate of the region: monograph*. Moscow: Finnicheous university, 18.
3. Skhanova, S. E. (2011). *Investments in road transport*. St. Petersburg, 26-27.
4. Makaev, M. Kh., Katrezheva R. R. (2007). Formation of investment potential of regional agro-industrial complex. *Economic Bulletin of Rostov State University (field of sciences: economics and business)*, 5, 4, 4, 111.
5. Mochalina, O. S. (2011). Investment potential of the agro-industrial complex of the Autonomous Republic of Crimea. *Scientific notes of the Tauride National University named after V.I. Vernadsky (Series "Economics and Management")*, 2, 24(63), 137.
6. Ushachev, I. G., Sandu, I. S., Nechaev, V. I. and Ryzhenkova, N. E. (2017). *Methodological provisions for increasing the investment and innovative attractiveness of eco-*

omic entities of the agro-industrial complex. Edited by Sandu I.S., Ryzhenkova N. I. Moscow: "Scientific Consultant", 12.

7. Shkarupa, E. A. (2011). Features of attraction of investments in agriculture: current state and tendencies of development. *Bulletin of Volgograd State University*, 2 (19), 112.

Література

1. Белова Е. В., Ковальчук Г. В. Методика оцінки фінансово-інвестиційного потенціалу підприємств АПК. *Вісник Алтайського державного університету*. 2010. №9 (71). С. 89.
2. Літвінова В. В. *Інвестиційна привабливість та інвестиційний клімат регіону*. Москва: Фінансовий університет. 2013. С. 18.
3. Сханова С. Е. *Інвестиції на автомобільному транспорті*. Санкт-Петербург, 2011. С. 26-27.
4. Макаєв М. Х., Катрежева Р. Р. Формування інвестиційного потенціалу регіонального АПК. *Економічний вісник Ростовського державного університету (область наук: економіка і бізнес)*. 2007, Том 5. №4 Ч. 4. С. 111.
5. Мочалина О. С. Інвестиційний потенціал агропромислового комплексу АР Крим. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2011, №2, Том 24 (63). С. 137.
6. Ушачев І. Г., Санду І. С., Нечаєв В.І., Риженкова Н. Є. *Методичні положення щодо підвищення інвестиційно-інноваційної привабливості господарюючих суб'єктів АПК*. Під ред Санду І. С., Риженкова Н. І. Москва: «Науковий консультант», 2017. С. 12.
7. Шкарупа Е. А. Особливості залучення інвестицій в сільське господарства: сучасний стан і тенденції розвитку. *Вісник Волгоградського державного університету*. 2011. №2 (19). С. 112.

Стаття надійшла
до редакції : 12.06.2021 р.

Стаття прийнята
до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Mustafayev A. Investment potential is an element of the economic system of the agro-industrial complex of the northern regions / A. Mustafayev, N. Naydenov, T. Naydenova, R. Zakhariev // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3(43). – С. 76–86.

УДК 338.439.02(470.1)

JEL Classification: D23; C5; L22

IVANOV V.¹

BASIC APPROACHES TO RURAL DEVELOPMENT IN THE NORTHERN REGION

DOI: 10.32620/cher.2021.3.10

Formulation of the problem. The prevailing sectoral approach based on agrarian-industrial policy, to the detriment of the socio-spatial direction of the development of rural areas, is ineffective from a social point of view. More correct is an integrated approach, within which rural development is viewed as a process of improving the life of people directly related to the use of land and other biological resources included in the system of geographical division of labor and corresponding social relations. *The purpose of the article* is to consider the development of rural areas based on a combination of socio-territorial and sectoral approaches. *The object of the research* is the countryside of the Komi Republic. The example of Komi is interesting in that rural life in the taiga part of its territory has features characteristic of many thoroughly inhabited regions of the North-West, the Urals, Siberia and the Far East, and in the extreme northern part (forest-tundra and tundra) - the western sector of the Arctic. *The subject of the research* is socio-economic processes in the northern village. Analytical, historical, statistical, logical, comparative methods were used as research methods. *The main hypothesis of the study* was the revival of rural life as a social process, the management of which cannot be carried out only within the framework of the production sector approach. Highlighting the development of rural areas and the agrarian sector as an object of comprehensive research will improve the quality and standard of living of rural residents. *Presentation of the main material.* New approaches to rural development are considered, including the transition from the exogenous-sectoral model to both endogenous and neo-endogenous. The impossibility of solving numerous problems of rural areas in the sectoral model of their development is shown. *Originality and practical significance of the study.* A significant disagreement in the domestic practice of rural development between sectoral and socio-spatial development has been established. The role of the rural economy in the development of the village is investigated, directions of its diversification are proposed. *Conclusions and prospects for further research.* The obtained results of the study can become the basis for the preparation of Strategies and Programs for the sustainable development of rural areas and its economic entities at the level of the region and municipalities.

Key words:

rural development, rural areas, development problems, rural economy, diversification, European Union, Komi Republic.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ ПІВНІЧНОГО РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Переважний галузевий підхід, заснований на аграрно-виробничій політики, на шкоду соціально-просторового напрямку розвитку сільських територій з соціальної точки зору малоєфективний. Більш правильним є комплексний підхід, в рамках якого сільський розвиток розглядається як процес життєдіяльності людей, безпосередньо пов'язаних з використанням земельних та інших біологічних ресурсів, включених в систему географічного поділу праці і відповідних суспільних відносин. *Метою статті* є розгляд розвитку сільських територій на основі поєднання соціально-територіального і галузевого підходів. *Об'єктом дослідження* є сільська місцевість Республіки Комі. Приклад Комі цікавий тим, що сільське життя в тайговій частині її території має риси, властиві багатьом ґрунтовно обжитим регіонах Північно-Заходу, Уралу, Сибіру і Дальнього Сходу, а в крайнесеверній частині (лісотундра і тундра) - західному сектору арктичської зони. *Предмет дослідження* – соціально-економічні процеси в північному селі. В якості ме-

¹ **Іванов Валентин Олександрович**, д-р екон. наук, професор, головний науковий співробітник, Інститут соціально-економічних та енергетичних проблем Півночі Комі наукового центру Уральського відділення РАН, м. Сиктивкар, Республіка Комі, Росія.

Ivanov Valentin, Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Institute of Socio-Economic and Energy Problems of the North Komi Scientific Center of the Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, Syktyvkar, Komi Republic, Russia.

ORCID ID: 0000-0002-1934-5274

e-mail: ivanov@iespn.komisc.ru

тодів дослідження застосовувалися аналітичний, історичний, статистичний, логічний, порівняльний. *Основною гіпотезою дослідження* стало відродження сільського життя як соціального процесу, управління яким не може бути здійснено лише в рамках виробничо-галузевого підходу. Виділення розвитку сільських територій та аграрної сфери в об'єкт комплексного дослідження дозволить поліпшити якість і рівень життя сільських жителів. *Виклад основного матеріалу.* Розглянуто нові підходи до сільського розвитку, що включають перехід від екзогенно-галузевої моделі і ендемогенної і неоендемогенної. Показана неможливість вирішити численні проблеми сільських територій при галузевої моделі їх розвитку. *Оригінальність і практичне значення дослідження.* Встановлено значна розбіжність у вітчизняній практиці сільського розвитку між галузевим і соціально-просторовим розвитком. Досліджено роль сільської економіки в розвитку села, запропоновано напрями її диверсифікації. *Висновки і перспективи подальших досліджень.* Отримані результати дослідження можуть стати основою для підготовки Стратегій і Програм сталого розвитку сільської місцевості та її суб'єктів економіки на рівні регіону і муніципальних утворень.

Ключові слова:

сільський розвиток, сільські території, проблеми розвитку, сільська економіка, диверсифікація, Європейський Союз, Республіка Комі.

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К СЕЛЬСКОМУ РАЗВИТИЮ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА

Постановка проблемы. Преобладающий отраслевой подход, основанный на аграрно-производственной политике, в ущерб социально-пространственному направлению развития сельских территорий с социальной точки зрения малоэффективен. Более правильным является комплексный подход, в рамках которого сельское развитие рассматривается как процесс совершенствования жизнедеятельности людей, непосредственно связанных с использованием земельных и других биологических ресурсов, включенных в систему географического разделения труда и соответствующих общественных отношений. *Целью статьи* является рассмотрение развития сельских территорий на основе сочетания социально-территориального и отраслевого подходов. *Объектом исследования* является сельская местность Республики Коми. Пример Коми интересен тем, что сельская жизнь в таежной части ее территории имеет черты, свойственные многим основательно обжитым регионам Северо-Запада, Урала, Сибири и Дальнего Востока, а в крайнесеверной части (лесотундра и тундра) – западному сектору Арктической зоны. Предмет исследования – социально-экономические процессы в северной деревне. В качестве методов исследования применялись аналитический, исторический, статистический, логический, сравнительный. *Основной гипотезой исследования* стало возрождение сельской жизни как социального процесса, управление которым не может быть осуществлено лишь в рамках производственно-отраслевого подхода. Выделение развития сельских территорий и аграрной сферы в объект комплексного исследования позволит улучшить качество и уровень жизни сельских жителей. *Изложение основного материала.* Рассмотрены новые подходы к сельскому развитию, включающие переход от экзогенно-отраслевой модели и эндогенной и неоэндогенной. Показана невозможность решить многочисленные проблемы сельских территорий при отраслевой модели их развития. *Оригинальность и практическое значение исследования* Установлено значительное разногласие в отечественной практике сельского развития между отраслевым и социально-пространственным развитием. Исследована роль сельской экономики в развитии села, предложены направления ее диверсификации. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Полученные результаты исследования могут стать основой для подготовки Стратегий и Програм устойчивого развития сельской местности и ее субъектов экономики на уровне региона и муниципальных образований.

Ключевые слова:

сельское развитие, сельские территории, проблемы развития, сельская экономика, диверсификация, Европейский Союз, Республика Коми.

Formulation of the problem. Analysis of the current situation in the northern and arctic rural areas of Russia showed the presence of numerous problems. This is largely due to the fact that rural development has faded into the background due to the priorities of the fuel and raw materials sector, as well as the solution of current sectoral problems to the detriment of

long-term strategic management of rural development. Within the framework of the traditional sectoral approach to rural development, it is impossible to solve the numerous problems of the village and rural economy. The northern village and the leading branch of its economy - the agricultural sector - are in a state of crisis, generated by both

historical reasons and modern transformation processes.

The revival of rural life as a social process requires the allocation of two conceptual directions for rural development: production and sectoral and socio-territorial. The most effective way to change the negative situation in rural areas is the state policy for the integrated development of rural areas.

Analysis of recent research and publications. The market transformation has exacerbated the historically existing rural problems. In the rural areas of the Komi Republic, there is an incomplete realization of the natural and labor potential. Results of the All-Russian agricultural censuses of 2006 and 2016 showed that over a decade in farms of all categories there was a reduction in the total land area by 32%, including agricultural land - by 2.2 times, respectively, in agricultural organizations - by 33% and 3 times. In the households of the population, the area of agricultural land decreased by 1.9 times. Small agricultural organizations did not use 14% of farmland, peasant farms - 9%, personal subsidiary and other individual farms of citizens - 37%. In agricultural organizations, the number of cattle decreased by a third. A particularly significant reduction in animals was observed in household farms: cattle - 2.6 times, pigs - 4.3 times, sheep and goats - 2.3 times, and horses - 1.8 times.

Over the past 10 years, the number of agricultural enterprises has decreased 2.8 times, individual entrepreneurs - 7.8 times. The number of people employed in agriculture has decreased by 1.6 times [1].

The process of depopulation of rural areas is intensifying. During the years of market reforms in the republic, the number of rural population due to outflow and natural loss decreased by 122.7 thousand people, or 40%. The mortality rate of the rural population is 1.5 times higher than that of the urban population. Average density for 1990-2018 decreased from 1.3 to 0.8 people. The number of settlements without population increased 4.5 times.

There is an increase in abandoned land plots (empty houses) in rural areas. The results of the 2016 agricultural census showed that the share of personal subsidiary plots with abandoned land plots (empty houses) in rural settlements was 20%, gardeners, summer residents and gardeners - 28%. The population is aging in the countryside. The share of the population under working age decreased from 28.9% in 1989

to 21.7% in 2018, in the working age, respectively, from 57.2 and 50.6, and the share of people over working age increased from 13, 9 to 27.7%. The deterioration of the demographic situation in the countryside will lead to a reduction in the number of labor and potential, its aging and, in the future, will become a factor limiting the development of the rural economy.

The continuation of the current trend of urbanization of cities and depopulation of rural areas will lead to the fact that the production of agricultural products in remote rural settlements will have to be done on a rotational basis. As E. Savchenko rightly notes, the problems of preserving the development of rural areas should be perceived not only through the prism of supporting and developing the agricultural economy, building social and transport infrastructure, but also from the angle of preserving Russian civilization - the main bond of the Russian Federation [2, p. 5].

The Komi countryside is characterized by underdeveloped transport, engineering and social infrastructure. During the period of market transformation, the construction of roads in the countryside ceased. 2003-2018 only 1.4 million rubles were allocated for the construction of rural roads, or 0.06% of the total budget funds for the development of infrastructure in rural areas. In the recently adopted state program "Development of rural areas" of the planned for 2020-2025. of financial resources for the development of transport infrastructure, it is envisaged to allocate only 4% of funds. Now most of the roads are unpaved, the condition of which remains unsatisfactory. On-farm paved roads account for 37%. Only two out of six peripheral rural districts (Koigorodsky and Ust-Kulomsky) have a transport connection with the city of Syktyvkar along paved roads. The low availability of rural roads with hard surface does not allow the rural population to timely receive education, health care, culture, and consumer services. Remote rural areas have two and three hours availability [3, p. 46]. Many sparsely populated villages are characterized by inaccessibility or poor road accessibility. 84% of the rural population lives in non-gasified settlements, 10% of settlements receive electricity from autonomous power plants.

During the years of market reforms, the construction of residential houses in rural areas decreased 2.2 times, preschool institutions - 2.4 times, general education schools - 2.1 times, cultural and leisure institutions - 1.5 times.

Now the share of dilapidated and dilapidated housing in rural areas is 14.3% against 2.0% in the city. Most of the inhabitants of rural settlements are deprived of basic utilities. The improvement of the housing stock in the countryside lags far behind the city. The housing stock of the village is provided with running water 3.5 times, sewerage – 5.5 times, central heating and gas – 2.5 times, hot water supply – 8.7 times, baths – 7.9 times, floor-standing electric stoves – 3.8 times less. than in the city.

The value of the integral indicator of the comfort of housing and communal conditions in areas with a completely rural population is 1.3 times lower than the average value for Komi [4].

The purpose of the article is to consider the development of rural areas based on a combination of socio-territorial and sectoral approaches.

Presentation of the main material. In rural areas, the system of information and consulting services is underdeveloped. Currently, the information and consulting department operates at the regional level within the Ministry of Agriculture and the Consumer Market [5]. The lack of counseling in rural areas hinders the access of small businesses and rural residents, especially remote areas, to information and counseling services. The creation of inter-municipal counseling centers will increase the coverage of small and medium-sized organizations and the rural population with information and consulting services, disseminate innovations, and increase the level of coordination and integration of the service with science and education.

Small forms of business, prevailing in the rural economy, are experiencing difficulties in accessing markets for the sale of products and financial resources. According to the 2016 agricultural census, slightly more than half of farms and individual entrepreneurs receive budget support. Only 19% of small agricultural enterprises and 9% of peasant farms have access to loans.

Currently, both at the federal and regional levels, there is no comprehensive approach to the management of rural development. State programs for the development of rural areas are not properly coordinated with each other. The Ministry of Agriculture of Russia does not have the authority to coordinate the activities of other ministries and departments in rural areas. The Government Commission on Agroindustrial Complex and Sustainable Development of Rural

Areas, approved by the order of the Government of the Russian Federation dated October 31, 2018 No. 2373-R, does not include representatives of the Ministry of Culture of Russia, the Ministry of Sports of Russia, the Ministry of Construction of Russia, the Ministry of Telecom and Mass Communications and the Ministry of Energy of Russia. At the same time, the activities of other ministries are of great importance for rural areas [6, p. 6].

Local self-government of rural areas and settlements does not have its own financial base for performing social functions, modernizing rural infrastructure and stimulating the agrarian economy. The current tax distribution system makes it possible to form the budgets of municipalities of the Komi Republic with a completely rural population (Izhemsky, Koygorodsky, Kortkerossky, Priluzsky, Syktyvdinsky, Sysolsky, Ust-Kulomsky and Ust-Tsilemsky) at the expense of tax revenues only by 20-30%. Local government does not bear the costs of agriculture and forestry. The bulk of municipal budget expenditures goes to education (63%), management (9%), culture (7%), transport and road facilities.

The concept of "rural development" appeared in the scientific literature relatively recently. The most complete review of models and concepts of rural development in relation to Western Europe was carried out by F. Mantino. For advanced countries, he identified three models of rural development - sectoral (development of agriculture proper), redistributive (rural development as a way to reduce the gap between regions and sectors of the economy) and territorial (the formation of relationships within the local economy) [7].

In the countries of the European Union (EU) since the early 1990s. there is a discussion about models and concepts of rural development. Analysis of foreign scientific literature has shown that there are three approaches to rural development: exogenous, endogenous and neo-endogenous [8–11].

The exogenous model of rural development, based on a sectoral approach, has shown its inconsistency due to the impossibility of solving numerous rural problems. The exogenous approach to rural development, which prevailed until the late 1980s and early 1990s, was replaced by endogenous and neo-endogenous variants [12].

The endogenous model of rural development is associated with the use of all

resources available on its territory, the coordination of economic activities, taking into account the specifics of their spatial organization, rational use of natural resources and the preservation of the environment. Self-government is of great importance in the management of rural development policy.

The evolution of rural development policy in European countries is associated with the coordination of all types of activities, rational use of natural resources and preservation of the environment, an increase in the quality of life of rural residents, diversification of the rural economy and is closely aligned with socio-spatial development.

The instrument of rural development is the national and regional programs of these territories. National rural development programs developed in the EU are implemented through four main subprograms (axes): increasing the competitiveness of the agricultural and forestry sectors; improving the environment; rural quality of life and diversification of the rural economy; LEADER [13].

In the national and regional programs of European countries, agriculture and other natural resource sectors, in addition to their commodity function, are considered as a tool for sustainable development of rural areas. The competitiveness of agriculture and forestry is ensured, as a rule, by government support. In the budgets of 28 EU countries for 2014-2020. shows the total amount of financial support for agriculture and rural areas in the amount of 408.4 billion euros, for the development of rural areas - 95.3 billion euros (23.3%) [14]. In the system of measures to support rural areas, special attention is paid to education, transport and information and communication infrastructure, social services and the preservation of the beauty of rural landscapes.

The European experience is useful for Russia by the social and environmental orientation towards the countryside and the creation of an institutional environment for the functioning of rural settlements that are part of a unified system of population settlement. The experience of managing sustainable development of rural areas in Finland is very valuable for the regions of the European North of Russia. The priorities of the Finnish rural policy are reduced to the following: vocational training and retraining of personnel for villages; maximum diversification of the agricultural economy; making special decisions for sparsely populated

peripheral areas, unconditional preservation of the culture and traditional economy of the Sami; orientation towards the principles of "green economy". Rural policy in Finland involves organizing the relationship of all interested parties with an exit to agreed solutions to socially significant problems. The fundamental mechanisms for achieving this strategic goal are collectivism and social interaction [13].

Now in a number of subjects of the Federation, rural development is carried out on the basis of an exogenous-sectoral approach with all its inherent features and characteristics [15]. Komi is a prime example. In the republic, there has never been a Strategy for sustainable development of rural areas. The State Program "Comprehensive Development of Rural Areas" for the period 2020-2025 was not adopted either. There is only subprogram number 5. "Comprehensive development of rural areas" in the program for the development of the agri-food sector until 2025. It has only one control indicator - the share of citizens living in rural areas, where comfortable living conditions have been created, in the total number of citizens, living in rural areas (up to 35% by 2025). The subprogram itself outlines the following areas: commissioning (acquisition) of residential premises (residential buildings) for citizens living in rural areas, the number of improvement projects implemented in rural areas, the commissioning of gas distribution networks, the commissioning of local water pipelines, the number of settlements located in rural areas, in which projects for the complex arrangement of sites for compact housing development have been implemented.

Sustainable rural development of the Komi Republic urgently requires the development of two programs: the State Program "Comprehensive Development of Rural Areas" and the State Program "Development of Agriculture and Regulation of Agricultural Products, Raw Materials and Food Markets, Development of the Fisheries Complex".

The generalization of the experience of rural development in the EU countries showed that our country also needs to move from an exogenous-sectoral to an endogenous-territorial development path using a neo-endogenous option. It is this transition that should be identified as the main strategic goal of sustainable development of rural areas.

The expansion of the scope of employment can occur in the following types of rural activities:

- reforestation, including reforestation felling. For 2010-2019 on average, reforestation works were carried out on an area of 40 thousand hectares per year. The average annual growth was 5.2%;
- development of timber processing (production of sawn timber, construction timber) and the fullest possible use of all wood raw materials in rural areas. Now forest-sufficient municipal areas have weak timber processing, being a raw material base for pulp and paper, plywood and board production in Syktyvkar and other cities;
- production of briquettes and pellets from low-grade wood and waste, their use in the production of heat energy in rural settlements;
- development of wooden housing construction (construction of residential buildings, furniture, doors, windows and other joinery) in rural municipalities;
- harvesting and processing of non-timber forest resources;
- integration of agriculture and forestry;
- development of trades and crafts;
- production of building materials from local raw materials;
- development of priority sectors of agriculture, which include potato growing, fodder production, cattle breeding, reindeer husbandry, and fish farming. These sectors should be seen as a factor in increasing the number of rural jobs;
- reproduction of soil fertility (procurement and application of organic fertilizers, reclamation of agricultural land, carrying out a complex of cultural and technical works);
- construction of rural and year-round forest roads;
- modernization of the communal infrastructure of the village, characterized by its high wear and tear;
- social development of rural areas;
- development of ecological tourism, rural hotel business;
- environmental protection.

Diversification of production in rural areas will contribute to the creation of additional highly paid jobs, filling the revenue side of municipal budgets, sustainable socio-economic development of rural settlements, and increasing incomes of their population.

The priority areas for improving the mechanism for the development of the rural economy are:

- reorientation in favor of subsidies and concessional investment loans prevailing in rural areas;
- compensation from the budget for part of the costs for new equipment, technological re-equipment;
- grant support to farms, family livestock farms, consumer cooperatives, individual entrepreneurs;
- creation of a regional fund for supporting rural economy entities;
- reduction of administrative pressure, tax burden on small and medium-sized businesses;
- expanding access to markets for products, material, technical, financial and information resources;
- a significant increase in the share of investments in transport and utilities infrastructure;
- transition from solving current problems to strategic management and planning of sectors and spheres of the rural economy.

Conclusions and prospects for further research. Analysis of the current situation in the northern and arctic rural areas of Russia showed the presence of numerous problems. This is largely due to the fact that in the development of rural areas and the agricultural sector, priority was given to solving current sectoral problems to the detriment of long-term strategic management of rural development.

The evolution of rural development in European countries, which has been carried out since the early 1990s, is associated with the replacement of the exogenous-sectoral approach to the endogenous and neo-endogenous path of development of rural areas. These models are based on the use of all the resource and human potential available in rural areas, on the formation of human and social capital.

In Russia in the 2010s. practical steps have been taken to combine sectoral and territorial approaches to rural development. Comparison of the essence of rural development and officially adopted strategies and programs showed the predominance of a sectoral approach to the detriment of socio-spatial development. An example of such a disagreement is the Komi Republic.

The basis for improving the living standards of the rural population and its sustainable development is the rural economy. The development of the rural economy is closely related and interdependent with socio-demographic processes, the state of the transport, housing and communal, social, information and

market infrastructure in the countryside. Improving the demographic situation, creating comfortable living conditions for the population in rural areas will contribute to an increase in the efficiency and competitiveness of rural economy entities.

A decrease in the gross regional product, the number of people employed in agriculture and forestry, hunting, fishing, and fish farming has been established. To increase jobs in rural areas, directions for diversifying the rural economy are proposed, associated with increasing production in the agricultural and forestry sectors, processing forest and agricultural products, developing transport, social, communal, retail and household infrastructures, rural tourism, ecosystem services.

References

1. Results of the All-Russian agricultural census of 2016 (2018). In 8 volumes. Vol. 1. The main results of the All-Russian agricultural census of 2016: The main results of the All-Russian agricultural census of 2016 for the constituent entities of the Russian Federation / Federal State Service statistics. Moscow: ISC "Statistics of Russia", 711.
2. Savchenko, E. (2018). Special mission of agriculture. *Agroindustrial complex: economics, management*, 1, 4–10.
3. *Modernization of the infrastructure for the development of rural areas*. (2016). Team of authors. Syktyvkar: LLC "Komi Republican Printing House", 241.
4. Fomina, V., Fomin, A. (2019). Assessment of the comfort of housing and communal conditions in rural areas of the Komi Republic. *North and Market: Formation of the Economic Order*, 2, 88–105.
5. Ivanova, E. V. (2017). Agricultural consulting in the system of innovative development of the agrarian sector of the northern region. *Economic and social changes: facts, trends, forecast*, 10 (2), 284–300.
6. Petrikov, A. V. (2019). Policy of rural development of Russia: directions and mechanisms. *Rural territories in the spatial development of the country: potential, problems, prospects*. Moscow: VIAPI, 3–10.
7. Mantino, F. (2010). *Rural development in Europe*. Politics, institutions are local actors from the 1970s to the present day. Transl. from Italian by I. Khranova. Joint publication of the Food and Agriculture Organization of the United Nations and Business Media of the Sole 24 Ore, 272.
8. Murdoch, J., Pratt, A. C. (1993). Rural studies, Modernism, Postmodernism and the "Post-rural". *Journal of Rural Studies*, 9 (4), 411–427.
9. Lowe, P., Murdoch, J. and Ward, N. (1995). Beyond endogenous and exogenous models: Networks in rural development, in J.D. van der Ploeg and G van Dijk (eds.) *Beyond Modernization: the Impact of Endogenous Rural Development*. Van Gorcum: Assen, 296.
10. Ward, N., Atterton, J., Kim, T. Y., Lowe, P., Phillipson J. and Thompson, N. (2005). Universities, the Knowledge Economy and 'Neo-Endogenous Rural Development'. *Center for Rural Economy Discussion Paper Series*, 1, 1–15.
11. Ploeg, J. D., Dijk, G. (2008). *Unfolding Webs: The Dynamics of Regional Rural Development*. Assen, the Netherlands: Van Gorcum, 262.
12. Mantino, F. La riforma delle Politiche di sviluppo iraafe 2014-2020. (2013). *Agiregioni Europa*, 9 (12).
13. Hyyrylainen, T. (2010). *Governance of localempowerment in Finish rural policy: Collaboration between policy, development and research h Employment Policy Research Center*. EPRC. Hirosaki University, Japan. Discussion Paper, 4, 81–94.
14. Fact sheets on the European Union – 2019. Retrived from: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en>
15. Guinjoan, E., Badia, A. and Tulla, A. F. (2016). The new Paradigm of Rural Development. Territorial Con-Siderations and Reconceptualization using The "Rural Web". *Boletin de la Asociacion de Geografos Espanoles*, 71, 495–500.
16. Kostyaev, A. I. (2018). Conceptual approaches to the development of rural areas taking into account European experience. *Agricultural science of the Euro-North-East*, 67 (6), 141–148.
17. Zaslavskaya, T. I., Ryvkina, R. V. (1980). Methodology and methodology of the systemic study of the Soviet village. Novosibirsk: Nauka, 344.
18. Merzlov, A. V. (2006). *Transition to sustainable development of rural areas: theory, methodology and practice*. Moscow: Publishing house of IG RAS, 308.
19. Petrikov, A. V. (2006). Stability of rural development. *The Economist*, 7, 86–93.
20. Tretyakov, J. I. (2008). Conceptual Foundations of Sustainable Rural Development. *Russian Agricultural Economics*, 4, 80–85.

Література

1. Підсумки Всеросійської сільськогосподарської перепису 2016 року: У 8 т. Т. 1. Основні підсумки Всеросійського сільськогосподарського перепису 2016 року: кн. 2.: Основні

підсумки Всеросійського сільськогосподарського перепису 2016 року по суб'єктам Російської Федерації. Москва: ІВЦ «Статистика Росії», 2018. 711 с.

2. Савченко Є. Особлива місія сільського господарства АПК: економіка, управління. 2018. №1. С. 4–10.

3. Модернізація інфраструктури розвитку сільських територій. Колектив авторів. Сиктивкар: ТОВ «Комі республіканська друкарня», 2016. 241 с.

4. Фоміна В. Ф., Фомін А. В. Оцінка комфортності житлово-комунальних умов в сільських районах Республіки Комі. *Північ і ринок: формування економічного порядку*. 2019. №2. С. 88–105.

5. Іванова Є. В. Сільськогосподарське консультування в системі інноваційного розвитку аграрного сектора північного регіону. *Економічні і соціальні зміни: факти, тенденції, прогноз*. 2017. Т. 10. № 2. С. 284–300.

6. Петриков А. В. Політика сільського розвитку Росії: напрямки та механізми. Сільські території в просторовому розвитку країни: потенціал, проблеми, перспективи. Москва: ВІАПІ, 2019. С. 3–10.

7. Мантінеє Ф. *Сільський розвиток в Європі*. Політика, інститути дійові особи на місцях з 1970-х років до наших днів. Перекл. з італійського І. Храмовій. Спільне видання Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН і Business Media of the Sole 24 Ore, 2010. 272 с.

8. Murdoch, J., Pratt, A. C. Rural studies, Modernism, Postmodernism and the «Post-rural». *Journal of Rural Studies*. 1993 Vol. 9. №4. P. 411–427.

9. Lowe P., Murdoch J., Ward N. Beyond endogenous and exogenous models: Networks in rural development, in J. D. van der Ploeg and G van Dijk (eds.) *Beyond Modernization: the Impact of Endogenous Rural Development*. Van Gorcum: Assen, 1995. 296 p.

Стаття надійшла

до редакції : 25.05.2021 р.

10. Ward N., Atterton J., Kim T.Y., Lowe P., Phillipson J., Thompson N. «Universities, the Knowledge Economy and 'Neo-Endogenous Rural Development».

11. Ploeg J. D., Dijk G. *The Dynamics of Regional Rural Development*. Assen, the Netherlands: Van Gorcum. 2008. 262 p.

12. Mantino F. La riforma delle Politiche di sviluppo iraafe 2014-2020. *Rivista. Agiregioni Europa*. 2013. Vol. 9. № 12.

13. Hyrylainen T. *Governance of localempowerment in Finish rural policy: Collaboration between policy, development and research* h Employment Policy Research Center. EPRC. Hirosaki University, Japan. Discussion Paper. 2010. No. 4. P. 81–94.

14. Fact sheets on the European Union - 2019. URL: <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/en>.

15. Guinjoan E., Badia A., Tulla A. The new Paradigm of Rural Development. Territorial Considerations and Reconceptualization using The "Rural Web". *Boletin de la Asociacion de Geografos Espanoles*. 2016. № 71. P. 495- 500.

16. Костяев А. І. Концептуальні підходи до розвитку сільських територій з урахуванням європейського досвіду. *Аграрна наука Євро-Північного Сходу*. 2018: Т. 67. №6. С. 141–148.

17. *Методика і методологія системного вивчення радянського села* / Відп. ред. Т. І. Заславська, Р. В. Ривкіна. Новосибірськ: Наука, 1980. 344 с.

18. Мерзлов А. В. *Перехід до сталого розвитку сільських територій: теорія, методологія і практика*. Москва: Изд-во ІГ РАН, 2006. 308 с.

19. Петриков А. В. Стійкість сільського розвитку. *Економіст*. 2006. № 7. С. 86–93.

20. Третьякова Л. Концептуальні засади сталого сільського розвитку. *Економіка сільського господарства Росії*. 2008. №4. С. 80–85.

Стаття прийнята

до друку: 30.06.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ivanov V. Basic approaches to rural development in the northern region / V. Ivanov // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3 (43). – С. 87–94.

УДК 330.341
JEL Classification: E02, L22

KADIROVA Sh.¹, ISMAILKHOJAEV A.²

INNOVATION MANAGEMENT AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN'S ECONOMY

DOI: 10.32620/cher.2021.3.11

Formulation of the problem. This article examines the role of investment and innovation in ensuring stable macroeconomic growth and the main directions of the state investment strategy of Uzbekistan. *The purpose of the study* is to analyze investments and innovations as a factor in the development of sectors of the economy of Uzbekistan. The study used the *methodology* of logical, historical, statistical and comparative analysis, methods of expert assessments, economic modeling, a method for assessing the reliability of qualitative and quantitative statistical indicators. *The main hypothesis of the study* was the assumption that without innovation, capital investments may be ineffective and even harmful, prolonging the future production of uncompetitive products. *Presentation of the main material.* The national aspect of sustainable development for the Republic of Uzbekistan is determined, first of all, by its formation as a sovereign state, the need for the fastest way out of socio-economic difficulties and environmental tension, raising the standard of living of the population, entering the world community, maintaining good-neighborly relations with other countries of the world and mutually beneficial cooperation. *The practical significance of the work* lies in the application by the executive authorities of the research results when drawing up medium-term and long-term programs for the socio-economic development of Uzbekistan. *Conclusions and prospects for further research.* The main directions of the state investment strategy can be formulated as follows: pursuing a targeted policy to deepen structural reforms; comprehensive support of priority industries in order to ensure the high competitiveness of domestic products in the domestic and world markets.

Key words:

innovation, innovative renewal, innovative function, investment and innovative resources, economic modernization.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ УЗБЕКІСТАНУ

Постановка проблеми. У цій статті розглянемо ролі інвестицій і інновацій в забезпечення стабільного макроекономічного зростання і основні напрями державної інвестиційної стратегії Узбекистану. *Мета дослідження* – проведення аналізу інвестицій і інновацій як фактор розвитку галузей економіки Узбекистану. У дослідженні використовувалися *методологія* логічного, історичного, статистичного і порівняльного аналізу, методи експертних оцінок, економічного моделювання, методу оцінки достовірності якісних і кількісних статистичних показників. *Основною гіпотезою дослідження* стало припущення, що без інновацій капітальні вкладення можуть виявитися неефективними і навіть шкідливими, продовжуючи майбутнє виробництво неконкурентоспроможних продуктів. *Виклад основного матеріалу.* Національний аспект сталого розви-

¹ **Кадилова Шарофат Амонівна**, старший викладач кафедри економіки та менеджменту, Ташкентський інститут інженерів залізничного транспорту, м. Ташкент, Узбекистан.

Kadirova Sharofat, Senior teacher of Economic and Management Department, Tashkent National Institute of Transport, Tashkent, Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0002-5254-2995

e-mail: tashiit@tashiit.uz

² **Ісмаїлходжаєв Анвар Ібрагімович**, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Ташкентський інститут інженерів залізничного транспорту, м. Ташкент, Узбекистан.

Ismailkhodjaev Anvar, Ph.D. in Economic, Associate Professor of Economic and Management Department, Tashkent Institute of Railway Engineers, Tashkent, Uzbekistan.

ORCID ID: 0000-0001-4147-1985

e-mail: tashiit@tashiit.uz

тку для Республіки Узбекистан визначається, перш за все, становленням її як суверенної держави, необхідністю якнайшвидшого виходу з соціально-економічних труднощів і екологічної напруженості, підвищенням рівня життя населення, входженням до світового співтовариства, збереженням добросусідських відносин з іншими країнами світу і взаємовигідною співпрацею. *Практична значимість* роботи полягає в застосуванні органами виконавчої влади результатів дослідження при складанні середньострокових і довгострокових програм соціально-економічного розвитку Узбекистана. *Висновки і перспективи подальших досліджень*. Основні напрямки державної інвестиційної стратегії можна сформулювати наступним чином: проведення цілеспрямованої політики щодо поглиблення структурних перетворень; всебічна підтримка пріоритетних галузей з метою забезпечення високої конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і світовому ринку.

Ключові слова:

інновація, інноваційне оновлення, інноваційна функція, інвестиційно-інноваційні ресурси, модернізація економіки.

УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИЯМИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА

Постановка проблемы. В настоящей статье рассмотрены роли инвестиций и инноваций в обеспечение стабильного макроэкономического роста и основные направления государственной инвестиционной стратегии Узбекистана. *Цель исследования* – проведение анализа инвестиций и инноваций как фактор развития отраслей экономики Узбекистана. В исследовании использовались *методология* логического, исторического, статистического и сравнительного анализа, методы экспертных оценок, экономического моделирования, метода оценки достоверности качественных и количественных статистических показателей. *Основной гипотезой исследования* стало предположение, что без инноваций капитальные вложения могут оказаться неэффективными и даже вредными, продлевая будущее производство неконкурентоспособных продуктов. *Изложение основного материала.* Национальный аспект устойчивого развития для Республики Узбекистан определяется, прежде всего, становлением ее как суверенного государства, необходимостью быстрее выхода из социально-экономических трудностей и экологической напряженности, повышением уровня жизни населения, входжением в мировое сообщество, сохранением добрососедских отношений с другими странами мира и взаимовыгодным сотрудничеством. *Практическая значимость работы* заключается в применении органами исполнительной власти результатов исследования при составлении среднесрочных и долгосрочных программ социально-экономического развития Узбекистана. *Выводы и перспективы дальнейших исследований.* Основные направления государственной инвестиционной стратегии можно сформулировать следующим образом: проведение целенаправленной политики по углублению структурных преобразований; всемерная поддержка приоритетных отраслей с целью обеспечения высокой конкурентоспособности отечественной продукции на внутреннем и мировом рынке.

Ключевые слова:

инновация, инновационное обновление, инновационная функция, инвестиционно-инновационные ресурсы, модернизация экономики.

Problem statement. The formation of the Republic of Uzbekistan, the integration of its economy into the world community is taking place in difficult conditions. The republic is overcoming the difficulties of the transition period and is looking for effective models of the future, taking into account global and regional directions, the most important of which is the desire to follow the path of sustainable development.

The national aspect of sustainable development for the Republic of Uzbekistan is determined, first of all, by its formation as a sovereign state, the need for the fastest way out of socio-economic difficulties and environmental tension, raising the standard of living of the population, entering the world community, maintaining good-neighborly relations with other countries of the world and mutually beneficial cooperation.

Analysis of recent research and publications. At present, the implemented state scientific and technical policy is aimed at concentrating the efforts available to the scientific and technical potential of the republic to solve the socio-economic problems of Uzbekistan in the context of a gradual transition to a socially oriented market economy [1].

Effective and high-quality functioning of the economic sectors plays an important role in creating conditions for sustainable growth of the national economy, as well as the social development of the country.

The purpose of the article is analysis of investments and innovations as a factor in the development of sectors of the economy of Uzbekistan.

Presentation of the main material. The current state of the economy is characterized by significant wear and tear of fixed assets. To replace worn-out fixed assets, expand production or release new goods or services, investments in fixed assets are required. But at the same time, the most important function of investments in fixed assets should be innovative: with their help, an innovative renewal of fixed assets is carried out on the basis of the use of scientific and technological achievements for the production of new or improved competitive products, new or modified efficient technologies. Without innovation, capital investments can be ineffective and even harmful, prolonging the future production of uncompetitive products. Moreover, without innovations, investments are often impossible, since replaceable obsolete equipment is no longer produced and cannot be found on the market. Therefore, the main source of innovations, including radical ones, are investments in fixed assets.

The innovative function of investment is not limited to replacing outdated funds with new ones at the same enterprise and for the production of the same products (goods or services). With the help of investments, inter-product (mainly within the enterprise) and intersectoral redistribution of depreciation, profits and borrowed funds is carried out for the implementation of innovations. Moreover, with the development of micro-innovations and improving innovations, such a redistribution is carried out to a minimum extent. With

the development and dissemination of basic innovations, new generations of technology (technologies) and technological structures, the inter-industry and inter-product redistribution of investment and innovative resources is carried out on a large scale.

As the first President of the Republic of Uzbekistan I.A. Karimov: «Our important priority, calculated for the long term and decisive for the growth of potential, the power of the country and the competitiveness of the economy, is the implementation of an active investment policy for the implementation of strategically significant projects aimed at modernization, technical and technological renewal. -the basic industries, the development of a powerful modern network of transport and infrastructure communications» 2].

To ensure sustainable growth rates of the economy of Uzbekistan and its modernization is carried out by deep structural changes in the economy of the republic. It is necessary to transfer to an innovative way of development and the rate of growth of investments in fixed assets. The implementation of innovation policy in the republic is closely related to a change in the structure of the leading sectors of the economy, which carries scientific and technological progress and ensures large-scale qualitative changes in the economy.

The increasing role of investments in ensuring stable macroeconomic growth directly depends on the technological structure of investments. This is due to the fact that a relatively high level of construction and installation work in the technological structure of investments will lead to the emergence of new production facilities, and the high level of costs for equipment, tools, inventory in the technological structure of investments allows the technical and technological re-equipment of enterprises. ...

Foreign investments are of great economic interest for the development of the innovation process, the attraction of which can be facilitated by the provision of a relatively cheap but qualified labor force and a stable sales market in Uzbekistan. But for this it is necessary to strengthen the real guarantees of the safety and return of foreign loans and investments, which will be provided by domestic insurance organizations in the domestic market

of the republic. As a material security for foreign loans and investments, it is apparently advisable to use republican holdings in foreign banks, as well as invest foreign currency in joint production abroad [3]

Consequently, the implementation of market reforms in Uzbekistan, including the deepening of privatization processes, the achievement of macroeconomic stabilization and the provision of sustainable economic growth, fundamental structural transformations in the national economic complex are inextricably linked with the pursuit of an active investment policy.

Foreign investment can play a very important role in these processes. It is this circumstance that is of particular interest to us. Foreign investment is one of the main factors contributing to the accelerated economic development of the country. Even such highly developed countries as the USA, Germany, France, Japan, Great Britain, etc. consider the constant attraction of foreign capital as a necessary means of increasing their economic potential, improving the welfare of citizens. The intensifying influence of foreign investments is clearly proved by the experience of countries that are in a state of rapid economic development - China, South Korea, Sinhapur, Malaysia and other East Asian countries. Their governments have created a favorable climate, and the results have been quick to show [4].

Let us dwell on what the most important tasks facing the economy of our republic can be solved with the help of foreign investments.

Attracting additional investment capital. The capital market in the republic is just beginning to develop, so it cannot provide the required amount of capital for large projects. In addition, it is difficult to access the hard currency required to purchase goods that are not available on the local market. Foreign investments can solve both of these problems at once, because they are a source of external capital. A foreign investor is not constrained by the relative, underdeveloped local markets, capital, or the country's ability to generate foreign cash flows by exporting goods.

Access to advanced technology. Many enterprises of the republic use outdated equipment and technologies, which

significantly reduces labor productivity and leads to the production of goods of lower quality. This affects their competitiveness and reduces the ability to earn hard currency. Foreign investments make it possible to solve this problem, because investment goods embody advanced technology, and businesses can use new technologies. The alternative of buying the rights to use the technology requires the cost of expensive foreign exchange. Innovative processes make it possible to dramatically increase labor productivity at the enterprises of the republic and will stimulate investment in them.

Access to advanced management practices. Foreign investors bring with them advanced proven management practices and provide opportunities to learn and use them. This transfer of experience is especially important in the context of the creation of a joint venture, the privatization of local enterprises by foreign investors. Both parties are in the game - the foreign firm - the investor implements local knowledge and contacts, and local businesses will take advantage of the proposed methods to increase productivity and improve product quality.

Improving access to the global market. Foreign investors will help to provide access to distributed channels and gain experience in selling goods on the world market, which will help develop the export capabilities of the republic and create a reliable source of foreign exchange.

Accelerating privatization. One of the necessary conditions for the transition to the market, for the successful implementation of the privatization of the pooling of capital. Thanks to the ability to analyze the economic opportunities of the enterprise, foreign investors will provide assistance that will accelerate access to external sources of funds and will serve as the basis for the formation of capital if assets are initially sold and if investments are required to reorganize production, change its structure. The participation of foreign investors can increase the efficiency of the process by realizing the opportunities of new privatized enterprises.

Relationship between investments and innovations as factors of the country's socio-economic development. Investments and

innovations are quite closely related structural elements of the market, therefore, any investment tactics that an enterprise carries out will be in a certain way related to innovation.

Conclusions and prospects for further research. Thus, a set of measures will be implemented in the Republic of Uzbekistan aimed at further increasing the competitiveness of the national economy. In accordance with this, the main directions of the state investment strategy can be formulated as follows:

- pursuing a targeted policy to deepen structural transformations;
- comprehensive support of priority industries in order to ensure the high competitiveness of domestic products in the domestic and world markets and increase the country's export potential;
- implementation of state financing of priority investment projects on a competitive basis;
- development of industrial and social infrastructure;
- improving conditions for enhancing investment and innovation activities of both domestic and foreign investors.

References

1. Asadullina, N. R. (2013). Development of integration processes in the innovation sphere in the Republic of Uzbekistan. *The Economic Herald of Donbass*, 32, 2, 42–52.
2. Karimov, I. (2010). *Modernization of the country and building a strong civil society is our main priority*. Report of President Islam Karimov at a joint meeting of the Legislative Chamber and the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan. Pravda Vostoka.

Стаття надійшла

до редакції : 20.04.2021 р.

3. Akobirova, D. N. (2011). *Innovative strategy*. Tashkent: TGUE, 352.
4. Vakhobov, A., Razykov, G. (2014). *Modernization of Economy*. Tashkent: TGUE, 157.
5. Рахімова Д. Н., Мухітдінова С. А. Інвестиційна діяльність та її роль в економічному розвитку. *Росія і світ: економічні, правові та соціальні аспекти розвитку*. 2016. С. 216–223.
6. Ляшенко О. М. *Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: моногр.* 2-ге вид. Київ: НІСД, 2015. 348 с.

Література

1. Асадуллина Н. Р. Развитие интеграционных процессов в инновационной сфере в республике Узбекистан. *Экономический вестник Донбассу*. 2013. Т. 32. № 2. С. 42–52.
2. Каримов И. Модернизация страны и постройка сильного гражданского общества – наш главный приоритет. Доклад Президента Ислама Каримова на совместном заседании Законодательной палаты и Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан. *Правда Востока*. 2010.
3. Ақобірова Д. Н. *Інноваційна стратегія*. Ташкент: ТДЕУ, 2011. 352 с.
4. Вахабов А. В., Разиков Г. Х. *Модернизация экономики*. Ташкент: ТДЕУ, 2014. 157 с.
5. Rakhimova, D., Mukhitdinova, S. (2016). Investment activity and its role in economic development. *Russia and the world: economic, legal and social aspects of development*, 216-223.
6. Lyashenko, O. (2015) *Conceptualizing management of economic security company*, Kyiv, NISS.

Стаття прийнята

до друку: 30.09.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Kadirova Sh. Innovation management as a factor in the development of Uzbekistan's economy / Sh. Kadirova., A. Ismailkhojaev // Часопис економічних реформ. – 2021. – № 3 (43). – С. 95–99.

ПОДАТКОВА ЗНИЖКА НА НАВЧАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ*

Податкова знижка – це можливість громадянина повернути частину сплаченого загальнодержавного податку на доходи за певні послуги, які були здійснені протягом звітного податкового року платником податку. Право на податкову знижку за навчання мають здобувачі освіти, батьки здобувачів освіти або їх усиновлювачі, чоловік або дружина здобувача освіти, які є громадянами України та платниками податків.

Здобувач освіти, який навчається в українському закладі дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти на контрактній формі навчання, або член його сім'ї першого ступеня споріднення, має право на певну компенсацію вартості освітніх послуг, тобто податкову знижку на навчання, якщо він сплачував кошти на користь цих закладів. Це передбачається підпунктом 166.3.3. статті 166 Податкового кодексу України.

Тобто заклад освіти повинен бути юридичною особою, мати ліцензію на провадження освітньої діяльності, спрямованої на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та / або неформальній освіті. Заклад освіти має надавати освітню послугу – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та / або договором дій, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання (стаття 1 Закону України «Про освіту»).

Податкова знижка для фізичних осіб, – документально підтверджена сума (вартість) витрат платника податку – резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб протягом звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподаткованого доходу, одержаного за наслідками такого звітного року у вигляді заробітної плати, у випадках, визначених цим Кодексом (підпункт 14.1.170. статті 14 Податкового кодексу України).

Отже, податкова знижка – це можливість громадянина повернути частину сплаченого загальнодержавного податку на доходи за певні послуги, які були здійснені протягом звітного податкового року платником податку.

Витрати мають підтверджуватися платіжними та розрахунковими документами, зокрема квитанціями, фіскальними або товарними чеками, що ідентифікують продавця послуг і особу, яка звертається за податковою знижкою, а також копіями договорів за їх наявності, у яких обов'язково відображається вартість таких послуг і строк оплати за такі послуги (підпункт 166.2.1 статті 166 Податкового кодексу України).

Податкова знижка буває різна. Вона може включати витрати за користування іпотечним житловим кредитом, благодійні внески неприбутковим організаціям, витрати за навчання та багато інших витрат. Повний перелік витрат, за які можна отримати податкову знижку, визначається пунктом 166.3. статті 166 Податкового кодексу України.

За даними Державної податкової служби, наприклад, у 2019 зі 147,3 тисячі громадян, які звернулися за податковою знижкою, 80% громадян хотіли отримати знижку саме за витрати на навчання, й у 2020 році держава компенсувала 216,3 млн грн плати за контрактну форму навчання 77,4 тисяч українців. Тобто саме знижка за витрати на оплату навчання користується найбільшою популярністю.

Право на податкову знижку за навчання мають здобувачі освіти, батьки здобувачів освіти або їх усиновлювачі, чоловік або дружина здобувача освіти, які є громадянами України та платниками податків.

*За матеріалами: osvita.ua

Офіційне видання Державної фіскальної служби України зазначає, що податкову знижку можна отримати незалежно від того, у державному, комунальному, корпоративному чи приватному закладі освіти ви або ваш родич першого ступеня споріднення отримуєте освітні послуги.

Знижка на навчання надається за оплату освітніх послуг у закладах дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, але це має бути вітчизняний заклад освіти (підпункт 166.3.3. статті 166 Податкового кодексу України).

Загальна сума податкової знижки, нарахована платнику податку в звітному податковому році, не може перевищувати суми річного загального оподаткованого доходу платника податку, нарахованого як заробітна плата (підпункт 166.4.2. статті 166 Податкового кодексу України). Тобто отримати податкову знижку може лише фізична особа, яка отримує офіційно заробітну плату і платить із неї загальнодержавний податок на доходи. Приватний підприємець отримати податкову знижку не може. Це визначено, зокрема, й підпунктом 14.1.170. статті 14 Податкового кодексу України).

Податкова знижка надається виключно фізичній особі, яка має ідентифікаційний код та фізичній особі, яка через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття ідентифікаційного номера, але офіційно повідомила про це відповідний контролюючий орган і має про це відмітку у паспорті (підпункт 166.4.1. статті 166 Податкового кодексу України).

Податкова знижка надається у поточному році за наслідками попереднього звітного податкового року, тобто календарного року (пункт 166.1.1. статті 166 Податкового кодексу України). Для цього необхідно включно до 31 грудня наступного за звітним податкового року подати річну декларацію.

У декларації вказуються, зокрема, підстави для нарахування податкової знижки із зазначенням конкретних сум. Якщо відповідні витрати підтверджені електронним розрахунковим документом, платник податків зазначає в податковій декларації лише реквізити електронного розрахункового документа. (підпункт 166.1.2. статті 166 Податкового кодексу України).

Якщо платник податку до кінця податкового року, наступного за звітним, не ско-

ристався правом на нарахування податкової знижки за наслідками звітного податкового року, таке право на наступні податкові роки не переноситься (підпункт 166.4.3. статті 166 Податкового кодексу України).

Тобто, щоб отримати податкову знижку за навчання за 2020 рік, включно до 31 грудня 2021 року ви маєте подати декларацію за витрати за 2020 рік, і держава компенсує вам частину витрат. Якщо ви подасте у 2022 році декларацію на податкову знижку на навчання за 2020 рік, ви вже не маєте права її отримати. Тобто скористатися знижкою за витрати за минулий рік можна лише впродовж того року, який є зараз.

Податкова знижка на навчання складає 18% від витрачених у попередньому податковому році коштів, тобто від вартості навчання.

Для визначення розміру податкової знижки необхідно всю отриману заробітну плату за рік помножити на 0,18% (оскільки знижка від податку складає 18%). Від зарплати за рік відняти плату за навчання за рік та отриману суму потрібно помножити на 0,18%. Далі цю отриману суму слід відняти від суми податку із заробітної плати. Так можна дізнатися, скільки грошей має повернути держава за оплату освітніх послуг.

Наприклад, за рік отримана заробітна плата, умовно кажучи, 120 000 грн.

Тобто за рік із такої заробітної плати особа заплатила 21 600 грн податку ($120\,000 * 0,18 = 21\,600$). За навчання було сплачено, умовно кажучи, 25 000 грн. Отже, $(120\,000 - 25\,000) * 0,18\% = 17\,100$. Далі $21\,600 - 17\,100 = 4\,500$. Тобто за такої річної зарплати та плати за навчання держава мала б повернути 4 500 грн. (розрахунок орієнтовний).

Якщо відповідні витрати підтверджені електронним розрахунковим документом, платник податків зазначає в податковій декларації лише реквізити електронного розрахункового документа.

Сума, що має бути повернута платнику податку як знижка на навчання, зараховується на його банківський рахунок, відкритий у будь-якому комерційному банку, або надсилається поштовим переказом на адресу, зазначену в декларації, протягом 60 календарних днів після надходження такої податкової декларації (підпункт 179.8. статті 179 Податкового кодексу України).

Фінансово-економічна політика в контексті інноваційного розвитку України: монографія / Л.М. Мельник, Л. О. Богінська, С. В. Дитчук. Ч. 1. Рівне: Національний університет водного господарства та природокористування, 2020. 246 с.

В колективній монографії висвітлено теоретико-методологічні аспекти формування фінансово-економічної політики інноваційного розвитку України та її регіонів, стратегічні аспекти інноваційного розвитку суб'єктів господарювання.

У монографії досліджено теоретичні засади фінансової політики інвестиційноінноваційного розвитку України, особливості її формування і реалізації. Розглянуто джерела фінансових ресурсів для інвестування в інноваційний розвиток держави. Узагальнено напрями податкового регулювання інноваційних процесів. Охарактеризовано інноваційну модель України у вимірі глобальних структурних зрушень. Видання рекомендовано керівникам та фахівцям органів державного та регіонального управління, місцевого самоврядування, науковим працівникам, викладачам, аспірантам та студентам вищих навчальних закладів, а також широкому колу читачів.

Державний фінансовий аудит: проблеми теорії і практики: монографія / авторський колектив; за заг. ред. О. А. Шевчука та А. В. Лісового. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2020. 390 с.

У монографії розглянуті такі питання, як уніфікація і вдосконалення понятійного та термінологічного апарату державного фінансового аудиту; процедури і методика державного фінансового аудиту у галузях бюджетного, податкового та митного контролю; шляхи гармонізації принципів, процедур і методики державного фінансового аудиту з різних напрямів фінансового контролю; перспективні напрями розвитку державного фінансового аудиту та державного фінансового контролю.

Метою монографії є гармонізація принципів, процедур і методики державного фінансового аудиту в різних сферах фінансового контролю.

Рекомендовано для працівників органів державного фінансового контролю, науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться проблемами державного фінансового аудиту.

Стратегії сталого розвитку територій в умовах посткризового відновлення: монографія / під заг. ред. Храпкіної В. В., Устименка В. А. Київ: Інтерсервіс, 2021. 382 с.

В монографії представлені наукові результати та напрацювання доцента кафедри економіки, підприємництва та фінансів Гриценка М.П., тема розділу «Рейтингове оцінювання як інструментарій визначення рівня інвестиційної привабливості закладів курортно-рекреаційної сфери». Розглянуто теоретичні та практичні питання сутності поняття рейтингове оцінювання рівня інвестиційної привабливості закладів курортно-рекреаційної сфери.

Рекомендується для здобувачів, аспірантів, докторантів, викладачів та науковців, що досліджують проблеми інвестиційної привабливості закладів курортно-рекреаційної сфери.

Конкурентоспроможність страхового ринку України в умовах активізації глобалізаційних процесів: монографія / за ред. Л. В. Шірінян. Київ: Ліра-К, 2020. 404 с.

Монографія є збірником праць і дослідницьких результатів наукової групи Лади Шірінян, одержаних в рамках проекту МОНУ (№ 0117U001246).

У виданні знайшло відображення розв’язання комплексної проблеми, пов’язаної з конкурентоспроможністю, ключовими показниками ефективності та новими інструментами фінансового регулювання страхового ринку України, викладено наукове обґрунтування гіпотез і запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності страхового ринку в умовах активізації глобалізаційних процесів. Монографія розрахована на аспірантів і наукових співробітників, практиків страхової справи, представників державних органів регулювання фінансового ринку, і буде цікавою для тих, хто досліджує актуальні проблеми страхової науки.

Перелік рецензентів поточного номеру журналу

- Большаков М. М.** – доктор економічних наук, професор, почесний президент Сиктивкарського лісового інституту, Санкт-Петербурзький державний лісотехнічний університет, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: bolshakov@sfi.komi.com
- Васильєв А. Й.** – доктор економічних наук, професор, Президент інженерної академії України, заступник директора з науково-технічної діяльності Інституту проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного, м. Харків, Україна.
e-mail: eau.7788982@gmail.com
- Давидюк Т. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економічний аналіз та облік», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна.
e-mail: ekon.analiz@gmail.com
- Дружиніна В. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Бізнес адміністрування, маркетингу і туризму», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна.
e-mail: drughinina.vd@gmail.com
- Журавльова І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця, м. Харків, Україна.
e-mail: zhuv12@gmail.com
- Заблодська І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу міжрегіонального співробітництва Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень НАН України, м. Київ, Україна.
e-mail: zablodin@yandex.ua
- Зінченко О. А.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів суб'єктів господарювання та інноваційного розвитку, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, Україна.
e-mail: nvo.alta@gmail.com
- Ільїна Л. І.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансового менеджменту, Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: luiza_ilina@mail.ru
- Клюс Ю. І.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Облік і оподаткування», Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Сєверодонецьк, Україна.
e-mail: docentklus@gmail.com
- Кожушко Л. Ф.** – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Навчально-наукового Інституту економіки та менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна.
e-mail: l.f.kozhushko@nuwm.edu.ua
- Криворотько Ю. В.** – доктор економічних наук, завідувач кафедри «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит», БПІ – Інститут правознавства, м. Мінськ, Республіка Білорусь.
e-mail: Chair2011@mail.ru
- Матвійчук Л. Ю.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної та соціальної географії, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
e-mail: kalishl.y@gmail.com
- Момот Т. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінансово-економічна безпека, облік і аудит», Харківська національна академія міського господарства ім. О. М. Беке-това, м. Харків, Україна.
e-mail: tvmomot@gmail.com
- Нусратуллін В. К.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Загальна економічна теорія», Башкірський державний університет, м. Уфа, Російська Федерація.
e-mail: nvk-ufa@rambler.ru
- Павлов К. В.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка та управління», Іжевська філія Російського університету кооперації, м. Іжевськ, Російська Федерація.
e-mail: kvp_ruk@mail.ru

- Расулев А. Ф.** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри «Економіка», Ташкенський державний економічний університет, м. Ташкент, Узбекистан.
e-mail: arasulev@yandex.ru
- Савицька Н. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Маркетинг», Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків, Україна.
e-mail: natalisavitska2010@gmail.com
- Чернова О. А.** – доктор економічних наук, професор кафедри «Інформаційна економіка» Південного федерального університету, м. Ростов-на-Дону, Росія.
e-mail: chernova.olga71@yandex.ru
- Чужмарова С. І.** – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Банківська справа» Сиктивкарський державний університет імені Питирима Сорокіна, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: swetlana_ch@bk.ru
- Шихвердієв А. П.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія і корпоративне управління», Державний університет Сиктивкара, м. Сиктивкар, Росія.
e-mail: koet@syktsu.ru
- Шульц С. Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу регіональної економічної політики, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Київ, Україна.
e-mail: swetshul@i.ua

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей для подання в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»: загальнодержавна, зарубіжна.

Наукові спеціальності, за якими можуть бути опубліковані статті:

- 051 Економіка;
- 071 Облік і оподаткування;
- 072 Фінанси, банківська справа та страхування;
- 073 Менеджмент;
- 075 Маркетинг;
- 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
- 232 Соціальне забезпечення;
- 241 Готельно-ресторанна справа;
- 281 Публічне управління та адміністрування.

Програмні цілі науково-виробничого журналу
«Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 10 сторінок формату А4 (210х297 мм). Шрифт Times New Roman Сур № 14; Міжрядковий інтервал 1,5. Поля сторінок: усі – 20 мм (без колонтитів).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- *JEL classification codes* (за Системою класифікації Американської Економічної Асоціації (АЕА). Керівництво щодо обрання коду наведено в <https://www.aeaweb.org/>)
- *Постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.
- *Аналіз останніх досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор;
- *Формулювання мети статті*.
- *Виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
- *Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень* у цьому напрямі.

ДО РУКОПІСУ ДОДАЮТЬСЯ

- **зовнішня рецензія від доктора економічних наук** (НЕ з місця працевлаштування/навчання автора), завірена відповідним чином;
- **довідка про автора (трьома мовами)**, в якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація (повна назва структурного підрозділу), де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, ORCID ID, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **довідка про зовнішнього рецензента (трьома мовами)**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, посада й організація, де працює ре-

цензент, його контактний телефон та **обов'язково** електронна адреса;

- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **угода про передачу авторських прав** (за наявності співавторів – спільна, за підписами усіх) про те, що стаття є власною розробкою автора (авторів), ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях (зразок розміщено на <https://chasopys.jimdo.com>);
- **переклад повного тексту статті англійською мовою** (відповідно п. 2.9 Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1111 від 17.10.2012 р.).

Пристатейний список літератури англійською мовою (References) повинен бути оформлений згідно APA (the American Psychological Association), приклад надається!

Окремою сторінкою наводять **анотації (вимоги до структури анотації наведені нижче), ключові слова, назва статті, прізвище, ім'я авторів трьома мовами** (українська, російська та англійська).

Формули подають у форматі *Microsoft Equation 2.0, 3.0 (4.0)*, вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю.

Рисунки підписують і нумерують під рисунком по центру тексту.

Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі *Word* з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, нумерація таблиць — по правому краю сторінки.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Вимоги щодо анотації до статті:

Анотація повинна мати обсяг 1800-2000 знаків та має бути структурована українською (або мовою статті) та англійською мовами (Times New Roman, 11 пт.); Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:

- Постановка проблеми (*Formulation of the problem*);
- Мета дослідження (*The purpose of the research*);
- Об'єкт дослідження (*The object of the research*);
- Методи, використані в дослідженні (*The methods of the research*);
- Гіпотеза дослідження (*The hypothesis of the research*);
- Виклад основного матеріалу (стисло) (*The statement of basic materials*);
- Оригінальність та практична значимість дослідження (*The originality and practical significance of the research*);
- Висновки та перспективи подальших досліджень (*Conclusions and perspectives of further research*).

Приклади оформлення переліку літератури в статті англійською мовою (References):
Standard for references conforms to requirements **APA (the American Psychological Association)** :
<http://www.apastyle.org/>.

Journal articles with DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages. doi.
e.g. Monasturnyi, E.A. (2006). Innovative cluster. Innovations, 2, 38-43. doi:10.1037/0278-6133.24.2.225.

Journal articles without DOI:

Author, A. A. (Year of publication). Article Title. Journal Title, vol. (no.), pages.
e.g. Monasturnyi, E.A., & Kulik, J.A. (2005). Social and economic development. Economy of Region, 3, 39-52.
Monasturnyi, E. A. & Kulik, J.A. & Nulif, K.L. (2008). Social and economic development. Economy, 3, 52-67.

Books:

Author, A. A. (Year of publication). Title of book (Edition). Location: Publisher, pages.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. Moscow: Nauka, 267.
Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (Eds.). (1997). Consequences of growing up poor. New York, NY: Russell Sage Foundation, 350.
Plath, S. (2000). The unabridged journals. K. V. Kukil (Ed.). New York, NY: Anchor, 680.

Chapter in a book:

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In A. A. Editor & B. B. Editor (Eds.), Title of book (pages of chapter). Location: Publisher.
e.g. Monasturnyi, E. A. (2006). Innovative cluster. In J. A. Kulik (Ed.), Innovations (pp. 12-21). Moscow: Nauka.

Electronic sources (Web publications):

Author, A. A., & Author, B. B. (Date of publication). Title of article. Title of Online Periodical, volume number (issue number if available). Retrieved from <http://www.someaddress.com/full/url/>.
e.g. Tatarin A. I. (2013). Self-development of regional socioeconomic systems as the need for Russia's federal development. Economy of Region, 4. Retrieved from <http://economyofregion.com/archive/2013/47/2164/pdf/>.

Кожна стаття, представлена в редакцію, за наявності переліченого пакету документів, позитивної зовнішньої рецензії, друкується згідно розкладу тиражування журналу, а саме чотири рази на рік (щокварталу).

Поточний номер журналу	1	2	3	4
Термін тиражування номеру журналу та опублікування в мережі Internet	31.03	30.06	30.09	31.12
Підсумковий строк надання статті до відповідного номеру журналу	20.02	20.05	20.08	20.11
Шановні автори, будь ласка, не затримуйте строк надання матеріалів. Це стане підґрунтям якісної та швидкої публікації Вашої наукової праці!				

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

Відповідальний редактор

доктор економічних наук, доцент Ліхоносова Ганна Сергіївна

Статті подаються поштою за адресою:
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
вул. Чкалова, 17, м. Харків, Україна, 61000 або надсилаються на *e-mail*:
a.likhonosova@gmail.com; tetyana.calinescu@gmail.com

<http://nti.khai.edu/ojs/index.php/cher>

<http://chasopys.jimdo.com>

Сподіваємося на плідну співпрацю!

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 3 (43), 2021

Відповідальний за випуск Ю. Ю. Д'яченко

Оригінал-макет Г. С. Ліхоносова

Підписано до друку 30.09.2021 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 11,1 Обл. вид. арк. 12,0
Наклад 50 пр. Замовлення № 121. Ціна вільна.

Видавці:

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
93406, м. Сєвєродонецьк, Луганська обл., пр. Центральний, 59а
Телефон / факс (06452) 4-03-42
E-mail: uni.snu.edu@gmail.com
*http://*snu.edu.ua

Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
Телефон / факс (057) 788-48-14
E-mail: khai@khai.edu
http:// khai.edu.ua

Виготовлювач:

Видавничий центр Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
61070, м. Харків, вул. Чкалова, 17
izdat@khai.edu

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 391 від 30.03.2001 р.